

**ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ
& ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΙ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**

Άννα Γ. Λουβερδή

Πτυχίο Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών

**Υποβληθείσα για το Μεταπτυχιακό Δίπλωμα
στη Διοίκηση των Επιχειρήσεων – Μάνατζμεντ Τουρισμού**

Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων

Πανεπιστήμιο Πειραιώς

2006

Αφιέρωση

“Στους δικούς μου ανθρώπους”

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

& ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΙ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Άννα Γ. Λουβερδή

Σημαντικοί όροι: Εναλλακτικές μορφές τουρισμού, νέο πρότυπο τουρισμού, Αγροτουρισμός, ελληνική περιφέρεια, ορεινές και μειονεκτικές περιοχές, ανάπτυξη της υπαίθρου, αγροτικός χώρος, πολυδραστηριότητα, ενίσχυση αγροτικού εισοδήματος, προώθηση της γυναικείας απασχόλησης, γυναικεία επιχειρηματικότητα, κοινωνική και οικονομική αυτοτέλεια γυναικών, κοινοτικά και εθνικά προγράμματα, προγράμματα χρηματοδοτήσεων και επιδοτήσεων, προγράμματα κατάρτισης και επιμόρφωσης, γυναικείες αγροτουριστικές επιχειρήσεις, αγροτικοί και αστικοί συνεταιρισμοί, παροχή υπηρεσιών και προϊόντων, ποιότητα υπηρεσιών, διαφύλαξη πολιτιστικής κληρονομιάς, αξιοποίηση φυσικών και πολιτιστικών στοιχείων, βελτίωση βιοτικού επιπέδου, ενδογενής ανάπτυξη.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Με την παρούσα μελέτη επιχειρείται να αναλυθεί το φαινόμενο του αγροτουρισμού στην Ελλάδα και η επίδρασή του ως μορφή εναλλακτικού τουρισμού και ως μορφή κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης και αναβάθμισης της ελληνικής περιφέρειας και ιδιαίτερα των αγροτικών ορεινών και μειονεκτικών περιοχών (Μέρος Α'). Παράλληλα, επιχειρείται να παρουσιασθεί η συμβολή των γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών στην ανάδειξη του αγροτουρισμού ως σημαντική μορφή προώθησης της απασχόλησης των γυναικών της ελληνικής υπαίθρου και χώρας και ως μέσο απόκτησης της οικονομικής τους αυτοτέλειας, ανεξαρτησίας και εντέλει της κοινωνικής τους απελευθέρωσης (Μέρος Β').

Μέρος Α' – Αγροτουρισμός

Τα τελευταία χρόνια το μοντέλο του μαζικού και οργανωμένου τουρισμού αμφισβητείται κυρίως λόγω των οικονομικών και αναπτυξιακών οφελών που επέφερε η τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα και σχετίζεται με τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις στις διάφορες περιοχές που έχει αναπτυχθεί και

εξελιχθεί. Η αμφισβήτηση αυτή συνέβαλε στη διαπίστωση της αναγκαιότητας για άμεση διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος και προορισμού, την αναβάθμιση και τον εμπλουτισμό του, την ποιοτικότερη εξειδίκευσή του, στοιχεία που εμπεριέχονται στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού έχουν ως αφετηρία τους την ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος, την διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και τη φυσική ζωή. Από το σύνολο των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, η μορφή εκείνη που άρχισε σταδιακά να αναπτύσσεται και να αναδεικνύεται στην ελληνική περιφέρεια είναι ο αγροτικός τουρισμός ή αγροτουρισμός.

Ο Αγροτουρισμός αφορά σε ένα σύνολο δραστηριοτήτων μικρής κλίμακας, ατομικής ή συνεταιριστικής μορφής, που αναπτύσσονται στον αγροτικό χώρο, διοργανώνονται από τους ανθρώπους στον πρωτογενή τομέα, τους αγρότες, προκειμένου για την εξασφάλιση συμπληρωματικού εισοδήματος στις αγροτικές οικογένειες και κυρίως στις ευαίσθητες ομάδες των γυναικών και των νέων. Ολόκληρη η φιλοσοφία του αγροτουρισμού βασίζεται στην διαπροσωπική, ανθρώπινη, άμεση και φιλόξενη σχέση ανάμεσα στον κάτοικο της υπαίθρου και τον επισκέπτη. Ο αγροτουρισμός αναδεικνύει την μοναδικότητα και διαφορετικότητα κάθε τόπου, χαρακτηριστικό το οποίο συμβάλει στην ανάδειξη των μειονεκτικών και υποανάπτυκτων περιοχών της ελληνικής υπαίθρου, αξιοποιεί περιοχές που ξεφεύγουν από το πρότυπο του κλασικού τύπου τουρισμού και αφήνει να αναδειχθεί ένα νέο πρότυπο τουρισμού.

Η νέα μορφή τουρισμού συμβαδίζει με την αλλαγή της τουριστικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία κατευθύνει μεγάλο τμήμα των κονδυλίων και επενδυτικών της προγραμμάτων στον αγροτουρισμό. Η πρώτη εφαρμογή της ενίσχυσης του στην Ελλάδα σημειώνεται στις αρχές της δεκαετίας του '80, με την προώθηση των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων με σκοπό την ανάπτυξη των λιγότερο ευνοημένων κρατών μελών προκειμένου για την στήριξη της απασχόλησης και των εισοδημάτων γενικότερα. Αρμόδιος φορέας για την υλοποίησή του είναι το Υπουργείο Γεωργίας, ενώ παράλληλα, σημαντική είναι και η πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας Ισότητας για την δημιουργία του πρώτου γυναικείου αγροτουριστικού συνεταιρισμού στην ελληνική ύπαιθρο και χώρα.

Από την πρώτη αυτή εφαρμογή ενίσχυσης στον αγροτουρισμό έως και σήμερα σημειώνεται μια ιδιαίτερα έντονη κινητικότητα σε θέματα προώθησης του αγροτουρισμού μέσω της δημιουργίας και υλοποίησης χρηματοδοτικών προγραμμάτων επιδοτήσεων αγροτουριστικών ατομικών ή συνεταιριστικών επιχειρήσεων (Επιδοτήσεις μέσω της υλοποίησης του Προγράμματος της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, Leader I, II, +, Γυναικείας και Νεανικής Επιχειρηματικότητας, κ.α.).

Παράλληλα, ιδιαίτερη κινητικότητα σημειώνεται σε προγράμματα κατάρτισης και επιμόρφωσης σε θέματα αγροτουρισμού, τα οποία προέρχονται είτε από εθνικές είτε από κοινοτικές πρακτικές και τα οποία στοχεύουν ως επί τω πλείστον στις γυναίκες της ελληνικής υπαίθρου και χώρας. Σε κοινοτικό επίπεδο, η Ευρωπαϊκή Ένωση προωθεί σειρά προγραμμάτων μέσω διακρατικών συνεργασιών με στόχο την διευκόλυνση της επαγγελματικής αποκατάστασης των νέων και των γυναικών της υπαίθρου με την παροχή ευέλικτης επαγγελματικής κατάρτισης, σύμφωνα με τα πρότυπα και τις ανάγκες της αγροτουριστικής ανάπτυξης. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί το Πρόγραμμα Κοινοτικής Πρωτοβουλίας "Leonardo Da Vinci". Σε εθνικό

επίπεδο, οι αρμόδιοι φορείς έχουν εντοπίσει την ανάγκη μεγαλύτερης εξειδίκευσης και εμβάθυνσης σε θέματα αγροτουρισμού και προβαίνουν συνεχώς στην ποιοτική και ποσοτική βελτίωση των προγραμμάτων αυτών προκειμένου για την πληρέστερη και πλέον επικαιροποιημένη κατάρτιση των ευπαθών κυρίως κοινωνικών ομάδων, των νέων και ιδιαίτερα των γυναικών των υποανάπτυκτων και απομακρυσμένων περιοχών της ελληνικής περιφέρειας.

Μέρος Β' – Γυναικείοι Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί

Ο ρόλος των γυναικών της υπαίθρου υπήρξε πάντοτε καθοριστικός για την ανάπτυξη και πορεία της αγροτικής οικογένειας και κοινωνίας. Ο ρόλος αυτός επικεντρώνεται και συνδυάζει την οικιακή με την έξω-οικιακή ενασχόληση τους, χωρίς ωστόσο ο δεύτερος να αναγνωρίζεται από την τοπική κοινωνία και οικογένεια. Έως τις αρχές της δεκαετίας του '80 η δραστηριοποίησή των γυναικών της υπαίθρου στην οικογενειακή αγροτική εκμετάλλευση παραμένει αφανής, μη μετρήσιμη και μη ασφαλισμένη και οδηγεί τις γυναίκες της υπαίθρου σε περιθωριοποίηση και εντέλει στον αυτοαποκλεισμό τους από τις κοινωνίες στις οποίες ζουν.

Καθοριστικής σημασίας για την ενίσχυση και ανάδειξη του ρόλου τους και ουσιαστικά την αλλαγή της κοινωνικής και επαγγελματικής τους θέσης που οδηγεί στην κοινωνική και οικονομική τους αυτοτέλεια και αυτοδυναμία αποτελεί η πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας Ισότητας με την παρότρυνση της ενασχόλησής τους σε εξωγεωργικές δραστηριότητες, με κύρια αυτή της ενασχόλησης στον αγροτουρισμό και ιδιαίτερα υπό την μορφή των συνεταιριστικών επιχειρήσεων. Παράλληλα, η Γενική Γραμματεία Ισότητας δημιουργεί ένα πλαίσιο στήριξης και καθοδήγησής τους σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και επιμόρφωσης σχετικά με την δραστηριοποίησή τους στον αγροτουρισμό, αλλά και γενικότερα σε θέματα νομικού και χρηματοοικονομικού ενδιαφέροντος.

Ωστόσο, παρά την αρχική πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, οι πρώτοι γυναικείοι συνεταιρισμοί δημιουργούνται με κύριο στόχο την συμβολή των γυναικών μελών τους στο οικογενειακό εισόδημα και λιγότερο την οικονομική και κοινωνική αυτοδυναμία τους. Τη δεκαετία του '90 οι κρατικοί φορείς αξιοποιούν τα κοινοτικά προγράμματα που προωθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση και αφορούν σε θέματα ισότητας των δύο φύλων και στήριξης και ανάπτυξης της ελληνικής υπαίθρου και κυρίως των υποανάπτυκτων και απομακρυσμένων ορεινών περιοχών, και ενθαρρύνουν με τον τρόπο αυτό την ανάπτυξη ενός σημαντικού αριθμού γυναικείων συνεταιρισμών. Από τις αρχές της δεκαετίας του '90 το συνεταιριστικό κίνημα γνωρίζει σημαντική ανάπτυξη και αρχίζουν οι μαζικές ιδρύσεις των γυναικείων αγροτουριστικών, αγροβιοτεχνικών και αγροοικοτεχνικών συνεταιρισμών. Στις αρχές του 2000 οι συνεταιρισμοί ανέρχονται περίπου στους 90, ενώ σήμερα ξεπερνούν τους 120 με μεγαλύτερη πυκνότητα στην δραστηριοποίησή τους τις περιοχές της Μακεδονίας και Θράκης, Στερεάς Ελλάδος, Βορείου Αιγαίου και Κρήτη.

Οι γυναικείοι αγροτουριστικοί και λοιποί συνεταιρισμοί δραστηριοποιούνται στην παροχή φιλοξενίας και μερικώς εστίασης σε αγροτουριστικά καταλύματα καθώς και στην παραγωγή και προώθηση παραδοσιακών και τοπικών προϊόντων. Η θετική ανταπόκριση των αγροτουριστών απέναντι στους συνεταιρισμούς, αλλά και η εικόνα που παρουσιάζεται από τα αποτελέσματα της δραστηριοποίησής τους στον αγροτουρισμό δείχνει ότι οι συνεταιρισμοί αποτελούν σήμερα πια σημαντική μορφή

ανάπτυξης του αγροτουρισμού και παράλληλα μέσο ενδυνάμωσης της κοινωνικής και επαγγελματικής αυτοδυναμίας των γυναικών της υπαίθρου.

Η παρουσίαση δύο περιπτώσεων γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών, του Γυναικείου Αγροτουριστικού Συνεταιρισμού Αγίου Γερμανού Πρεσπών και του Γυναικείου Αγροτουριστικού - Βιοτεχνικού Συνεταιρισμού Γυναικών Πορροίων Σερρών αναδεικνύει πόσο σημαντική είναι η ύπαρξη κινήτρων, παρότρυνσης και ουσιαστικής ενημέρωσης και πληροφόρησης προκειμένου για την δραστηριοποίηση των γυναικών στον αγροτουρισμό. Οι παράγοντες αυτοί αποτελούν μέρος ενός πλαισίου στήριξης και προώθησης του αγροτουρισμού, το οποίο μπορεί να συμβάλει καθοριστικά στην περαιτέρω ανάπτυξη και εξέλιξη των γυναικείων συνεταιρισμών στον αγροτουρισμό.

Οι προοπτικές διαφαίνονται ιδιαίτερα ελπιδοφόρες, υπό την προϋπόθεση όμως ενός καλά συγχρονισμένου και οργανωμένου από πλευράς πολιτείας (σε εθνικό και κοινοτικό επίπεδο) και εμπλεκόμενων πλαισίου στήριξης. Ενδεικτικό παράδειγμα επιτυχούς συνεργασίας και πρότυπο μιας ολοκληρωμένης και συντονισμένης προσέγγισης προκειμένου για την κοινωνική, οικονομική και επαγγελματική ενσωμάτωση και ένταξη των γυναικών της ελληνικής υπαίθρου και παράλληλα την ανάπτυξη και εξέλιξη του αγροτουρισμού στην Ελλάδα αποτελεί η Αναπτυξιακή Σύμπραξη “ΗΡΑ” στα πλαίσια του Κοινοτικού Προγράμματος “Equal”.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελίδα

Ευχαριστίες	I
Κατάσταση Πινάκων	II
Κατάσταση Γραφημάτων	III
Εισαγωγή	1
Μέρος Α' – Αγροτουρισμός	
Κεφάλαιο 1 - Εναλλακτικός Τουρισμός	13
Κεφ. 1.1 - Οι σύγχρονες τάσεις της τουριστικής ζήτησης και ο εναλλακτικός τουρισμός	13
Κεφ. 1.2 - Εξέλιξη του εναλλακτικού τουρισμού στην Ελλάδα	16
Κεφ. 1.3 - Μορφές Εναλλακτικού Τουρισμού	17
Κεφάλαιο 2 - Αγροτουρισμός	21
Κεφ. 2.1 - Ορισμοί και Έννοια του αγροτουρισμού	21
Κεφ. 2.2 - Χαρακτηριστικά Αγροτουρίστα	25
Κεφ. 2.3 - Οφέλη προερχόμενα από την αγροτουριστική ανάπτυξη	28
Κεφ. 2.4 - Οι υπηρεσίες που συνθέτουν το αγροτουριστικό προϊόν	32
Κεφ. 2.5 - Αγροτουριστικές Επιχειρήσεις	35
Κεφ. 2.5.1 - Θεσμικές μορφές οργάνωσης αγροτουριστικών επιχειρήσεων	40
Κεφάλαιο 3 - Φορείς προώθησης αγροτουρισμού	44
Κεφ. 3.1 - Αγροτουρισμός και Ελλάδα	44
Κεφ. 3.1.1 - Εγχώριοι φορείς αγροτουριστικής ανάπτυξης	46
Κεφ. 3.2 - Αγροτουρισμός και Ευρωπαϊκή Ένωση	53
Κεφ. 3.2.1 - Προγράμματα χρηματοδοτήσεων στον αγροτουρισμό	55

Κεφάλαιο 4 - Κατάρτιση στον Αγροτουρισμό	65
Κεφ. 4.1 - Ιστορική αναδρομή κατάρτισης στον αγροτικό χώρο	66
Κεφ. 4.2 - Φορείς επαγγελματικής κατάρτισης στον αγροτουρισμό	68
Κεφ. 4.3 - Γυναίκες και συμμετοχή σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης στον αγροτουρισμό	78
Κεφ. 4.4 - Πρόγραμμα Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEONARDO da VINCI ...	80
 Μέρος Β' – Γυναικείοι Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί στην Ελλάδα	
Κεφάλαιο 5 - Η θέση των γυναικών στην ελληνική περιφέρεια και ιστορική αναδρομή των γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών	85
Κεφ. 5.1 - Οι γυναίκες στην ελληνική ύπαιθρο και χώρα	85
Κεφ. 5.2 - Ιστορική αναδρομή γυναικείων συνεταιρισμών στον Αγροτουρισμό.....	93
Κεφάλαιο 6 - Μορφές και λειτουργία των Γυναικείων Αγροτουριστικών Συνεταιρισμών	101
Κεφ. 6.1 - Γυναικείοι Αγροτουριστικοί, Βιοτεχνικοί και Οικοτεχνικοί Συνεταιρισμοί στην ελληνική ύπαιθρο και χώρα	101
Κεφ. 6.2 - Δραστηριότητες γυναικείων συνεταιρισμών στον αγροτουρισμό...	108
Κεφ. 6.3 - Συμβολή συνεταιρισμών στα μέλη τους και στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού	116
Κεφάλαιο 7 - Αναλυτική παρουσίαση των Γυναικείων Αγροτουριστικών, Αγροβιοτεχνικών και Αγροοικοτεχνικών Συνεταιρισμών στην ελληνική περιφέρεια και αναφορά σε δύο περιπτώσεις	125
Κεφ. 7.1 - Αναλυτική παρουσίαση Γυναικείων Συνεταιρισμών στον αγροτουρισμό	127
Κεφ. 7.1.1 - Δημογραφικά, κοινωνικά, οικονομικά και λοιπά χαρακτηριστικά των γυναικείων συνεταιρισμών στον αγροτουρισμό	127

Κεφ. 7.1.2 -	Κυριότερα προβλήματα των γυναικείων συνεταιρισμών στον αγροτουρισμό	150
Κεφ. 7.1.3 -	Διαφαινόμενες προοπτικές γυναικείων συνεταιρισμών στον αγροτουρισμό	158
Κεφ. 7.2 -	Παρουσίαση δύο περιπτώσεων Γυναικείων Συνεταιρισμών στον αγροτουρισμό	172
Επίλογος	(Αντί Επλόγου) Συμμετοχή γυναικείων συνεταιρισμών στο Πρόγραμμα της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας EQUAL, Υποπρόγραμμα Προσαρμοστικότητα, Αναπτυξιακή Σύμπραξη “ΗΡΑ”	182
Βιβλιογραφία		193
Παράρτημα Ι		201
Παράρτημα ΙΙ		203

I

Ευχαριστίες

Αρχικά θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στο Πανεπιστήμιο Πειραιά που μου έδωσε τη δυνατότητα και ευκαιρία να συμμετάσχω στην παρακολούθηση του Μεταπτυχιακού Κύκλου Σπουδών στην Διοίκηση Επιχειρήσεων – Μάνατζμεντ Τουρισμού.

Εν συνεχεία, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες σε όλους τους καθηγητές που συμμετείχαν στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα και κυρίως στην καθηγήτρια κ. Ε. Νίνα-Παζαρζή και στον καθηγητή κ. Ι. Πάγγειο, οι οποίοι συνετέλεσαν σημαντικά με την καθοδήγησή τους για τη συγγραφή της παρούσας Διπλωματικής Εργασίας.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να εκφράσω στους συμφοιτητές του Τμήματός μου, οι οποίοι υπήρξαν σημαντικοί συνεργάτες, υποστηρικτές και φίλοι καθ' όλη τη διάρκεια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος.

II

Κατάσταση Πινάκων

	Σελίδα
Πίνακας	
[1] Προκήρυξη Εκπαίδευσης στον αγροτουρισμό - Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης	71
[2] Προκήρυξη Εκπαίδευσης στον Αγροτουρισμό - Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης	72
[3] Προκήρυξη Εκπαίδευσης στον Αγροτουρισμό - Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης	73
[4] Προκήρυξη Εκπαίδευσης στον Αγροτουρισμό - Υπουργείο Παιδείας - Τ.Ε.Ε.	74
[5] Προκήρυξη Εκπαίδευσης στον Αγροτουρισμό – Υπουργείο Παιδείας - Ο.Ε.Ε.Κ	76

III

Κατάσταση Γραφημάτων

	Σελίδα
Γράφημα	
[1] Κατάρτιση ανδρών και γυναικών στον αγροτικό χώρο κατά την εξαετία 1994-2000.....	79
[2] Συμμετοχή σε προγράμματα ορεινών και μειονεκτικών περιοχών κατά τη διετία 1996-1997	79
[3] Συμμετοχή γυναικών σε προγράμματα εκπαίδευσεων κατά την τετραετία 1995-1999	80
[4] Κυριότεροι λόγοι ίδρυσης των γυναικείων συνεταιρισμών	129
[5] Παραγωγή Αγροβιοτεχνικών και Αγροοικοτεχνικών Προϊόντων	134
[6] Κατανομή των Γυναικείων Συνεταιρισμών με βάση τον αριθμό των μελών τους	136
[7] Ηλικιακό φάσμα των μελών των Γυναικείων Συνεταιρισμών	137
[8] Οικογενειακή κατάσταση των μελών των Γυναικείων Συνεταιρισμών ...	138
[9] Μορφωτικό επίπεδο των μελών των Γυναικείων Συνεταιρισμών	139
[10] Κύρια απασχόληση των μελών των Γυναικείων Συνεταιρισμών	140
[11] Κατανομή των Γυναικείων Συνεταιρισμών σε Αγροτικούς και Αστικούς..	142
[12] Δυναμικότητα ίδρυσης των Γυναικείων Συνεταιρισμών	143
[13] Σχέσεις Γυναικείων Συνεταιρισμών με κρατικούς και τοπικούς φορείς ...	138
[14] Πηγές χρηματοδότησης Γυναικείων Συνεταιρισμών	147

Γράφημα

[15]	Συμμετοχές των μελών των Γυναικείων Συνεταιρισμών σε Εκπαιδευτικά Προγράμματα Αγροτουρισμού και λοιπών δραστηριοτήτων κατά την τετραετία 1997-2000	148
[16]	Μαθήματα για τα οποία ενδιαφέρονται να εκπαιδευθούν περισσότερο τα μέλη των Γυναικείων Συνεταιρισμών	149
[17]	Κατάταξη του προβλήματος έλλειψης κεφαλαίων από τα μέλη των Γυναικείων Συνεταιρισμών.....	152
[18]	Κατάταξη του προβλήματος οργάνωσης από τα μέλη των Γυναικείων Συνεταιρισμών	153
[19]	Κατάταξη του προβλήματος έλλειψης συνεργασίας από τα μέλη των γυναικείων συνεταιρισμών	154
[20]	Κατάταξη του προβλήματος αδυναμίας προβολής από τα μέλη των γυναικείων συνεταιρισμών	156
[21]	Κατάταξη του προβλήματος μη ενδιαφέροντος συμμετοχής των νέων στους γυναικείους συνεταιρισμούς	158

Εισαγωγή

Ο αγροτουρισμός είναι μια από τις μορφές εναλλακτικού τουρισμού η οποία εξελίσσεται με ταχύτατους ρυθμούς στον ευρωπαϊκό και ελλαδικό χώρο κυρίως ως αποτέλεσμα των πολιτικών προώθησής της από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Μέσα από τις εφαρμογές του αγροτουρισμού επηρεάζονται παράλληλα οι δύο σημαντικοί τομείς της οικονομίας, ο πρωτογενής τομέας, ο αγροτικός, και ο τριτογενής τομέας, ο τουρισμός και οι υπηρεσίες γενικότερα.

Ο αγροτουρισμός αποτελεί στόχο ενός σχεδίου ανάπτυξης της υπαίθρου, ο οποίος εφαρμόζεται έχοντας δύο πρωταρχικούς σκοπούς, την τόνωση των απομακρυσμένων και υποανάπτυκτων περιοχών της υπαίθρου και την ήπια τουριστική ανάπτυξη, χωρίς ανεπανόρθωτες επιπτώσεις για κάθε περιοχή όπου αναπτύσσεται και εξελίσσεται.

Ο συνδυασμός αυτός που προσφέρει ο αγροτουρισμός ωφελεί από την μια πλευρά τους ανθρώπους που ασχολούνται στον αγροτικό χώρο, προσφέροντας τους μέσω της λεγόμενης αγροτικής πολυδραστηριότητας, της διαφοροποίησης δηλαδή των δραστηριοτήτων τους στον αγροτικό χώρο, την δυνατότητα απόκτησης

συμπληρωματικών εισοδημάτων και βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσής τους γενικότερα. Αυτό συνεπάγεται στην συγκράτηση του αγροτικού τοπικού πληθυσμού στην ύπαιθρο και γενικότερα στην αντιμετώπιση της κρίσης της αγροτικής ανάπτυξης που εμφανίζεται όλο και εντονότερη, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια.

Από την άλλη πλευρά, ο αγροτουρισμός ικανοποιεί τις ανάγκες των τουριστών, οι οποίοι τα τελευταία χρόνια διακατέχονται από την επιθυμία της επαφής με την φύση, τον πολιτισμό και τον άνθρωπο, την αναζήτηση της άσκησης της ψυχής και του σώματος και την ενασχόληση με δραστηριότητες και αθλοπαιδιές που τον φέρνουν σε επαφή με τα φυσικά στοιχεία που είναι διάσπαρτα στην ύπαιθρο, με τους κατοίκους της κάθε περιοχής, τους ντόπιους και τον αγροτικό κόσμο.

Οι αναζητήσεις αυτές, τόσο εκ μέρους αγροτών όσο και εκ μέρους των τουριστών, βρήκαν την καλύτερη έκφρασή τους στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού και σε ό,τι συνεπάγεται αυτή η νέα μορφή τουρισμού, για την οποία έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον οι κρατικοί φορείς, διότι συνειδητοποίησαν ότι ο αγροτουρισμός μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός όχι μόνο ανάπτυξης της υπαίθρου και του τουρισμού, αλλά και της οικονομίας γενικότερα.

Ιστορικά, η πρώτη εμφάνιση του αγροτουρισμού, ή τουρισμού υπαίθρου ή αγροτικού τουρισμού, κατά άλλους, τοποθετείται τον 19ο αιώνα, όταν ο τότε αστικός πληθυσμός πραγματοποιούσε εκδρομές με τους ατμοκίνητους σιδηρόδρομους. Ο αγροτουρισμός όμως ως συγκροτημένη μορφή εναλλακτικού τουρισμού εμφανίζεται για πρώτη φορά την δεκαετία του '60 στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, γνωστός ως "farm tourism" και "ranch tourism". [Σφακιανάκης Μ.Κ., (1), Γεωτεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος, (2), ΥΠΕΠΘ, (3)].

Στην χώρα μας, η παρότρυνση για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού δόθηκε την δεκαετία του '70 όταν, με την αύξηση του μαζικού τουρισμού, άρχισε να δημιουργείται η αναζήτηση ανάπτυξης του τουρισμού στην περιφέρεια των μεγάλων τουριστικών πόλεων της Ελλάδας, στις οποίες όμως είχαν ήδη αρχίσει να φαίνονται τα πρώτα σημάδια εγκατάλειψης και σταδιακής ερήμωσης, προερχόμενα είτε από τον ντόπιο πληθυσμό, λόγω των δυσκολιών που αντιμετώπιζε στην διαβίωσή του, είτε από τους κρατικούς φορείς, λόγω της επικέντρωσης του ενδιαφέροντος που είχαν επιδείξει σε άλλους τομείς της οικονομίας.

Πέρα από τις σποραδικές ιδιωτικές πρωτοβουλίες, οι πρώτες μορφές αγροτουριστικής δραστηριοποίησης πραγματοποιήθηκαν με την ίδρυση στα 1984 των γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών, με πρώτο αυτόν της Πέτρας Λέσβου και στη συνέχεια στα Μαστιχοχώρια της Χίου, στα Αμπελάκια της Θεσσαλίας, στον Άγιο Γερμανό της Φλώρινας και στην Μαρώνεια της Ροδόπης. [Ανθοπούλου Θ., κ.α. (4), Νίνα-Παζαρζή Ε., (5)].

Από την πρώτη κιόλας εκδήλωση δραστηριοποίησής τους οι γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί ακολούθησαν τα πρότυπα και υιοθέτησαν τις αξίες του συνεργατισμού έτσι όπως λειτουργούσε και συνεχίζει να λειτουργεί έως και σήμερα σε όλους τους τομείς της οικονομίας. [ΥΠΕΠΘ, (6)].

Ειδικότερα, οι γυναικείες συνεταιριστικές επιχειρήσεις στον αγροτουρισμό ανέδειξαν την δημοκρατική τους συγκρότηση και λειτουργία και με βάση αυτά τα κυρίαρχα στοιχεία έθεσαν ως στόχο την προώθηση των συμφερόντων των μελών τους και του κοινωνικού συνόλου γενικότερα. Οι αξίες στις οποίες στηρίχθηκαν και συνεχίζουν να στηρίζονται είναι η δημοκρατία στη λήψη αποφάσεων, η ισότητα και η ισοτιμία των μελών, η πειθαρχία στην συνεταιριστική διαδικασία και στις συλλογικές αποφάσεις, η

ανάληψη ευθύνης και η δέσμευση της πραγματοποίησης των λόγων σε έργα, το θάρρος της γνώμης με την απαιτούμενη επιχειρηματολογία, η αυτοδυναμία και η αυτοδιοίκηση που δημιουργούν κατάλληλο χώρο για την ανάπτυξη δημιουργικής φαντασίας και την εκδήλωση πρωτοβουλιών εκ μέρους των μελών και τέλος, η συνεταιριστική αγωγή και μόρφωση.

Η τελευταία αυτή αξία είναι ιδιαίτερα σημαντική στον συνεργατισμό αφού αποδεικνύει ότι ο συνεργατισμός βασίζεται στον άνθρωπο και όχι στο κεφάλαιο. Στην αξία αυτή συμπεριλαμβάνεται η επαγγελματική συνεταιριστική εκπαίδευση και η συνεταιριστική αγωγή των μελών.

Η πρώτη μορφή, αυτή της επαγγελματικής εκπαίδευσης, αφορά στην εκπαίδευση και κατάρτιση των μελών των συνεταιρισμών σε θέματα που αφορούν αποκλειστικά στην ανάπτυξη και τον εμπλουτισμό στα θέματα του αγροτουρισμού και των συναφών με αυτών δραστηριοποιήσεων.

Η δεύτερη μορφή, εκείνη της συνεταιριστικής αγωγής, αφορά στην εξοικείωση των μελών με τις ιδέες και τις αξίες του συνεργατισμού με την κατανόηση και εφαρμογή αυτών στην καθημερινότητά τους, στην επεξήγηση της σημασίας και του ρόλου των συνεταιριστικών επιχειρήσεων για τους οικονομικά ασθενέστερους, στην παρουσίαση του τρόπου λειτουργίας τους και στην ερμηνεία του οικονομικού και κοινωνικού τους χαρακτήρα, κ.α.

Το νομικό πλαίσιο στο οποίο στηρίχθηκαν αρχικά οι συλλογικές αυτές πρωτοβουλίες στον αγροτουρισμό ήταν εκείνο του Κανονισμού 797/85 που αφορούσε στην βελτίωση των γεωργικών διαρθρώσεων της υπαίθρου και του Κανονισμού 2088/85 για τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (Μ.Ο.Π.) με στόχο εφαρμογής τις ορεινές

και μειονεκτικές περιοχές της χώρας. [ΥΠΕΠΘ, (6), Γιδαράκου Ι., (7), ΥΠΔΔΑ (8). Δροσοπούλου Σ., (9)].

Αναφορικά με την νομική μορφή των γυναικείων συνεταιρισμών στον αγροτουρισμό, αξίζει να σημειωθεί ότι δίνεται η δυνατότητα επιλογής ανάμεσα σε δύο μορφές που αποτελούν και μεγάλες ομάδες, με ξεχωριστή για την κάθε μία νομοθεσία, αυτή των αγροτικών συνεταιρισμών που διέπονται από τον ν.2169/93 και εκείνη των αστικών συνεταιρισμών που διέπονται από το ν.1677/86. Ο λόγος για τον οποίο οι γυναικείοι συνεταιρισμοί διαλέγουν είτε την μία είτε την άλλη νομική μορφή προκειμένου να δραστηριοποιηθούν στον αγροτουρισμό γίνεται περισσότερο αντιληπτός με την αναλυτική παρουσίαση των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων των δύο αυτών νομικών μορφών που ακολουθεί: [ΥΠΕΠΘ, (6), Δροσοπούλου Σ., (9), Ιστοσελίδα της ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., (13)].

Αναφορικά με την πρώτη ομάδα, τους αγροτικούς συνεταιρισμούς, η έννοια τους δίνεται στην παρ. 1 του άρθ.1 του ν.2169/93 “Περί Αγροτικών Συνεταιριστικών Οργανώσεων”, σύμφωνα με την οποία: *“Οι αγροτικές συνεταιριστικές οργανώσεις όλων των βαθμίδων και οι κοινοπραξίες τους είναι εκούσιες ενώσεις προσώπων, οι οποίες επιδιώκουν την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική τους ανάπτυξη, μέσα από μια κοινή επιχείρηση με ισότιμη συνεργασία και αμοιβαία βοήθεια των μελών της”*.

Ειδικότερα, οι αγροτικές συνεταιριστικές οργανώσεις και οι κοινοπραξίες τους είναι Νομικά Πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου (Ν.Π.Ι.Δ.) και έχουν εμπορική ιδιότητα. Οι Οργανώσεις αυτές διαβαθμίζονται σε πρωτοβάθμιες, δευτεροβάθμιες και τριτοβάθμιες. Στις πρωτοβάθμιες οργανώσεις περιλαμβάνονται οι Αγροτικοί Συνεταιρισμοί και οι Κοινοπραξίες Αγροτικών Συνεταιρισμών, στις δευτεροβάθμιες οι Ενώσεις Αγροτικών Συνεταιρισμών και οι Κοινοπραξίες Ενώσεων Αγροτικών Συνεταιρισμών στην οποία

ανήκει και η Ένωση Αγροτουριστικών, Βιοτεχνικών και Οικοτεχνικών Συνεταιρισμών Ελλάδος, και στις τριτοβάθμιες οι Κεντρικές Συνεταιριστικές Οργανώσεις και οι Κοινοπραξίες Κεντρικών Συνεταιριστικών Ενώσεων. Στον νόμο αυτό υπάγεται και η Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Αγροτικών Συνεταιρισμών (ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ) που είναι το ανώτατο ιδεολογικό και συντονιστικό όργανο του αγροτικού συνεταιριστικού κινήματος της χώρας.

Σύμφωνα με τις διατάξεις του ως άνω νόμου, έδρα των αγροτικών συνεταιριστικών οργανώσεων όλων των βαθμίδων είναι ο Δήμος ή η Κοινότητα όπου είναι εγκατεστημένη η διοίκησή τους. Σημειώνεται ότι δεν επιτρέπεται η ίδρυση δεύτερου αγροτικού συνεταιρισμού μέσα στα όρια ενός δήμου ή μιας κοινότητας, ενώ κατ' εξαίρεση επιτρέπεται η ίδρυση και λειτουργία πρωτοβάθμιων αγροτικών συνεταιρισμών ειδικού σκοπού, ιδίως αγροτικής βιοτεχνίας, δασικών, κτηνοτροφικών, αλιευτικών, σηροτροφικών, μελισσοκομικών, ανθοκομικών, μετά από πρόταση του Διοικητικού Συμβουλίου της ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ. και έκδοση σχετικής απόφασης του Υπουργού Γεωργίας.

Για την σύσταση των αγροτικών συνεταιρισμών απαιτείται η σύνταξη καταστατικού που υπογράφεται από είκοσι τουλάχιστον πρόσωπα, που συγκεντρώνουν τις προϋποθέσεις του άρθρου 7 και η καταχώρηση του στο μητρώο συνεταιρισμών του ανά περιφέρεια αρμόδιου ειρηνοδικείου. Ωστόσο, σε κάποιες περιπτώσεις είναι δυνατή η σύσταση αγροτικού συνεταιρισμού με λιγότερα από είκοσι μέλη, σε περιοχές όπου ειδικές συνθήκες το επιβάλλουν, και απαιτείται η προηγούμενη θετική πρόταση της Ένωσης Συνεταιρισμών της περιφέρειάς του υπό ίδρυση συνεταιρισμού.

Ο σκοπός και το αντικείμενο δραστηριοποίησης κάθε αγροτικού οργανισμού εκφράζεται στην επωνυμία του, στην οποία περιλαμβάνεται υποχρεωτικά η ιδιότητα

αυτού ως “αγροτικός” καθώς και το όνομα του δήμου ή της κοινότητας όπου εδρεύει. Οι αγροτικοί οργανισμοί όλων των βαθμίδων αναπτύσσουν οιαδήποτε δραστηριότητα για την επίτευξη του σκοπού τους, μεταξύ αυτών και η ίδρυση υποκαταστημάτων στο εσωτερικό και εξωτερικό της χώρας, η σύμπραξη σε κοινές επιχειρήσεις με καταναλωτικούς και άλλους συνεταιρισμούς, νομικά πρόσωπα δημόσιου τομέα, επιχειρήσεις Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης κ.α.

Αναφορικά με την δεύτερη ομάδα, αυτή των αστικών συνεταιρισμών, η έννοιά τους δίνεται στην παρ.1 του άρθ.1 του ν.1667/86 “περί αστικών συνεταιρισμών” σύμφωνα με την οποία: *”Αστικός συνεταιρισμός είναι η εκούσια ένωση προσώπων με οικονομικό σκοπό, η οποία χωρίς να αναπτύσσει δραστηριότητες αγροτικής οικονομίας, αποβλέπει κυρίως με την συνεργασία των μελών του στην οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική ανάπτυξη των μελών του και την βελτίωση της ποιότητας ζωής τους γενικά μέσα σε μια κοινή επιχείρηση”* [Παζαρζής Μ., (11)]. Από τον ορισμό προκύπτει με σαφήνεια η διάκριση των αστικών από τους αγροτικούς συνεταιρισμούς, αφού οι πρώτοι δεν αναπτύσσουν δραστηριότητες αγροτικής οικονομίας.

Οι κατηγορίες και οι δραστηριότητες των αστικών συνεταιρισμών αναπτύσσονται στην παρ.2 του άρθ. 1 του νόμου. Οι αστικοί συνεταιρισμοί διακρίνονται κυρίως σε παραγωγικούς, καταναλωτικούς, προμηθευτικούς, πιστωτικούς, μεταφορικούς και τουριστικούς. Στις δραστηριότητές τους περιλαμβάνονται μεταξύ άλλων η κοινή οργάνωση της παραγωγής, η προμήθεια των αγαθών για την κάλυψη επαγγελματικών, βιοτικών και άλλων αναγκών των μελών τους, η παροχή στα μέλη τεχνικής ή οργανωτικής βοήθειας για την αύξηση ή την βελτίωση της παραγωγής τους, η μεταποίηση ή η διάθεση προϊόντων των μελών, η παροχή δανείων, εγγυήσεων,

ασφαλειών ή άλλων οικονομικών διευκολύνσεων, η επαγγελματική, συνεταιριστική και πολιτιστική εκπαίδευση, η ικανοποίηση κοινωνικών και πολιτιστικών αναγκών κ.α.

Για την σύσταση αστικού συνεταιρισμού απαιτείται η σύνταξη καταστατικού που υπογράφεται από δεκαπέντε τουλάχιστον άτομα και η καταχώρηση του καταστατικού στο μητρώο συνεταιρισμών του ειρηνοδικείου στην περιφέρεια του οποίου εδρεύει ο συνεταιρισμός. Το καταστατικό πρέπει να περιέχει την επωνυμία, την έδρα και το σκοπό του συνεταιρισμού, το ονοματεπώνυμο ή την επωνυμία και την διεύθυνση των ιδρυτικών μελών, τους όρους εισόδου και εξόδου των μελών, την έκταση της ευθύνης των συνεταίρων, το ύψος της συνεταιριστικής μερίδας, κ.α. Η επωνυμία κάθε αστικού συνεταιρισμού ορίζεται από το σκοπό του, το είδος και την έκταση της ευθύνης των συνεταίρων.

Η αναλυτική αυτή παρουσίαση των δύο νομικών μορφών συνεταιριστικών οργανώσεων συμβάλει στο να γίνει αντιληπτή η διαφορά μεταξύ τους και να κατανοηθεί ο λόγος που επιλέγεται η μία από την άλλη μορφή από τους ενδιαφερόμενους δραστηριοποίησης στον αγροτουρισμό.

Σημειώνεται ότι το βασικό πλαίσιο λειτουργίας των γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών που ιδρύονται έως το 2000 είναι αυτό των αγροτικών συνεταιρισμών ως “συνεταιρισμών ειδικού σκοπού”, όπως αυτό προσδιορίζεται στον ν.2169/93 και ν.2181/94, χωρίς ωστόσο να θεωρείται μικρό αντίστοιχα το ποσοστό των γυναικείων αστικών συνεταιρισμών. Η διαφορετική επιλογή στην νομική μορφή των συνεταιρισμών εξηγείται κυρίως από την καθοδήγηση που έλαβαν και λαμβάνουν οι γυναίκες από τους φορείς κατά την ίδρυση του κάθε συνεταιρισμού. Η μορφή του αγροτικού συνεταιρισμού είναι προτιμότερη γιατί δίνει περισσότερες δυνατότητες επιχειρηματικής ανάπτυξης. [ΥΠΕΠΘ, (6)].

Η προτίμηση των γυναικών προς τους αγροτικούς συνεταιρισμούς ενδυναμώνεται ιδιαίτερα από το 2000 και εξής, με το ν.2810/2000, ο οποίος εισάγει μεταξύ άλλων δύο καινοτομίες: οι γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί δεν θεωρούνται πλέον ως “ειδικού σκοπού”, γεγονός το οποίο σημαίνει ότι δεν απαιτείται η διαδικασία έγκρισης από το κορυφαίο όργανο των αγροτικών συνεταιρισμών, την ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ, για την ίδρυσή τους και την έκδοση στη συνέχεια σχετικής απόφασης από τον Υπουργό Γεωργίας. Επίσης, ο ελάχιστος αριθμός μελών, που απαιτείται πλέον, για την ίδρυση ενός Αγροτικού Συνεταιρισμού περιορίζεται σε επτά πρόσωπα. [ΥΠΕΠΘ, (6)].

Το νέο αυτό νομικό πλαίσιο των γυναικείων συνεταιρισμών καθιστά τις συνεταιριστικές οργανώσεις πιο ευέλικτες, καταργώντας δεσμεύσεις του παρελθόντος όπως την εισροή κεφαλαίων, την θέση και τις δυνατότητες των μελών, την δυνατότητα συνεργασιών κ.α.

Στα πλαίσια αυτά ιδρύθηκαν και αναπτύχθηκαν οι πρώτοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί στην χώρα και συνεχίζουν να λειτουργούν έως και σήμερα με θετικά στην μεγάλη τους πλειοψηφία αποτελέσματα, τόσο για την τοπική κοινωνία στην οποία δραστηριοποιούνται, όσο και για το σύνολο της χώρας.

Ο ρόλος των γυναικείων συνεταιρισμών στον αγροτουρισμό, αγροτικών και αστικών, τόσο σε επίπεδο παραγωγής όσο και σε επίπεδο παροχής φιλοξενίας, υπήρξε καθοριστικός της δημιουργίας και της ανάπτυξης του αγροτουρισμού και αυτό οφείλεται κυρίως στο ότι ο αγροτουρισμός βασίζεται στην ποιότητα των παρεχομένων υπηρεσιών, την ζεστασιά και την θαλπωρή και τα χαρακτηριστικά αυτά είναι πιο οικεία στην γυναικεία φύση. [Ιακωβίδου Ο., (10), Νίνα-Παζαρτζή Ε. & Γιαννακούρου Μ., (12)]

Σήμερα, η ανάπτυξη του αγροτουρισμού αποτελεί κύρια κατευθυντήρια πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία προωθεί επενδυτικά προγράμματα που συνδυάζουν την αγροτική και τουριστική ανάπτυξη της υπαίθρου, των ορεινών και μειονεκτικών κυρίως περιοχών. Η χώρα μας δείχνει μια σημαντική επενδυτική τάση προς τον αγροτουρισμό, σε ατομική, εταιρική και συνεταιριστική μορφή. Τα τελευταία δε χρόνια, οι κρατικοί φορείς επενδύουν στην διαμόρφωση και παροχή της απαιτούμενης εκπαίδευσης και επιμόρφωσης των εμπλεκόμενων στον αγροτουρισμό, προκειμένου ο αγροτουρισμός να αναπτυχθεί σε υγιή και ανταγωνιστικά πλαίσια ώστε να επιφέρει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα στην ελληνική ύπαιθρο και χώρα.

Πηγές

Βιβλιογραφία

- [1] Σφακιανάκης Μ.Κ., “Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού”, Εκδόσεις ΕΛΛΗΝ, Περιστέρι, 2000
- [2] Γεωτεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδας, “Ορεινές και μειονεκτικές περιοχές της Ελλάδας – Αγροτουρισμός”
- [3] Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), “Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού Υπαίθρου”, Τομέας Γεωπονίας, Τροφίμων και Περιβάλλοντος, Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων
- [4] Ανθοπούλου Θ., Ιακωβίδου Ο., Κουτσούρης Α., Σπιλάνης Ι., “Χωρικές και αναπτυξιακές διαστάσεις του αγροτουρισμού στην Ελλάδα”, Εισήγηση στο Ε’ Πανελλήνιο Συνέδριο Αγροτικής Οικονομίας, Αθήνα, 11-13 Δεκεμβρίου 1998
- [5] Νίνα-Παζαρζή Ε., “Η Γυναικεία Απασχόληση στην Ελλάδα: Διεπιστημονική Προσέγγιση”, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, 1990
- [6] Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), “Αγροτουριστικές Επιχειρήσεις”, Τομέας Γεωπονίας, Τροφίμων και Περιβάλλοντος, Ειδικότητα Επιχειρήσεων Αγροτουρισμού και Αγροβιοτεχνίας, Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Γ’ Έκδοση, Αθήνα, 2003
- [7] Γιδαράκου Ι., “Ενδογενής Ανάπτυξη της υπαίθρου και γυναικεία απασχόληση”, Ύπαιθρος Χώρα, η Ελληνική Αγροτική Κοινωνία στο τέλος του Εικοστού Αιώνα, Επιμέλεια Κασίμης Χ., Λουλούδης Α., Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Εκδόσεις ΠΛΕΘΡΟΝ, 1999

- [8] Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης (ΥΠΕΔΔΑ) σε συνεργασία με Γενική Γραμματεία Ισότητας και ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ, “Έρευνα-Αποτύπωση της Εικόνας των Γυναικείων Συνεταιρισμών”, Αθήνα, Οκτώβριος 2000
- [9] Δροσοπούλου Σ., “Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί, Ελλάδα - ΕΟΚ: Νομικό και Κοινωνικό Πλαίσιο”, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1989
- [10] Ιακωβίδου Ο., “Αγροτουρισμός. Το μικρό, όμορφο και θηλυκό πρόσωπο στον τουρισμό”, Τουριστική Ανάπτυξη Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις, Επιμέλεια Πάρις Τσάρτας, Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ, 2000
- [11] Παζαρζής Μ., “Γεωργικές Ανώνυμες Εταιρίες”, Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1977
- [12] Νίνα-Παζαρζή Ε. & Γιαννακούρου Μ., “Γυναικεία Επιχειρηματική Δράση στην Ελλάδα”, Επιστημονική Επετηρίδα Πανεπιστημίου Πειραιώς, Τμητικός Τόμος Καθ. Α. Λάζαρη, 2003

Διαδίκτυο

- [13] Ιστοσελίδα ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., <http://www.paseges.gr/female.htm>

Μέρος Α' – Αγροτουρισμός

Κεφάλαιο 1 - Εναλλακτικός Τουρισμός

Κεφ. 1.1 - Οι σύγχρονες τάσεις της τουριστικής ζήτησης και ο εναλλακτικός τουρισμός

Ο τουρισμός υπήρξε τα τελευταία πενήντα χρόνια σημαντική μορφή οικονομικής ανάπτυξης για την χώρα μας, η βαριά της βιομηχανία κατά τους ειδικούς. Η μορφή ωστόσο που επικράτησε στον τουρισμό ήταν αυτή του “μαζικού” και “οργανωμένου”, του “μεγάλου” και του “πολύ” τουρισμού, οι επιπτώσεις του οποίου τόσο στον ελλαδικό, όσο και στον ευρωπαϊκό χώρο έχουν αρχίσει να διαφαίνονται και να αποτελούν τροχοπέδη για την περαιτέρω υποστήριξη και ανάπτυξή της.

Το μοντέλο αυτό του μαζικού τουρισμού αμφισβητείται κυρίως λόγω των οικονομικών και αναπτυξιακών “οφελών” που επέφερε η τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα, και η αμφισβήτηση αυτή σχετίζεται κυρίως με τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις τις οποίες υφίστανται και υπομένουν οι διάφορες περιοχές στις οποίες έχει αναπτυχθεί και εξελιχθεί. Η αμφισβήτηση αυτή προέρχεται από διάφορες ομάδες εμπλεκομένων και ενδιαφερομένων, είτε άμεσα είτε έμμεσα, στην ανάπτυξη του τουρισμού στην Ελλάδα. [Εθνική Επιτροπή Μεσογειακού Συνεδρίου, (1)].

Η πρώτη ομάδα αφορά στους ίδιους τους τουρίστες καταναλωτές, οι οποίοι σήμερα πια δεν επιθυμούν να επισκέπτονται περιοχές στις οποίες έχει εισβάλει κυριολεκτικά ο μαζικός τουρισμός και έχει επιφέρει την αλλοίωση των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων

κάθε περιοχής, την υποβάθμιση του περιβάλλοντος και ιδιαίτερα την απρόσωπη αντιμετώπιση από τους παρέχοντες την φιλοξενία. Οι τουρίστες αυτοί απορρίπτουν το πρότυπο των παθητικών διακοπών της διασκέδασης και ξεκούρασης και δείχνουν να προτιμούν όλο κι περισσότερο τις “ενεργητικές”, “ανθρώπινες” και “ζεστές” διακοπές στην φύση, πέρα από τα μεγάλα τουριστικά κέντρα των πόλεων.

Η δεύτερη ομάδα αφορά στους ίδιους τους κατοίκους των τουριστικά ανεπτυγμένων περιοχών, οι οποίοι υφίστανται τις επιπτώσεις της ανάπτυξης του μαζικά οργανωμένου τουρισμού στην καθημερινότητά τους, επιπτώσεις που αναφέρονται στην μόλυνση του περιβάλλοντος, την άναρχη και υπέρμετρη δόμηση, την διάβρωση του κάθε τόπου και πληθυσμού, την εμπορευματοποίηση των πολιτιστικών στοιχείων, κ.α.

Η τρίτη ομάδα αφορά στους υπεύθυνους φορείς των τουριστικά ανεπτυγμένων περιοχών, οι οποίοι παραδέχονται ότι η συνεχιζόμενη και υπέρμετρη ανάπτυξη των μεγάλων τουριστικών περιοχών έχει οδηγήσει σε σημείο όπου δεν αφήνει περιθώρια προοπτικών για την περαιτέρω ανάπτυξη και παρακολούθηση των τάσεων που επιβάλλονται πια από τους ίδιους τους τουρίστες στις μέρες μας.

Η τέταρτη ομάδα αφορά στις κοινωνίες των τουριστικά μη ανεπτυγμένων περιοχών, οι οποίες βιώνουν την ραγδαία πληθυσμιακή ερήμωση και εγκατάλειψη και γενικότερα οικονομική, πολιτιστική και κοινωνική υποβάθμιση της υπαίθρου. Οι φορείς των κοινωνιών αυτών παρατηρούν ότι ένα μεγάλο μέρος της περιφέρειας έχει εισέλθει στο περιθώριο της λεγόμενης οικονομικής ανάπτυξης και παράλληλα χάνει την αγροτική του ταυτότητα και σε ό,τι συνεπάγεται αυτό.

Η πέμπτη ομάδα αφορά στους θεσμικούς φορείς και οργανισμούς, οι οποίοι παρά το γεγονός ότι δέχονται τις πιέσεις διαφόρων ομάδων συμφερόντων, όπως οργανισμών

που σχετίζονται με την ανάπτυξη του τουρισμού, έχουν αρχίσει να αντιδρούν γιατί έχουν συνειδητοποιήσει τα προβλήματα που έχει επιφέρει η ανάπτυξη του οργανωμένου και μαζικού τουρισμού.

Η αμφισβήτηση αυτή του μαζικού και οργανωμένου τουρισμού από όλες αυτές τις ομάδες ενδιαφερομένων συνέβαλε καθοριστικά στη διαπίστωση της αναγκαιότητας για άμεση διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος και προορισμού, την αναβάθμιση και τον εμπλουτισμό του και την ποιοτικότερη εξειδίκευσή του, στοιχεία τα οποία εμπεριέχονται σε μια άλλη μορφή τουρισμού, αυτή των ήπιων ή εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

Οι “εναλλακτικές μορφές τουρισμού” ή “ήπιες μορφές τουρισμού” έχουν ως κύριο γνώρισμά τους την ποιότητα σε όλα τα επίπεδα των παρεχομένων υπηρεσιών. Απευθύνονται σε τουρίστες που νοιώθουν την ανάγκη επανασύνδεσης με την φύση και τους ανθρώπους της και που αναζητούν κάτι διαφορετικό, περισσότερο ενεργητικό, απλό, φιλικό και φιλόξενο. Τουρίστες οι οποίοι παράλληλα με την αναζήτηση της πραγματικής ζωής και αυθεντικότητας, επιθυμούν ποικιλία δραστηριοτήτων όπου θα συμμετέχουν ενεργά και οι οποίοι επιδιώκουν την εκπλήρωση συγκεκριμένων στόχων για την ικανοποίηση συγκεκριμένων αναγκών τους. Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού έχουν ως αφετηρία τους την ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος, την διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και τη φυσική ζωή. Περιλαμβάνουν όλες εκείνες τις τουριστικές δραστηριότητες, οι οποίες έρχονται σε άμεση αντίθεση με το κλασσικό και καθιερωμένο πρότυπο του “μαζικού” και “παθητικού” τουρισμού. [Ασκέλη Στ., (2), Ιακωβίδου Ο., (3), Ιστοσελίδα Αγροτουριστικής Α.Ε., (7)].

Κεφ. 1.2 - Εξέλιξη του εναλλακτικού τουρισμού στην Ελλάδα

Οι πρώτες ενδείξεις αμφισβήτησης του μαζικού τουρισμού και τάσεις της ελληνικής κοινωνίας για την διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος και προορισμού συμβαδίζουν με την αλλαγή της τουριστικής πολιτικής που προωθείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, την τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Την περίοδο αυτή, τέλη της δεκαετίας του '70 και αρχές του '80, η Ευρωπαϊκή Ένωση κατευθύνει ένα μεγάλο τμήμα των κονδυλίων και επενδυτικών της προγραμμάτων είτε έμμεσα είτε άμεσα στην νέα μορφή τουρισμού, αυτή των εναλλακτικών μορφών τουρισμού. [ΥΠΕΠΘ, (4)].

Η χώρα μας, η οποία συγκεντρώνει όλες τις προϋποθέσεις εκείνες που απαιτούνται για την ανάπτυξη της νέας μορφής τουρισμού, όπως ευνοϊκές κλιματολογικές συνθήκες, ωραιότητα του τοπίου, ελκυστικό φυσικό και πολιτιστικό πλούτο, παραδοσιακή φιλοξενία, κ.α., επωφελείται από την δυνατότητα αυτή που παρέχει η Ευρωπαϊκή Ένωση και σταδιακά αρχίζει να στρέφεται προς την κατεύθυνση αυτή και να επενδύει στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, προκειμένου να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της τουριστικής ανάπτυξης.

Η Ελλάδα συνειδητοποιεί ότι οι εναλλακτικές μορφές μπορούν να γίνουν σημαντικός μοχλός μιας νέας φάσης τουριστικής ανάπτυξης και σήμερα πια δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στην ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, ιδιαίτερα δε στην μορφή εκείνη που αφορά και εξελίσσεται στον αγροτικό χώρο και τόπο, τον αγροτουρισμό, δεδομένου ότι συμβάλλει σημαντικά και συνδυαστικά στην τουριστική αγροτική ανάπτυξη.

Κεφ. 1.3 - Μορφές Εναλλακτικού Τουρισμού

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού έχουν ως περιεχόμενό τους αυτό που καθορίζεται κάθε φορά από τις ίδιες τις ανάγκες και προτιμήσεις των τουριστών και οι οποίες εμπεριέχουν την ενεργό συμμετοχή των τουριστών σε ένα σύνολο δραστηριοτήτων. [Σφακιανάκης, Μ.Κ., (5), ΥΠΕΠΘ, (4)]. Οι δραστηριότητες αυτές μπορούν να διακριθούν στις ακόλουθες ομάδες:

§ Δραστηριότητες αγροτικού χαρακτήρα που περιλαμβάνουν την διαμονή των τουριστών σε αγροτικά καταλύματα και ξενώνες, την κατανάλωση τοπικών και παραδοσιακών προϊόντων, την συμμετοχή τους σε αγροτικές δραστηριότητες, την παρατήρηση της φύσης, κ.α. Οι δραστηριότητες αυτές συναντώνται στον “Αγροτουρισμό” ή “Αγροτικό Τουρισμό”.

§ Δραστηριότητες πολιτιστικού και μορφωτικού χαρακτήρα που περιλαμβάνουν την συμμετοχή σε τοπικές γιορτές και πανηγύρια, την αυθεντική αναβίωση των εθίμων, την παρακολούθηση σεμιναρίων πολιτιστικού, οικολογικού, πνευματικού, και ιστορικού περιεχομένου, αφιερωμάτων σχετικών με την ιστορία και τον πολιτισμό της περιοχής, την αρχιτεκτονική, το περιβάλλον, την υγιεινή διατροφή και διαβίωση, τα τοπικά προϊόντα και τις ασχολίες, την εκμάθηση παραδοσιακών τεχνών, χειροτεχνίας, την παρακολούθηση παραστάσεων σε αρχαία θέατρα, την συμμετοχή στην προστασία των μνημείων κ.α. Οι δραστηριότητες αυτές συναντώνται στον “Πολιτιστικό Τουρισμό” και “Μορφωτικό Τουρισμό”.

§ Δραστηριότητες υγείας και φυσικής διαβίωσης που περιλαμβάνουν επισκέψεις σε ιαματικούς τόπους, συμμετοχή σε σεμινάρια θεραπείας, υγιεινής διατροφής και

φυσικής διαβίωσης, κ.α. Οι δραστηριότητες αυτές συναντώνται στον “Τουρισμό Υγείας” και “Τουρισμό Γ’ Ηλικίας”.

§ Δραστηριότητες οικολογίας που αφορούν σε επισκέψεις σε τόπους με οικολογικό και φυσιολατρικό ενδιαφέρον, στην παρατήρηση πουλιών, την επαφή με ζώα, την περισυλλογή βοτάνων, την ξενάγηση σε εθνικούς δρυμούς ή προστατευόμενες περιοχές, την αναγνώριση και την συμμετοχή στην προστασία της χλωρίδας, πανίδας, κλπ. Οι δραστηριότητες αυτές συναντώνται στον “Οικοτουρισμό” ή “Οικολογικό τουρισμό”.

§ Δραστηριότητες αθλητικού χαρακτήρα όπως η ορειβασία, ο περίπατος, η ιπασία, με σκοπό τη διατήρηση και προαγωγή της σωματικής και ψυχικής υγείας, τη δημιουργία κοινωνικής συνείδησης μέσω των ομαδικών αθλημάτων, κ.α. Οι δραστηριότητες αυτές συναντώνται στον “Αθλητικό Τουρισμό” ή στον “Τουρισμό Περιπέτειας”.

§ Δραστηριότητες θρησκευτικού χαρακτήρα που περιλαμβάνει επισκέψεις για προσκύνημα σε ιερούς τόπους, μοναστήρια και εκκλησίες, παραμονή σε χώρους θρησκευτικής λατρείας, παρακολούθηση και συμμετοχή σε θρησκευτικές εορτές, κ.α. Οι δραστηριότητες αυτές συναντώνται στον “Θρησκευτικό Τουρισμό”.

Όπως είναι φανερό, οι εναλλακτικές αυτές δραστηριότητες δεν μπορούν να οριοθετηθούν και να διαχωριστούν με σαφήνεια, αντίθετα μάλιστα στις περισσότερες των περιπτώσεων συνδυάζονται και αλληλεξαρτώνται. Στο συμπέρασμα αυτό μπορεί να οδηγήσει το παράδειγμα του αγροτουρισμού και του οικολογικού τουρισμού, όπου αποδεικνύεται ότι οι δύο αυτές μορφές εναλλακτικού τουρισμού λειτουργούν συνδυαστικά δεδομένου ότι το τουριστικό προϊόν που προκύπτει είναι ενταγμένο στο περιβάλλον, την φύση, τους ανθρώπους του τόπου και τους αγρότες. Τόσο το κίνητρο

των επισκεπτών όσο και η υποδομή που απαιτείται για την λειτουργία τους είναι εναρμονισμένα με το φυσικό, κοινωνικό, πολιτιστικό και παραδοσιακό περιβάλλον του τόπου. [ΥΠΕΠΘ, (1)].

Επιπλέον, τα προαναφερόμενα είδη των εναλλακτικών μορφών δεν εξαντλούν τον κατάλογο των νέων μορφών τουρισμού, ο οποίος περιλαμβάνει και είδη περισσότερο εξειδικευμένων εκδοχών της τουριστικής δραστηριότητας που εξακολουθεί να διευρύνεται με βάση τις συνεχώς μεταβαλλόμενες και εξελισσόμενες ανάγκες των ίδιων των τουριστών. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η όλο αναπτυσσόμενη κατηγορία εκείνη των τουριστών που ενδιαφέρονται να συμμετέχουν σε δραστηριότητες γευσιγνωσίας και γαστρονομίας, οι οποίες περιλαμβάνουν επισκέψεις σε οινοποιεία, τσιπουράδικα, ελαιοτριβεία, σεμινάρια γευσιγνωσίας, μαθήματα τοπικής μαγειρικής και παρασκευής εδεσμάτων κ.α.

Από τις διάφορες εναλλακτικές μορφές τουρισμού που αναφέρθηκαν, εκείνη η μορφή που ξεχωρίζει και αναπτύσσεται με όλο και ταχύτερους ρυθμούς σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο είναι εκείνη του αγροτουρισμού. Ο αγροτουρισμός συγκεντρώνει ένα σύνολο οφελών κοινωνικού, οικονομικού, πολιτιστικού και περιβαλλοντικού χαρακτήρα στις περιοχές που αναπτύσσεται, το οποίο συμβάλλει στην ανάπτυξη σε τοπικό και εθνικό επίπεδο γενικότερα.

Πηγές

Βιβλιογραφία

- [1] Εθνική Επιτροπή Μεσογειακού Συνεδρίου, “Τουρισμός Πέρα από τις Ακτές: Νέες Τάσεις στον Τουρισμό και Κοινωνική Οργάνωση του Χώρου”, V Μεσογειακό Συνέδριο, 1^η Ανακοίνωση Συνεδρίου, 22-24 Σεπτεμβρίου 2005, Θεσσαλονίκη
- [2] Αγροτουριστική Α.Ε., Ασκήλη Στ., “Επιχειρήστε...αγροτουριστικά. Πώς να οργανώσετε τη δική σας αγροτουριστική επιχείρηση”, Εναλλακτική τουριστική ανάπτυξη, Εκδόσεις ΚΕΡΚΥΡΑ, Αθήνα, Ιούλιος 2005
- [3] Ιακωβίδου Ο., “Αγροτουρισμός. Το μικρό, όμορφο και θηλυκό πρόσωπο στον τουρισμό”, Τουριστική Ανάπτυξη Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις, Επιμέλεια Πάρις Τσάρτας, Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ, 2000
- [4] Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), “Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού Υπαίθρου”, Τομέας Γεωπονίας, Τροφίμων και Περιβάλλοντος, Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια,, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων
- [5] Σφακιανάκης Μ.Κ., “Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού”, Εκδόσεις ΕΛΛΗΝ, Περιστέρη, 2000

Διαδίκτυο

- [6] Ιστοσελίδα Αγροτουριστικής Α.Ε., www.agrotour.gr
- [7] Ιστοσελίδα Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, <http://users.auth.gr>

Κεφάλαιο 2 - Αγροτουρισμός

Κεφ. 2.1 – Ορισμοί και έννοια του αγροτουρισμού

Οι ορισμοί που δίνονται στον αγροτουρισμό είναι ποικίλοι και αυτό οφείλεται κυρίως στις πηγές προέλευσης και στην οπτική με την οποία αντιμετωπίζει κάθε μία από αυτές τις πηγές το φαινόμενο του αγροτουρισμού. Οι πηγές προέλευσης είναι είτε οι αρμόδιοι φορείς αγροτουριστικής ανάπτυξης και προώθησης, δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, είτε σημαντικοί μελετητές του αγροτουρισμού στην ελληνική ύπαιθρο και χώρα. Μεταξύ των ορισμών αυτών διακρίνονται:

“Ο αγροτουρισμός είναι ακριβώς ό,τι δεν είναι μεγάλο δεν είναι πολύ, δεν είναι απρόσωπο στον τουριστικό τομέα, ή ό,τι είναι μικρό και όμορφο και έχει ανθρώπινο πρόσωπο”.

(Ιακωβίδου Ο., [1])

“Ο αγροτουρισμός δεν είναι απλά μια μορφή τουρισμού. Είναι μια διαφορετική προσέγγιση στον τρόπο ζωής, μια νέα πραγματικότητα, ένα όραμα”.

(Ιστοσελίδα Αγροτουριστικής Α.Ε., [11]).

“Αγροτουρισμός είναι η τουριστική δραστηριότητα που αναπτύσσεται σε μη αστικό χώρο από άτομα που κυρίως απασχολούνται στη γεωργία, σε οικογενειακής ή συνεταιριστικής μορφής μικρές μονάδες, με στόχο την συγκράτηση και παλιννόστηση του γηγενούς πληθυσμού και την ενίσχυση του αγροτικού εισοδήματος και της τοπικής οικονομίας τόσο από την αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων όσο και από την ενοικίαση

καταλυμάτων και την διάθεση στους τουρίστες προϊόντων τοπικής παραγωγής, καθώς επίσης και τοπικών προϊόντων συναφών δραστηριοτήτων”.

(Πρακτικό της Διυπηρεσιακής Επιτροπής της 14/2/1984 υπό την αιγίδα του Ε.Ο.Τ-ΥΠΕΠΘ, [2]).

“Αγροτουρισμός είναι η εναλλακτική εκείνη μορφή τουρισμού η οποία αναπτύσσεται σε μη τουριστικά κορεσμένες αγροτικές περιοχές και συνδέεται με κοινωνικές, περιβαλλοντικές και πολιτισμικές αξίες, οι οποίες επιτρέπουν τόσο στους οικοδεσπότες όσο και στους φιλοξενούμενους των περιοχών αυτών να υφίστανται αλληλεπιδράσεις και να μοιράζονται εμπειρίες. Ως δραστηριότητα αναπτύσσεται από τους μόνιμους κατοίκους των περιοχών του πρωτογενούς τομέα, που ασχολούνται κυρίως στον πρωτογενή τομέα, αλλά και από κατοίκους των αγροτικών περιοχών, και ειδικότερα από οικογενειακής ή συνεταιριστικής μορφής μικρές αγροτουριστικές μονάδες παροχής υπηρεσιών και αγαθών, με σκοπό την ενίσχυση του γεωργικού εισοδήματος, την διαφύλαξη και προώθηση της πολιτιστικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, του φυσικού περιβάλλοντος και της τοπικής οικονομίας και κοινωνίας».

(Επίσημη θέση του Υπουργείου Γεωργικής Ανάπτυξης-Ιστοσελίδα Υπουργείου Γεωργίας, [10]).

“Αγροτουρισμός είναι η παράλληλη ανάπτυξη δραστηριοτήτων που αποσκοπεί στην οικονομική και κοινωνική αναβάθμιση των αγροτικών χώρων και της υπαίθρου, με την στήριξη της τοπικής αγροτικής παραγωγής, της εμπορίας, της ήπιας και μικρής κλίμακας προσφοράς τουριστικών υπηρεσιών και της ανάδειξης του πολιτιστικού και φυσικού πλούτου κάθε περιοχής”.

(Ελληνικό Κέντρο Αγροτουρισμού -ΕΛΛ.Κ.Α-Ασκέλη Στ, [3]).

Από τους ορισμούς που αναφέρθηκαν παραπάνω προκύπτει ότι ο αγροτουρισμός ή αγροτικός τουρισμός αφορά σε ένα σύνολο δραστηριοτήτων μικρής κλίμακας, ατομικής (οικογενειακής) ή συνεταιριστικής μορφής, που αναπτύσσονται στην ύπαιθρο και ειδικότερα στον αγροτικό χώρο και διοργανώνονται από τους ανθρώπους που απασχολούνται στον πρωτογενή τομέα και ειδικότερα τους αγρότες προκειμένου να συμπληρώσουν το εισόδημά τους και να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσής τους.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα του αγροτουρισμού είναι ο αγροτικός αυτός χώρος στον οποίο αναπτύσσεται και εξελίσσεται ως δραστηριότητα. Αυτός ο αγροτικός χώρος, δεν είναι ένας χώρος όπου λαμβάνει απλά τόπο η φιλοξενία, αλλά είναι ένας τόπος που αφήνεται να διαφανεί όλη η παράδοση και ιστορία του, η πολιτιστική και κοινωνική του ταυτότητα. Είναι ένας χώρος ζωντανός, ένας χώρος οικειότητας, επικοινωνίας, συναναστροφής και εργασίας ανάμεσα στους κατοίκους που προσφέρουν την φιλοξενία και τους τουρίστες που την επιζητούν. Με λίγα λόγια, ο αγροτουρισμός είναι ο τουρισμός ενός τόπου και των κατοίκων του. Η πρωτοβουλία και η διαχείρισή του αγροτουρισμού ανήκει στους ανθρώπους του συγκεκριμένου τόπου, οι επιπτώσεις του ως επί το πλείστον περιορίζονται σε τοπική κλίμακα, στον τόπο αυτόν. [Ιακωβίδου Ο., (1)].

Ο αγροτουρισμός είναι ο τουρισμός της αγροτικής κοινωνίας και οικογένειας. Κάθε δραστηριότητα που αναπτύσσεται στα πλαίσια του αγροτουρισμού δένει αρμονικά με την κύρια απασχόληση των κατοίκων του χώρου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι απομονώνει ή απομακρύνει τον αγροτικό κόσμο από την κύρια επαγγελματική του δραστηριοποίηση που είναι κυρίως η γεωργία. Αντίθετα, δρα συμπληρωματικά και όχι ανταγωνιστικά με την κύρια απασχόλησή τους. Υπάρχουν και περιπτώσεις βέβαια όπου ο αγροτουρισμός δρα ως κύρια απασχόληση των κατοίκων. Οι περιπτώσεις αυτές

αφορούν τις περισσότερες φορές τους νέους και τις γυναίκες. Ακόμη και αυτές οι περιπτώσεις όμως εντάσσονται στην κατηγορία της συμπληρωματικότητας του οικογενειακού εισοδήματος.

Ο αγροτουρισμός θέτει ως βασικό στόχο και επικεντρώνεται στην επαφή του τουρίστα με τον αγροτικό χώρο, το ντόπιο στοιχείο, τους ανθρώπους, την φύση, τα ήθη και έθιμα, την τοπική κουλτούρα και νοοτροπία των ανθρώπων της υπαίθρου, των χωρικών και των αγροτών. Δημιουργεί μια γέφυρα μεταξύ του σημερινού τουρίστα και κάτοικου της πόλης με την αγροτική κοινωνία και υπαίθρο, την επαρχία, την αγροτική ζωή και του δίνει την δυνατότητα να γευτεί, να ενσωματωθεί και να μυηθεί για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα στις τοπικές συνήθειες. [Ασκέλη Στ., (3)].

Όλα αυτά γίνονται παράλληλα σε ένα πλαίσιο ήπιας ενσωμάτωσης στο οικολογικό και κοινωνικό περιβάλλον των αγροτικών κοινοτήτων. Ο αγροτουρισμός είναι μια ήπια μορφή τουρισμού και ανάπτυξης της υπαίθρου, η οποία δεν επεμβαίνει στο περιβάλλον, στον τόπο, στους ανθρώπους και στους φυσικούς πόρους αλλοιώνοντας και διαβρώνοντάς τους. Ο αγροτουρισμός, αντίθετα με τον μαζικό τουρισμό όπου χρησιμοποιεί ειδικές υποδομές όπως εμπορικά κέντρα, ξενοδοχεία, κ.α. δεν δημιουργεί ειδικές υποδομές προκειμένου να παρέχει την φιλοξενία στους τουρίστες, αντίθετα χρησιμοποιεί τις υπάρχουσες υποδομές των αγροτών και κατοίκων της υπαίθρου. Στις περιπτώσεις εκείνες όπου δημιουργεί νέες υποδομές όπως αγροτικά καταλύματα, ξενώνες, κέντρα εστίασης, καταστήματα πώλησης τοπικών προϊόντων, κ.α., οι υποδομές αυτές εναρμονίζονται απόλυτα με το φυσικό περιβάλλον του τόπου. [Καλοκάρδου Ρ., κ.α. (4)].

Ο αγροτουρισμός τόσο σε επίπεδο παραγωγής, όσο και σε επίπεδο φιλοξενίας, επιτρέπει την συνέχιση της παραγωγής παραδοσιακών προϊόντων που πιθανώς να είχαν

εκλείπει, διατηρεί ή αναβιώνει τέχνες που διαφορετικά θα είχαν περιθωριοποιηθεί, συντηρεί τις μνήμες με παραδοσιακές εκδηλώσεις, γίνεται κανάλι επικοινωνίας των απομονωμένων περιοχών και δίνει προοπτικές δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας ανθρώπους της υπαίθρου. [Ασκέλη Στ., (3)].

Ο αγροτουρισμός προσαρμόζεται στις ανάγκες και δυνατότητες της αγροτικής οικογένειας, ευνοεί την επαφή με την φύση και την σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ της πόλης και της υπαίθρου και μπορεί να συμβάλει, κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών και κυρίως των ορεινών και μειονεκτικών στις οποίες κυρίως αναπτύσσεται. [Αγοραστάκης Γ. (5), Ιακωβίδου Ό., (6)].

Κεφ. 2.2 - Χαρακτηριστικά Αγροτουρίστα

Ολόκληρη η φιλοσοφία του αγροτουρισμού βασίζεται στην διαπροσωπική, ανθρώπινη, άμεση και φιλόξενη σχέση ανάμεσα στον κάτοικο της υπαίθρου και στον επισκέπτη. Ο αγροτουρίστας αναζητά ξεκούραση και χαλάρωση σε ένα ήρεμο περιβάλλον όπου θα του προσφέρει την δυνατότητα να αφήσει στην άκρη την καθημερινότητα και να γνωρίσει, να ζήσει και να μυηθεί στην αγροτική ζωή και καθημερινότητα των αγροτών, των ντόπιων, της αγροτικής κοινωνίας.

Στον αγροτουρισμό, ο τουρίστας δεν είναι απλός παρατηρητής και επισκέπτης του τόπου, αλλά ένας φιλοξενούμενος, ένας αναζητητής της ομορφιάς της φύσης και της αγροτικής κοινωνίας και υπαίθρου. Ο αγροτουρίστας είναι φίλος και θαυμαστής της

υπαίθρου, ένας ταξιδιώτης που επιζητά την ηρεμία, την θαλπωρή, την ζεστασιά του χώρου και τόπου, την αυθεντικότητα και την παράδοση της κοινωνίας του τόπου.

Ο αγροτουρίστας επιζητά την αυθεντικότητα της επαρχιακής ζωής, την ανεπιτήδευτη φιλοξενία, την καθαρότητα του τοπίου και την καθαριότητα του περιβάλλοντος, τα παραδοσιακά, σπιτικά εδέσματα. Με λίγα λόγια, ο αγροτουρίστας επιζητά να γίνει κοινωνός σε μία ζωή που έχει να κάνει με το κοντινό παρελθόν του. [Ασκέλη Στ., (2)].

Όλα τα παραπάνω σκιαγραφούν έναν τουρίστα απλό και ανοικτό στις αναζητήσεις της αγροτικής κοινωνίας και υπαίθρου. Αυτό όμως δεν σημαίνει απαραίτητα και ότι ο αγροτουρίστας αποτελεί εύκολο ταξιδευτή, χωρίς απαιτήσεις και ζητούμενα υψηλών προδιαγραφών.

Σύμφωνα με ειδικούς, ο αγροτουρίστας θεωρείται πολυταξιδεμένος και έμπειρος. Για τον λόγο αυτό, έχει υψηλές απαιτήσεις ως προς την ποιότητα και το επίπεδο των υπηρεσιών που του παρέχονται, ο αγροτουρίστας πάνω από όλα είναι ποιοτικός, ξέρει τι ζητάει και το διεκδικεί.

Ο αγροτουρίστας έχοντας ήδη γευθεί τους τουριστικούς προορισμούς με την μορφή του μαζικού τουρισμού και κορεσμένος από την συγκεκριμένη αυτή μορφή, αναζητά στον προορισμό ένα σύνολο άλλων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων, γνωρίσματα που περιλαμβάνουν την πολιτιστική, κοινωνική, ιστορική και φυσιολατρική φυσιογνωμία του τόπου, καθώς και την δυνατότητα άμεσης επαφής και επικοινωνίας με την ίδια την κοινωνία του τόπου.

Ο αγροτουρίστας είναι ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένος στα περιβαλλοντικά, κοινωνικά και πολιτιστικά προβλήματα κάθε τόπου. Πρόκειται για “άτομα που αναζητούν στις

διακοπές τους τη φόρμουλα των “3Φ, Φύση-Φιλία-Φιλοξενία” και απορρίπτουν εκείνη των “3S, “sun-sea-sand” του μαζικού τουρισμού.” [Σφακιανάκης Μ.Κ., (7)].

Ο αγροτουρίστας ανήκει σε ένα ευρύ ηλικιακό φάσμα. Τα νεότερα άτομα είναι αυτά που προτιμούν να συνδυάζουν το πακέτο αγροτουρισμού με спор περιπέτειας, ενώ οι μεγαλύτεροι με πιο ήπιες δραστηριότητες, με περιηγήσεις πολιτιστικού, θρησκευτικού, λαογραφικού κ.α. περιεχομένου.

Ο αγροτουρίστας αναζητά αληθινές συγκινήσεις, σε έναν απλό κόσμο, κάνοντας απλά πράγματα, αναζητά την αυθεντικότητα του τόπου, του χώρου και των ανθρώπων. Τα επίπεδα αυτά της αναζήτησης της αυθεντικότητας έχουν απασχολήσει τους θεωρητικούς του τουρισμού, οι απόψεις των οποίων δίστανται. Έτσι, υπάρχουν αυτοί που υποστηρίζουν την άποψη του Mc Cannel ότι *“η αναζήτηση της αυθεντικότητας σε πολιτισμικά σχήματα έξω από τα χωροχρονικά όρια της καθημερινής ζωής του ατόμου απαντά στην βαθιά ανάγκη του για πραγματική και γνήσια ζωή”* και από την άλλη πλευρά, εκείνοι που συμερίζονται την άποψη του Boursting σύμφωνα με την οποία *“οι σύγχρονοι τουρίστες δεν αναζητούν σε βάθος την αυθεντικότητα, αλλά αρκούνται σε ψευδαισθήσεις αυθεντικότητας, σε ψευδοσυμβάντα των οποίων παραμένουν παθητικοί θεατές”*. [Ιακωβίδου Ο., (1)].

Ανεξάρτητα όμως από το περιεχόμενο που αποδίδεται κάθε φορά στην αυθεντικότητα, έχει αποδειχθεί ότι η αναζήτηση είτε της αυθεντικότητας, είτε των ψευδαισθήσεων αυθεντικότητας αποτελεί κυρίαρχο παράγοντα στην ζήτηση που διαμορφώνεται τα τελευταία χρόνια για τον αγροτουρισμό από τους τουρίστες που τον επιλέγουν ως μορφή τουρισμού. [Ιακωβίδου Ο., (1)].

Κεφ. 2.3 - Οφέλη προερχόμενα από την αγροτουριστική ανάπτυξη

Ο αγροτουρισμός στην Ελλάδα είναι ακόμη σε χαμηλά επίπεδα, ο ρυθμός ανάπτυξης του όμως είναι σημαντικά γρήγορος και ήδη τα πρώτα οφέλη από την εμφάνιση και ανάπτυξή του γίνονται εμφανή. Διαχωρίζοντας τα οφέλη αυτά σε δύο ομάδες ενδιαφέροντος, από την μία πλευρά τα οφέλη της υπαίθρου και του αγροτικού κόσμου και από την άλλη πλευρά τα οφέλη του σύγχρονου τουρίστα, του αγροτουρίστα, παρουσιάζονται τα εξής:

i. Οφέλη υπαίθρου και αγροτικής κοινωνίας

Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού συμβάλει καθοριστικά στην εξασφάλιση συμπληρωματικού εισοδήματος στις αγροτικές οικογένειες, και κυρίως στις ευαίσθητες από άποψη εργασίας εκείνες ομάδες των νέων και των γυναικών, στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας με την δημιουργία αγροτουριστικών επιχειρήσεων σε επίπεδο παροχής φιλοξενίας ή παραγωγής και διάθεσης αγροτουριστικών προϊόντων, ή και συνδυαστικά, και εντέλει στην συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού στην ύπαιθρο. Η συγκράτηση του πληθυσμού στην ύπαιθρο αποτελεί σημαντικό πλεονέκτημα στις περιοχές εκείνες ιδιαίτερα που αντιμετωπίζουν σημαντική πληθυσμιακή μείωση και δημογραφική γήρανση.

Η εξασφάλιση αυτή του συμπληρωματικού εισοδήματος προέρχεται είτε από την παροχή καταλύματος στους τουρίστες, με την εκμετάλλευση της υπάρχουσας ή με την δημιουργία της απαραίτητης τουριστικής υποδομής για τον τουρισμό μικρής κλίμακας που είναι ο αγροτουρισμός, είτε από την προώθηση και πώληση των αγροτουριστικών, παραδοσιακών και τοπικών γεωργικών προϊόντων, ακόμη και βιολογικών τα τελευταία χρόνια, στην αγορά και στον τουρίστα καταναλωτή. Είτε σε επίπεδο παροχής

φιλοξενίας, είτε παραγωγής και προώθησης των προϊόντων, ο αγροτουρισμός αποτελεί σημαντική οικονομική ενίσχυση για τα άτομα που ασχολούνται στον αγροτικό τομέα, μια παράλληλη δραστηριότητα με την κύρια δραστηριότητά τους, την απασχόληση στην αγροτική και οικογενειακή συνήθως εκμετάλλευση.

Η εξασφάλιση αυτή του συμπληρωματικού εισοδήματος οδηγεί στην βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων της υπαίθρου και αναβάθμισής της, παρέχοντας την δυνατότητα ανάδειξης των χαρακτηριστικών στοιχείων κάθε περιοχής, περιοχών με ευκαιρίες φυσικού κάλλους ή ιστορικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Δίνεται έτσι η δυνατότητα εκμετάλλευσης από την ίδια τοπική κοινωνία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής διατηρώντας αναλλοίωτη και προστατεύοντας παράλληλα την πολιτιστική, τοπική και εθνική κληρονομιά κάθε τόπου.

Αναφορικά με την επίδραση του αγροτουρισμού στο φυσικό περιβάλλον, θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο αγροτουρισμός αποτελεί μορφή ανάπτυξης του τουρισμού που σέβεται πάνω από όλα την διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας και προωθεί την ενδυνάμωση της περιβαλλοντικής προστασίας. Δημιουργεί υποδομές ήπιας κλίμακας, οι οποίες εναρμονίζονται με το φυσικό περιβάλλον. Ο αγροτουρισμός αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της δυνατότητας συνδυασμού της περιφερειακής ανάπτυξης και της προστασίας και ανάδειξης του φυσικού περιβάλλοντος. Είναι μια τουριστική δραστηριότητα που δεν δρα ανταγωνιστικά προς τους φυσικούς πόρους. Αντίθετα, συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση τόσο των μόνιμων κατοίκων όσο και των επισκεπτών στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς. [Σφακιανάκης Μ.Κ., (7), ΥΠΕΠΘ, (2)].

Αναφορικά με την πολιτιστική κληρονομιά κάθε αγροτουριστικής περιοχής, ο αγροτουρισμός συμβάλει ουσιαστικά στην διατήρηση των εθίμων, των παραδοσιακών

τεχνών και εργασιών που τείνουν να εκλείψουν, της λαογραφίας και της χειροτεχνίας. Είτε με την παραγωγή αγροοικοτεχνικών, αγροβιοτεχνικών και αγροτουριστικών προϊόντων και την πώλησή τους στους τουρίστες καταναλωτές (άμεσα) ή στην τοπική αγορά και κατόπιν σε αυτούς (έμμεσα), είτε με την διοργάνωση εκθέσεων, ημερίδων, κ.α. όπου δίνεται η δυνατότητα πολιτιστικής ανάδειξης του κάθε τόπου.

Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται και η ανάδειξη της διαφορετικότητας και της μοναδικότητας κάθε τόπου, στοιχείο σημαντικό ανάπτυξης του αγροτουρισμού. Επιπλέον, με τον τρόπο αυτό αναδεικνύονται νέες περιοχές και κυρίως οι ορεινές και υποανάπτυκτες περιοχές της χώρας, συμβάλλοντας έτσι στην αποκέντρωση του τουριστικού κυκλώματος και την αξιοποίηση περιοχών που έχουν περιθωριοποιηθεί ή ελάχιστα αναπτυχθεί. [ΥΠΕΠΘ, (2)].

Η ανάδειξη αυτή των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών της χώρας δίνει την δυνατότητα άμβλυνσης του προβλήματος της τουριστικής εποχικότητας που αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα του τουρισμού της χώρας, δεδομένου του ότι αξιοποιούνται περιοχές που ξεφεύγουν από το πρότυπο του κλασικού τύπου τουρισμού των “3S”-“Sea-Sun-Sand”, το οποίο καθορίζει το χρονικό πλαίσιο της παροχής του τουριστικού προϊόντος στους θερινούς μήνες, και αφήνει περιθώρια για την ανάδειξη του νέου προτύπου τουρισμού, αυτού των “3 Φ” - “Φύση, Φιλία, Φιλοξενία”, σε περιοχές που δεν δεσμεύονται από συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο παροχής του τουριστικού τους προϊόντος. [Σφακιανάκης Μ.Κ., (7), ΥΠΕΠΘ, (2)].

Γενικότερα, δεδομένου ότι ο αγροτουρισμός είναι όπως έχει προαναφερθεί, τουρισμός ενός τόπου, της υπαίθρου, της αγροτικής οικογένειας, και η πρωτοβουλία και διαχείρισή του ανήκει στους ανθρώπους του τόπου, τους αγρότες, προωθείται άμεσα και έμμεσα η ενεργοποίηση των τοπικών οργανισμών, φορέων και συνεταιριστικών

οργανώσεων, ενδυναμώνοντας με τον τρόπο αυτό την δυνατότητα ανάδειξης και αγροτουριστικής ανάπτυξης κάθε τόπου.

ii. Οφέλη αγροτουρίστα

Πέρα όμως από τα οφέλη που προσφέρει ο αγροτουρισμός στην ύπαιθρο και τον αγροτικό κόσμο, πολλά είναι αυτά που προσφέρει στον τουρίστα που επιλέγει αυτή ακριβώς για αυτά τα πλεονεκτήματα την εναλλακτική αυτή μορφή τουρισμού.

Έτσι ο αγροτουρίστας απολαμβάνει την φιλοξενία σε ένα φιλικό και ζεστό περιβάλλον, το οποίο συνδυάζει τα χαρακτηριστικά της άνεσης και της λιτότητας ταυτόχρονα. Απολαμβάνει τα τοπικά εδέσματα που βασίζονται σε τοπικές συνταγές και παρασκευάζονται με πρώτες ύλες του τόπου. Ο αγροτουρίστας έρχεται σε άμεση επαφή με τους ανθρώπους που του παρέχουν την φιλοξενία αυτή, επιτυγχάνοντας με τον τρόπο αυτό την ενίσχυση της ανθρώπινης επικοινωνίας και των αρμονικών σχέσεων μεταξύ του επισκέπτη και του προσφέροντα την φιλοξενία, δίνοντας την δυνατότητα για αμοιβαία πολιτιστικά οφέλη και από τις δύο πλευρές.

Εκτός από τους ίδιους τους αγρότες, ο αγροτουρίστας έρχεται σε επαφή με την ίδια την φύση, την αγροτική ζωή, τις καλλιέργειες και γενικότερα τις αγροτικές εργασίες, συμμετέχοντας τις περισσότερες φορές ενεργά σε ένα σύνολο δραστηριοτήτων που του προσφέρονται. Ο αγροτουρίστας έρχεται σε επαφή με την φύση, με την καλλιέργεια της γης, την περισυλλογή του καρπού. Μαθαίνει να υφαίνει στον αργαλειό, να κεντάει, να παρατηρεί τα ζώα και τα πουλιά, να δοκιμάζει το κρασί και το τσίπουρο, να νοιώθει τη γεύση, το άρωμα, το χρώμα του κρασιού της περιοχής. Κάνει αθλήματα περιπέτειας και ξεναγείται σε παλιές εκκλησίες και μοναστήρια, πέτρινα γεφύρια και αρχαιολογικά ευρήματα, συμμετέχει σε τοπικές γιορτές, πανηγύρια, γνωρίζει και συμμετέχει στα ήθη

και έθιμα κάθε τόπου τον οποίο επισκέπτεται, τα οποία αναβιώνουν με αυθεντικό τρόπο. [Ασκέλη Στ., (3), Ιστοσελίδα Αγροτουριστικής Α.Ε.(11)].

Ο αγροτουρίστας μυείται σε έναν τρόπο ζωής που του θυμίζει μακρινό παρελθόν και διαφέρει κατά πολύ από την καθημερινότητα την οποία βιώνει στα μεγάλα αστικά κέντρα από τα οποία προέρχεται τις περισσότερες φορές. Ο αγροτουρίστας γίνεται ενεργό μέλος της αγροτικής ζωής και κοινωνίας, ενσωματώνεται και απολαμβάνει την ηρεμία και γαλήνη της φύσης και την αυθεντικότητα των κατοίκων της αγροτικής κοινωνίας, την παράδοση, την ιστορία και την μοναδικότητα κάθε τόπου τον οποίο επισκέπτεται. [Ασκέλη Στ., (3), Ιστοσελίδα Αγροτουριστικής Α.Ε., (11)].

Κεφ. 2.4 - Οι υπηρεσίες που συνθέτουν το αγροτουριστικό προϊόν

Στην Ελλάδα παρατηρείται μια σύγχυση όσον αφορά σε αυτήν την ίδια έννοια και το περιεχόμενο του αγροτουρισμού και πολύ περισσότερο στον προσδιορισμό από τους αρμόδιους φορείς του αγροτουριστικού προϊόντος. Αλλά και για το ευρύ κοινό, μέχρι πρόσφατα, οι δραστηριότητες που αναπτύσσονταν στο πλαίσιο του αγροτουρισμού περιορίζονταν ως επί το πλείστον στην παροχή κάποιου καταλύματος, το οποίο απείχε κατά πολύ από το πρότυπο των ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων που προσφέρεται στον μαζικό και οργανωμένο τουρισμό. [Ιακωβίδου Ο., (1)].

Προκειμένου να γίνει περιγραφή της σύνθεσης του αγροτουριστικού προϊόντος, θεωρείται απαραίτητη η προηγούμενη διάκριση των τύπων αγροτουρισμού που εμφανίζονται και αναπτύσσονται σε εθνικό και κοινοτικό επίπεδο.

Ο αγροτουρισμός δεν είναι μια ελληνική πρωτοτυπία, αφού όπως προαναφέρθηκε ξεκίνησε από το εξωτερικό και σταδιακά άρχισε να κάνει τα πρώτα του βήματα στην

Ελλάδα. Το πρότυπο ανάπτυξης του υπήρξε αυτό των ευρωπαϊκών χωρών, το επίπεδο και ο ρυθμός ανάπτυξης του όμως δεν συμβαδίζει με αυτό των ευρωπαϊκών χωρών. Σε κάθε χώρα και περιοχή όπου εμφανίστηκε και αναπτύχθηκε ο αγροτουρισμός, τόσο ο ρυθμός όσο και οι τύποι ανάπτυξης του ποικίλουν. Ακόμη και στις χώρες εκείνες όπου παρατηρείται αγροτουριστική προσφορά υψηλού επιπέδου, (Ιρλανδία, Γαλλία, Ιταλία, κ.α.), ο αγροτουρισμός εμφανίζεται σε διάφορους τύπους. Οι βασικότεροι τύποι αγροτουρισμού που επικρατούν στην Ευρώπη είναι οι ακόλουθοι: [ΥΠΕΠΘ, (8)]

- § Αγροτουρισμός σε αγροτικό χώρο “τουρισμός του αγροτικού χώρου” ή “rural tourism”, ο οποίος περιλαμβάνει όλες τις μορφές του τουρισμού που κυριαρχούν στον αγροτικό χώρο, μαζικές ή ήπιες.
- § Αγροτουρισμός σε αγροτική εκμετάλλευση “farm house holidays”, όπου οι φιλοξενούμενοι συμμετέχουν στην ζωή των αγροτών και μερικές φορές και στις αγροτικές δραστηριότητες. Ο τύπος αυτός αγροτουρισμού έχει αναπτυχθεί κυρίως σε χώρες στις οποίες το αγρόκτημα είναι συνδεδεμένο με την μεγάλη αγροτική παραγωγή, όπως η Αυστρία και η Γερμανία.
- § Αγροτουρισμός που περιλαμβάνει διανυκτέρευση και πρωινό “bed & breakfast”, σε αγροτουριστικά καταλύματα σε μη αστικές περιοχές. Τα καταλύματα αυτά ανήκουν σε αγρότες και το πρωινό αποτελείται συνήθως από προϊόντα της τοπικής παραγωγής. Ο τύπος αυτός έχει κυρίως αναπτυχθεί σε χώρες όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ιταλία, η Ιρλανδία και η Γαλλία, στις οποίες οι αγροτικές εκμεταλλεύσεις είναι σχετικά μικρότερες.

Η Ελλάδα, όπου η αγροτουριστική προσφορά της είναι ακόμη σε χαμηλά επίπεδα, ακολουθεί το τελευταίο πρότυπο, αυτό του αγροτουρισμού σε κατάλυμα με διαμονή και

πρωινό. Εξάλλου, ο ελληνικός αγροτικός τομέας δεν θα μπορούσε να αφομοιώσει προγράμματα αγροτουριστικής ανάπτυξης που στοχεύουν στην μεγάλη αγροτική εκμετάλλευση, το δεύτερο τύπο δηλαδή του αγροτουρισμού. Η ίδια η δομή της ελληνική υπαίθρου αφορά σε μικρές οικογενειακές μονάδες, στις οποίες η απασχόληση εξαντλείται μέσα στα όρια των μελών της αγροτικής οικογένειας. [ΥΠΕΠΘ, (8)].

Στον τύπο αυτό του αγροτουρισμού με διανυκτέρευση και πρωινό, “bed & breakfast” περιλαμβάνεται ένα σύνολο υπηρεσιών και δραστηριοτήτων, οι οποίες διαφέρουν τόσο ως προς την ποιότητα, όσο και ως προς την σύνθεση με την οποία προσφέρονται. Χαρακτηριστικά αναφέρεται:

- § Η παροχή καταλύματος παραδοσιακού τύπου (καταλύματα σε παραδοσιακούς ξενώνες, παραδοσιακούς οικισμούς, κλπ.)
- § Η παροχή παραδοσιακής και τοπικής γαστρονομίας, η οποία προσφέρεται κατά την διάρκεια της διαμονής του αγροτουρίστα, μόνο με τοπικά και παραδοσιακά ή μερικές φορές και βιολογικά προϊόντα καθώς και συνταγές όσο το δυνατόν περισσότερο στα πρότυπα του τόπου.
- § Η δυνατότητα ενασχόλησης του αγροτουρίστα με δραστηριότητες οι οποίες αξιοποιούν τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους της περιοχής υποδοχής με κύριο χαρακτηριστικό την διατήρηση της προσωπικής σχέσης μεταξύ φιλοξενούμενου και οικοδεσπότη, καθώς επίσης και της ενεργής συμμετοχής του αγροτουρίστα σε συγκεκριμένες δραστηριότητες, σχετικές με την αγροτική ζωή, την φύση, τη γη και τα ζώα.

Ακολουθώντας λοιπόν τις νέες τάσεις της τουριστικής ζήτησης, αρχίζει να καθιερώνεται γύρω από τα αγροτικά τουριστικά προϊόντα μια πιο συγκεκριμένη

πολιτική και με τον τρόπο αυτόν, αρχίζει να υιοθετείται η έννοια του αγροτουριστικού προϊόντος, το οποίο, εκτός από τις συγκεκριμένες προσφερόμενες αγροτουριστικές υπηρεσίες και τα τοπικά προϊόντα, ενσωματώνει και ολόκληρη την εικόνα της περιοχής, έτσι όπως καταγράφεται στο αγροτικό τοπίο, στους τρόπους ζωής και στον πολιτισμό της.

Κεφ. 2.5 - Αγροτουριστικές Επιχειρήσεις

Οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις διακρίνονται κυρίως σε δύο μεγάλες κατηγορίες επιχειρήσεων. Η πρώτη κατηγορία και αφορά κυρίως στην παροχή καταλύματος και εν μέρει εστίασης (τοπική γαστρονομία), ενώ η δεύτερη κατηγορία επιχειρήσεων αφορά στην παροχή και προώθηση τοπικών, παραδοσιακών και βιολογικών προϊόντων είτε σε ατομική είτε σε συνεταιριστική βάση. Αναλυτικότερα, οι επιχειρήσεις αυτές έχουν ως εξής [Ασκέλη Στ., (3), Ιστοσελίδα Αγροτουριστικής Α.Ε. (11)]:

ι. Επιχειρήσεις παροχής φιλοξενίας σε καταλύματα

Στις επιχειρήσεις αυτές διακρίνονται αρχικά τα αγροτικά καταλύματα στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις και αγροκτήματα των αγροτών καθώς επίσης και οι ίδιες οι οικίες των αγροτών. Επίσης, οι αγροικίες και τα καταλύματα σε ανεξάρτητες αγροτικές οικίες μέσα στα όρια παραδοσιακών οικισμών, τα καταλύματα σε παραδοσιακά και διατηρητέα κτίρια, όπως οι παραδοσιακοί ξενώνες (ενοικιαζόμενα δωμάτια και ξενοδοχεία), καθώς και παραδοσιακές κατοικίες (αυτόνομες κατοικίες σε χαρακτηρισμένα κτίρια).

ii. Επιχειρήσεις παραγωγής και πώλησης τοπικών και παραδοσιακών προϊόντων

Στις επιχειρήσεις αυτές περιλαμβάνονται τα αγροκτήματα που διαθέτουν εργαστήρια μεταποίησης αγροτικών προϊόντων. Πρόκειται για εργαστήρια παραγωγής τοπικών προϊόντων που βασίζονται σε παραδοσιακές μεθόδους παραγωγής με πρώτες ύλες που παράγονται τοπικά. Ένα ποσοστό των παραγόμενων προϊόντων μπορεί να είναι πιστοποιημένα ως βιολογικά ή προϊόντα Ονομασίας Προέλευσης (ΠΟΠ) ή Προϊόντα Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης (ΠΓΕ).

Στις επιχειρήσεις αυτές επίσης περιλαμβάνονται τα πρατήρια και εκθετήρια τοπικών προϊόντων, όπου διατίθενται τοπικά και παραδοσιακά προϊόντα καθώς και σε πολλές περιπτώσεις προϊόντα πιστοποιημένα ως βιολογικά ή Π.Ο.Π. ή Π.Γ.Ε., κ.α. προερχόμενα από τις τοπικές γεωργικές και κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις.

Περαιτέρω, στην ομάδα αυτή των επιχειρήσεων περιλαμβάνονται τα καταστήματα συνεταιριστικής βάσης, όπου προωθούνται τα τοπικά προϊόντα που παρασκευάζουν και διαθέτουν προς πώληση οι ίδιες οι γυναίκες-μέλη των γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών. Επίσης, περιλαμβάνονται τα αγροτουριστικά κέντρα εστίασης που λειτουργούν από τους συνεταιριστικές ή ιδιωτικές επιχειρήσεις.

Οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις που παρουσιάστηκαν πιο πάνω συμβάλλουν στην ενίσχυση της τοπικής οικονομίας αφού επιτυγχάνουν πέρα από την συμπληρωματικότητα στο αγροτικό οικογενειακό εισόδημα και την πρόσθετη απασχόληση του τοπικού πληθυσμού, την ενδυνάμωση της τοπικής αγοράς, καθώς αυτή συνδέεται οργανικά με τις αγροτουριστικές δραστηριότητες και την τοπική παραγωγή. Ο αγροτουρισμός μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο προώθησης των τοπικών και ιδιοπαραγόμενων προϊόντων δεδομένου ότι τα προϊόντα αυτά μπορούν να αποτελέσουν την βάση για την παρασκευή των προσφερόμενων από τις

αγροτουριστικές επιχειρήσεις γευμάτων και με τον τρόπο αυτό να συμβάλλει στην άμεση διάθεσή τους στους αγροτουρίστες και επισκέπτες κάθε περιοχής.

Αναλυτικότερα, για κάθε μία από τις δύο αυτές ομάδες παροχής αγροτουριστικών υπηρεσιών, μπορούν να αναφερθούν τα εξής:

i. Αγροτουριστικές επιχειρήσεις παροχής φιλοξενίας σε καταλύματα

Οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις που παρέχουν κατάλυμα και μερικώς εστίαση, είναι μικρού μεγέθους μονάδες, οι οποίες ως επί το πλείστον εμφανίζουν δραστηριότητα, καθ' όλη την περίοδο του έτους, αφού όπως προαναφέρθηκε ο αγροτουρισμός δεν περιορίζεται σε συγκεκριμένα χρονικά πλαίσια. Οι επιχειρήσεις αυτές, οι οποίες απευθύνονται σε τουρίστες που αναζητούν την αυθεντικότητα, προϋποθέτουν αισθητική που να αρμόζει στο περιβάλλον και την τοπική κοινωνία, αφού απευθύνονται στον πελάτη τουρίστα ο οποίος αποζητάει την γνωριμία και σύνδεση του με το φυσικό περιβάλλον, με τα γνήσια φυσικά και παραδοσιακά προϊόντα και με το διαφορετικό τρόπο ζωής στην ύπαιθρο.

Ιδιαιτερότητα των αγροτουριστικών επιχειρήσεων είναι η ανάγκη ύπαρξης προσωπικού για ανθρώπινη επικοινωνία και συνδιαλλαγή, η κατάρτισή του στα τοπικά στοιχεία του περιβάλλοντος χώρου (γνώση γεωργικών πρακτικών, τοπικών εθίμων και παραδόσεων, τοπικού φαγητού, ιστορίας και πολιτισμού, περιπέτειας κλπ.) και η αμεσότητα προσφοράς τους στον φιλοξενούμενο. [ΥΠΕΠΘ, (9)]. Στις αγροτουριστικές επιχειρήσεις ο φιλοξενούμενος έχει την αντίληψη του περιηγητή, ο οποίος επιζητεί την προσωπική χαλάρωση παράλληλα με την εκπαίδευση και εξοικείωση του με τα δρώμενα του χώρου διαμονής του. Τα παραπάνω διαφοροποιούν το αγροτουριστικό

προϊόν από τα υπόλοιπα τουριστικά προϊόντα και σηματοδοτούν τις ιδιαιτερότητες των αγροτουριστικών επιχειρήσεων.

ii. Αγροτουριστικές επιχειρήσεις παραγωγής και προώθησης τοπικών προϊόντων

Οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις που αφορούν στην παραγωγή και προώθηση των τοπικών και παραδοσιακών προϊόντων και τελευταία των βιολογικών προϊόντων, παίζουν καθοριστικό ρόλο στην διάρθρωση του αγροτουριστικού προϊόντος. Ο αγροτικός τουρισμός ως μια δραστηριότητα που πραγματοποιείται στον αγροτικό χώρο σχετίζεται άμεσα με την γαστρονομία και την αξιοποίηση και προώθηση των τοπικών και παραδοσιακών προϊόντων. [Ιακωβίδου Ο., (6)].

Σύμφωνα με έρευνες που διενεργήθηκαν σε περιοχές με αγροτουριστική προσφορά, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε τοπικό επίπεδο, αποδεικνύεται ότι η πλειοψηφία των επισκεπτών της υπαίθρου, των αγροτουριστών, δεν ελκύεται απλά από μια συνηθισμένη ύπαιθρο, αλλά από μια ύπαιθρο, η ελκυστικότητα της οποίας καθορίζεται κυρίως από το φυσικό περιβάλλον, τον πολιτισμό, τις τοπικές παραδόσεις καθώς και την τοπική γαστρονομία. [Ιακωβίδου Ο., (6)].

Οι αγροτουρίστες θεωρούν ότι η τοπική γαστρονομία είναι αναπόσπαστο μέρος της φιλοξενίας σε έναν τόπο και για τον λόγο αυτόν επιδιώκουν τον συνδυασμό του φυσικού κάλλους και του καλού παραδοσιακού και τοπικού φαγητού.

Συνεπώς, η τοπική γαστρονομία αποτελεί κύριο στοιχείο του αγροτουρισμού και συμβάλλει στην αγροτουριστική ανάπτυξη κάθε τόπου. Η τοπική γαστρονομία φέρνει τον τουρίστα καταναλωτή σε γνωριμία με τα τοπικά προϊόντα, προβάλλει την μοναδικότητα της κουζίνας του κάθε τόπου, και τον μυεί στην κατανάλωση αυτών κατά την διάρκεια της παραμονής του στην ύπαιθρο, και πολλές φορές στην προμήθεια πέρα

από την παραμονή του προϊόντων προκειμένου να χρησιμοποιηθούν ως δώρα και ενθύμια από τον τόπο παραμονής του για τον ίδιο αλλά και τους οικείους του.

Η τοπική γαστρονομία και τα προϊόντα που την συνθέτουν μπορεί να γίνει από μόνη της ένα ξεχωριστό αγροτουριστικό προϊόν που θα προβάλλει κάθε τόπο ξεχωριστά. Χαρακτηριστικά παραδείγματα χωρών με αγροτουριστική προσφορά όπου ο αγροτουρισμός τους στηρίζεται στα τοπικά και παραδοσιακά προϊόντα κάθε τόπου είναι αυτό της Ιταλίας και συγκεκριμένα στην Τοσκάνη, όπου στηρίζεται στην γευσιγνωσία και παραγωγή των κρασιών της, στην Ούμπρια, η οποία προβάλλει τα ιδιαίτερα προϊόντα της που είναι η τρούφα, το κρασί και τα τυριά, κλπ. και αυτό της Γαλλίας και συγκεκριμένα στην Προβηγκία όπου ολόκληρη η αγροτουριστική της εικόνα στηρίζεται στην λεβάντα. Έτσι στην συνείδηση του αγροτουρίστα συνδέεται άμεσα ο τόπος με το προϊόν. Στην Ελλάδα, σύμφωνα με έρευνες, θα μπορούσε να υπάρξει αντίστοιχο παράδειγμα με αυτό της σύνδεσης του νομού Κοζάνης με τον κρόκο (σαφράν), προϊόν το οποίο καλλιεργείται στην γη της, τη χαρακτηρίζει και την προσδιορίζει ως αγροτική παραγωγή, ως γαστρονομία αλλά και ως εξειδικευμένος καρπός με τις ιδιότητές του. [ΥΠΕΠΘ, (2)].

Η τοπική γαστρονομία περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα τοπικών και ιδιοπαραγόμενων προϊόντων, ξεκινώντας από τα προϊόντα της ελληνικής υπαίθρου, σε μεταποιημένη συνήθως μορφή, φτάνουν σε αγροβιοτεχνικά και αγροοικοτεχνικά προϊόντα.

Πέρα όμως από τα τοπικά προϊόντα, ο αγροτουρισμός, ακολουθώντας τις σύγχρονες τάσεις της τουριστικής ζήτησης αλλά και τις αναζητήσεις του σύγχρονου ανθρώπου για ποιότητα ζωής, συμπεριλαμβάνει στο προσφερόμενο αγροτουριστικό προϊόν υπηρεσίες και αγαθά υψηλής ποιότητας και αυθεντικότητας. Προς αυτή την κατεύθυνση, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αξιοποίηση των βιολογικών προϊόντων, δεδομένου ότι η

φιλοσοφία του αγροτικού τουρισμού συμπεριλαμβάνει την εφαρμογή φιλικών προς το περιβάλλον καλλιεργητικών πρακτικών και την προσφορά προϊόντων που δίνουν περισσότερη σημασία στην ποιότητα. [Ιακωβίδου Ο., (6)].

Κυριότεροι φορείς παραγωγής και διαχείρισης των τοπικών, παραδοσιακών και ιδιοπαραγόμενων προϊόντων αναδείχθηκαν οι γυναικείες αγροτουριστικές επιχειρήσεις και κυρίως οι Γυναικείοι Αγροτουριστικοί και Βιοτεχνικοί Συνεταιρισμοί. Τα πρότυπα των συνεταιρισμών αυτών ακολουθούν και έχουν αρχίσει ήδη να εφαρμόζουν ιδιωτικοί φορείς, ώστε να καταστούν και αυτοί με την σειρά τους αξιόλογοι φορείς της παραγωγής και της προώθησης των αγροτουριστικών προϊόντων και κατ' επέκταση της ανάπτυξης του αγροτουρισμού.

Στο δεύτερο μέρος της παρούσης εργασίας θα γίνει αναλυτική αναφορά στον σημαντικό ρόλο των γυναικείων αγροτουριστικών, αγροβιοτεχνικών και αγροοικοτεχνικών συνεταιρισμών στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην Ελλάδα.

Κεφ. 2.5.1 - Θεσμικές μορφές οργάνωσης αγροτουριστικών επιχειρήσεων

Η νομική μορφή των αγροτουριστικών επιχειρήσεων διακρίνεται σε τρεις κατηγορίες, Στην πρώτη κατηγορία διακρίνεται η ατομική αγροτουριστική επιχείρηση, η επιχειρηματική δραστηριότητα δηλαδή κάθε φυσικού προσώπου, του ιδιοκτήτη, του αγρότη, ο οποίος την κατέχει και τη διαχειρίζεται. Οι επιχειρήσεις αυτού του είδους είναι συνήθως μικρής κλίμακας, με περιορισμένες δυνατότητες περαιτέρω ανάπτυξης λόγω της χαμηλής τους κεφαλαιακής διάρθρωσης. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια

παρατηρείται σταδιακά η αυξητική ίδρυση και λειτουργία επιτυχώς των επιχειρήσεων αυτής της μορφής.

Στη δεύτερη κατηγορία των αγροτουριστικών επιχειρήσεων διακρίνεται η εταιρική μορφή αγροτουριστικής επιχείρησης, η οποία βασίζεται στην επιχειρηματική συνεργασία φυσικών ή νομικών προσώπων και μπορεί να έχει την μορφή είτε προσωπικών εταιρειών, όπως οι ομόρρυθμες εταιρείες (Ο.Ε.) και ετερόρρυθμες εταιρείες (Ε.Ε.), είτε την μορφή εταιρειών κεφαλαίου, όπως εταιρείες περιορισμένης ευθύνης (Ε.Π.Ε.) και ανώνυμες εταιρείες (Α.Ε.). Η μορφή αυτή επιχειρήσεων έχει αρχίσει τα τελευταία χρόνια να αναπτύσσεται στην ελληνική περιφέρεια.

Η πλέον διαδεδομένη μορφή αγροτουριστικών επιχειρήσεων είναι η συνεταιριστική μορφή, η οποία μπορεί να είναι αστικού ή αγροτικού χαρακτήρα. Η μορφή αυτή έχει ήδη αναπτυχθεί στο εισαγωγικό μέρος της παρούσας μελέτης.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η νομική μορφή οργάνωσης των αγροτουριστικών επιχειρήσεων σηματοδοτεί και το είδος της οργανωτικής και χρηματοοικονομικής διοίκησης που επικρατεί στις επιχειρήσεις αυτές, όπως την διανομή κερδών, την τιμολογιακή της πολιτική, τις σχέσεις με την τοπική κοινωνία την διαχείριση του αποθεματικού, την φορολογική της μεταχείριση, την πιστοληπτική της ικανότητα, κ.α. [ΥΠΕΠΘ,(2)].

Πηγές

Βιβλιογραφία

- [1] Ιακωβίδου Ο., “Αγροτουρισμός. Το μικρό, όμορφο και θηλυκό πρόσωπο στον τουρισμό”, Τουριστική Ανάπτυξη Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις, Επιμέλεια Πάρις Τσάρτας, Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ, 2000
- [2] Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), “Αγροτουρισμός και Ανάπτυξη”, Τομέας Γεωπονίας, Τροφίμων και Περιβάλλοντος, Ειδικότητα Περιβάλλοντος και Αγροτουρισμού, Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Α’ Έκδοση, Αθήνα, 2003
- [3] Ασκέλη Στ., “Επιχειρήστε...αγροτουριστικά. Πώς να οργανώσετε τη δική σας αγροτουριστική επιχείρηση”, Εναλλακτική τουριστική ανάπτυξη, Αγροτουριστική Α.Ε., Εκδόσεις ΚΕΡΚΥΡΑ, Αθήνα, Ιούλιος 2005
- [4] Καλοκάρδου Ρ., Κραντονέλλης Κ., “Εναλλακτικές μορφές τουρισμού και κρίσιμες χωρητικότητες σε τουριστικές περιοχές της Δυτικής Ελλάδας”, Heleco '05, Αθήνα, 3-6 Φεβρουαρίου 2005
- [5] Αγοραστάκης Γ., “Προϊόντα και Υπηρεσίες στις αγροτικές περιοχές της Κρήτης” – Δράσεις του Γ’ ΚΠΣ – Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χανίων, AGIS, 2001
- [6] Ιακωβίδου Ο., “Τα Βιολογικά Προϊόντα ως συνισταμένη του Αγροτουριστικού Προϊόντος”, Τμήμα Γεωπονίας, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση-Ευαισθητοποίηση, Σεμινάριο Ενίσχυσης Μαθήματος “Αρχές Βιολογικής Γεωργίας” του Τμήματος Γεωπονίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης & Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης II

[7] Σφακιανάκης Μ.Κ., “Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού”, Εκδόσεις ΕΛΛΗΝ, Περιστέρι, 2000

[8] Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), “Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού Υπαίθρου”, Τομέας Γεωπονίας, Τροφίμων και Περιβάλλοντος, Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων

[9] Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), “Αγροτουριστικές Επιχειρήσεις”, Τομέας Γεωπονίας, Τροφίμων και Περιβάλλοντος, Ειδικότητα Επιχειρήσεων Αγροτουρισμού και Αγροβιοτεχνίας, Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Γ' Έκδοση, Αθήνα, 2003

Διαδίκτυο

[10] Ιστοσελίδα Αγροτουριστικής Α.Ε., <http://www.agrotour.gr>

[11] Ιστοσελίδα Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης, <http://www.minagric.gr>

Κεφάλαιο 3 - Φορείς προώθησης αγροτουρισμού

Κεφ. 3.1 - Αγροτουρισμός και Ελλάδα

Στην χώρα μας, η παρότρυνση για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού δόθηκε την δεκαετία του '70, όταν με την άνοδο του μαζικού τουρισμού, άρχισε να δημιουργείται ζήτηση για παροχή φιλοξενίας στην περιφέρεια των μεγάλων τουριστικών προορισμών και πόλεων της Ελλάδος. Σταδιακά αρχίζουν να εμφανίζονται τα πρώτα βήματα αγροτουρισμού στην χώρα. Ο αγροτουρισμός ήταν δημιούργημα όμως της τουριστικής αγοράς, χωρίς κάποια συγκεκριμένη παρέμβαση από το κράτος για τον σχεδιασμό και την εκτέλεση ενός συγκεκριμένου αγροτουριστικού προγράμματος. Ο αγροτουρισμός αναπτυσσόταν σε μικρότερο βαθμό αλλά παράλληλα με τον μαζικό τουρισμό.

Η πρώτη εφαρμογή της ενίσχυσης του αγροτουρισμού σημειώθηκε ουσιαστικά το 1981, με την προώθηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων (Μ.Ο.Π.) (Κανονισμός Ε.Ε. 2088/85). [ΥΠΕΠΘ, (1)]. Τα Μ.Ο.Π. ενίσχυσαν την επιτάχυνση της ανάπτυξης των λιγότερο ευνοημένων κρατών μελών της Ευρώπης. Ιδιαίτερη σημασία των Μ.Ο.Π δόθηκε στην στήριξη της απασχόλησης και των εισοδημάτων γενικότερα, και για τον λόγο αυτό ενισχύθηκαν και προγράμματα ανάπτυξης οικονομικών δραστηριοτήτων της υπαίθρου, μεταξύ αυτών και ο αγροτουρισμός. Με τον τρόπο αυτό ενισχύονται οικονομικά οι αγροτουριστικές δραστηριότητες ιδιωτών ή επιχειρήσεων που εντάσσονται στα προγράμματα αυτά του αγροτουρισμού. [Νίνα-Παζαρτζή Ε. (2)].

Στην συνέχεια η Ευρωπαϊκή Ένωση διέυρνε την ενθάρρυνση για την εφαρμογή αγροτουριστικών επενδύσεων, οι οποίες αποσκοπούσαν είτε στη διαμόρφωση συμπληρωματικού εισοδήματος της γεωργικής δραστηριότητας, ως εθνικού σκέλους ενέργειες (Κανονισμοί Ε.Ε. 797/85, 2328/91, 950/97), ως περιφερειακές ενέργειες (Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα , Π.Ε.Π.), ή ως πιλοτικές ενέργειες τοπικής ανάπτυξης (Κοινοτικές Πρωτοβουλίες LEADER I, II, +). [ΥΠΕΠΘ, (1)].

Πέρα όμως από τις ενέργειες αυτές, σημειώνεται και μια σειρά αγροτουριστικών πιλοτικών δράσεων που ενισχύονται από Κοινοτικές Πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη των ανθρώπινων πόρων και την προώθηση της απασχόλησης, όπως NOW, HORIZON, INTEGRA, INTERREG, Τοπικά Σύμφωνα Απασχόλησης κ.α. [Nina-Pazarzi E., (3)].

Το πρώτο πρόγραμμα αγροτουρισμού που εφαρμόστηκε στην Ελλάδα ήταν σε συνεργασία του Υπουργείου Γεωργίας και της Οικονομικής Επιτροπής, ενώ την προώθηση και υλοποίηση ανέλαβε το Υπουργείο Γεωργίας, η Αγροτική Τράπεζα (Α.Τ.Ε.) και ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.). [Μανώλογλου Ε., (4)]. Το πρόγραμμα αυτό αγροτουρισμού ή *“περί ενίσχυσης ορεινών περιοχών και άγονων νησιών και κατασκευής τουριστικών καταλυμάτων”* όπως αναφερόταν στις αποφάσεις των δύο φορέων, περιελάμβανε οικονομικές ενισχύσεις στους αγρότες και ιδιοκτήτες κατοικίας, η οποία διέθετε επιπλέον δωμάτια κατάλληλα να χρησιμοποιηθούν για την φιλοξενία τουριστών, ή σε ιδιοκτήτες οικοπεδικής έκτασης κατάλληλης για την ανέγερση τουριστικών καταλυμάτων. Επίσης, σε δήμους, κοινότητες και συνεταιρισμούς που ενδιαφέρονταν για την κατασκευή ξενώνων ή για την αξιοποίηση υφιστάμενων παραδοσιακών κτιρίων και ακόμη, σε συνταξιούχους που επιθυμούσαν να επιστρέψουν στις κοινότητες από τις οποίες κατάγονταν.

Σημαντική ήταν και η πρωτοβουλία που ανέλαβε το 1983 η Γενική Γραμματεία Ισότητας (Γ.Γ.Ι.), με χρηματοδότηση από την Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (Α.Τ.Ε.), για την δημιουργία του πρώτου γυναικείου αγροτουριστικού συνεταιρισμού στην Ελλάδα. Ο πρώτος αυτός γυναικείος αγροτουριστικός συνεταιρισμός βασίστηκε στο πρότυπο των αγροτουριστικών συνεταιρισμών της Ιταλίας. [ΥΠΕΠΘ, (5)].

Ουσιαστικά, η πρωτοβουλία αυτή ενθάρρυνε τον γυναικείο πληθυσμό της υπαίθρου, ο οποίος αμείβεται ελάχιστα έως καθόλου από τις αγροτικές εργασίες παρά το ότι συμμετέχει ενεργά σε αυτές, και ο οποίος δεν έχει την δυνατότητα πρόσβασης σε άλλες μορφές απασχόλησης, προς την κατεύθυνση αυτή της δραστηριοποίησης στον αγροτουρισμό, στον οποίο διέκρινε την δυνατότητα απόκτησης σημαντικού συμπληρωματικού εισοδήματος. Η πρωτοβουλία αυτή άνοιξε τον δρόμο για την δραστηριοποίηση των γυναικών της υπαίθρου σε επίπεδο παραγωγής ή παροχής φιλοξενίας, σε ιδιωτική ή συνεταιριστική βάση. [ΥΠΕΠΘ, (5)].

Κεφ. 3.1.1 – Εγχώριοι φορείς αγροτουριστικής ανάπτυξης

Ο αγροτουρισμός αναπτύσσεται με ταχείς ρυθμούς τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ως αποτέλεσμα της πολιτικής που προωθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση στον τομέα της αγροτικής και τουριστικής πολιτικής. Ο βαθμός όμως και ρυθμός ανάπτυξης σε κάθε μία από αυτές της ευρωπαϊκές χώρες ποικίλλει και σχετίζεται με πολλούς παράγοντες: η παράδοση που έχει κάθε χώρα στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού, η ποιότητα των προσφερομένων υπηρεσιών, του αγροτουριστικού εξοπλισμού και κυρίως των ανθρωπίνων υπηρεσιών, η ελκυστικότητα του τόπου, η γεωμορφολογία κάθε περιοχής, το είδος και ο βαθμός εκβιομηχάνισης των αγροτικών

εκμεταλλεύσεων, η δυνατότητα του τόπου να είναι αυτάρκης στις επαγγελματικές δραστηριότητες, και ο ρόλος της γυναίκας της υπαίθρου και ο βαθμός δραστηριοποίησής της στον αγροτουρισμό.

Βασικός όμως παράγοντας της αγροτουριστικής ανάπτυξης είναι αυτός της προτεραιότητας που δίνει η εθνική πολιτική κάθε χώρας στον σχεδιασμό και την οργάνωση των αγροτουριστικών προγραμμάτων.

Στην Ευρώπη κυριαρχούν δύο μοντέλα για τον σχεδιασμό και την οργάνωση των αγροτουριστικών προγραμμάτων σε εθνικό επίπεδο. Το μοντέλο της συγκέντρωσης αρμοδιοτήτων και το μοντέλο της διάσπασης αρμοδιοτήτων. [ΥΠΕΠΘ, (1)].

Στο πρώτο μοντέλο, αυτό της συγκέντρωσης αρμοδιοτήτων, διακρίνουμε έναν κεντρικό φορέα ο οποίος συγκεντρώνει όλες τις υπηρεσίες που είναι υπεύθυνες για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού. Στον κεντρικό αυτό φορέα υπάγονται τοπικά γραφεία, τα οποία είναι άμεσα συνδεδεμένα τόσο με τις κεντρικές υπηρεσίες του, όσο και με τους τοπικούς επιχειρηματίες. Ο κεντρικός φορέας είναι υπεύθυνος για τον σχεδιασμό και την προώθηση του αγροτουρισμού, ενώ τα τοπικά γραφεία του χειρίζονται τα διάφορα προβλήματα κάθε περιοχής. Το μοντέλο αυτό ακολουθεί η Αυστρία, με τον Αυστριακό Οργανισμό Τουρισμού (Α.Ο.Τ.).

Στο δεύτερο μοντέλο, αυτό της διάσπασης αρμοδιοτήτων, διακρίνουμε διάφορες κεντρικές υπηρεσίες που είναι υπεύθυνες κάθε μια με ανάλογες υπευθυνότητες για τον σχεδιασμό, την ανάλυση και τις διαδικασίες αποφάσεων στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού. Το μοντέλο αυτό ακολουθείται σήμερα στην Ελλάδα. Την αρχική πρόταση αλλά και την τελική αποδοχή και υλοποίηση αγροτουριστικών έργων φέρει η τοπική κοινωνία. Στην συνέχεια, μέσα από την διασύνδεση της τοπικής κοινωνίας και

του κεντρικού φορέα, ή αλλιώς μέσα από την σχέση κέντρου και περιφέρειας προκύπτει ο σχεδιασμός και η εφαρμογή κάθε αγροτουριστικού προγράμματος. Οι επιμέρους συνιστώσες αγροτουριστικής πολιτικής και ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο είναι η νομαρχιακή αυτοδιοίκηση και οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης, οι αγροτικές συνεταιριστικές οργανώσεις, οι τοπικοί πολιτιστικοί σύλλογοι, οι αγροτικοί σύλλογοι, κ.α.

Στην Ελλάδα, τον κύριο λόγο στον σχεδιασμό και την υλοποίηση της αγροτουριστικής πολιτικής έχουν οι φορείς κεντρικού σχεδιασμού, οι οποίοι αποτελούν μαζί με την τοπική κοινωνία, κύριες συνιστώσες ενός αγροτουριστικού προγράμματος. [ΥΠΕΠΘ, (1)].

Οι φορείς αυτοί ανήκουν στο δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα με κυριότερο το Υπουργείο Γεωργίας, τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.), την Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (Α.Τ.Ε.) και την Γενική Γραμματεία Ισότητας (Γ.Γ.Ι.). Σημαντική ωστόσο είναι και η συμβολή του ιδιωτικού τομέα με πρωταρχική την Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών (ΠΑ.Σ.Ε.Γ.ΕΣ) στην οποία ανήκει η Ένωση Αγροτουριστικών, Βιοτεχνικών και Οικοτεχνικών Συνεταιρισμών Ελλάδος και περαιτέρω την Αγροτουριστική Α.Ε. και το Ελληνικό Κέντρο Αγροτουρισμού (ΕΛΛ.Κ.Α.)

Κάθε ένας από τους φορείς αυτούς προώθησης και ενίσχυσης του αγροτουρισμού στην Ελλάδα έχει διαφορετικούς στόχους και τον αντιμετωπίζει από διαφορετικές οπτικές με αποτέλεσμα την δημιουργία, έως ένα βαθμό, διαφορετικών τύπων αγροτουριστικής ανάπτυξης. Ακολούθως θα γίνει αναφορά στην συμβολή των πιο πάνω φορέων στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην Ελλάδα.

A. Δημόσιος και ευρύτερος δημόσιος τομέας

i. Υπουργείο Γεωργίας

Το Υπουργείο Γεωργίας εξετάζει το αγροτουρισμό κυρίως ως μια εναλλακτική λύση στα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα των αγροτικών περιοχών (μείωση αγροτικού πληθυσμού, χαμηλό οικογενειακό και τοπικό εισόδημα, υποαπασχόληση, κ.α.). Δεδομένου ότι ο μεγαλύτερος όγκος χρηματοδότησης αγροτουριστικών επενδύσεων γίνεται μέσω πόρων που χειρίζεται το Υπουργείο Γεωργίας (Κανονισμοί Ε.Ε.797/85, 2328/91, 950/97), είναι ο επίσημος φορέας της ευρωπαϊκής πολιτικής στον αγροτουρισμό και το επίσημο κανάλι διοχέτευσης των ενισχύσεων από την Ε.Ε. για αγροτουριστικές δραστηριότητες.

Το Υπουργείο Γεωργίας λειτουργεί ως συμβουλευτικό όργανο στους κατοίκους των αγροτικών περιοχών παρέχοντας πληροφορίες για την ανάπτυξη αγροτουριστικών δραστηριοτήτων στην περιοχή τους και υποστηρίζει ιδιωτικές πρωτοβουλίες για ίδρυση και λειτουργία αγροτουριστικών μονάδων.

ii. Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.)

Ο Ε.Ο.Τ. αποτελεί Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου, λειτουργεί υπό την εποπτεία του Υπουργείου Ανάπτυξης και είναι κύριος φορέας τουριστικής πολιτικής. Βασικός στόχος του είναι η αναβάθμιση του τουριστικής ζήτησης, αφού προηγηθεί η βελτίωση της υπάρχουσας τουριστικής υποδομής και δημιουργηθεί προσφορά υπηρεσιών φιλοξενίας υψηλού επιπέδου.

Ο Ε.Ο.Τ., σε μία προσπάθεια εξισορρόπησης της έντονης ανάπτυξης του μαζικού τουρισμού και της προστασίας του περιβάλλοντος, δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον

τελευταία για τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού και ειδικότερα τον αγροτουρισμό και τις συναφείς με αυτόν δραστηριότητες.

iii. Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (Α.Τ.Ε.)

Η Α.Τ.Ε. αποτελεί βασικό φορέα προώθησης και ενίσχυσης του αγροτουρισμού στην Ελλάδα. Είναι επίσημος φορέας ενημέρωσης και πληροφόρησης σε θέματα χρηματοδοτήσεων στον αγροτουρισμό και παράλληλα προσεγγίζει την αγροτουριστική ανάπτυξη με την χορήγηση χαμηλότοκων (επιδοτούμενων) δανείων σε αγροτουριστικές επενδύσεις.

iv. Η Γενική Γραμματεία Ισότητας (Γ.Γ.Ι.),

Η Γ.Γ.Ι. έχει ως κύριο στόχο την προώθηση της ισότητας μεταξύ των δύο φύλων στην καθημερινότητα και προωθεί την ανάπτυξη του κοινωνικού και οικονομικού ρόλου των γυναικών της υπαίθρου. Άλλωστε, με την πρωτοβουλία της ιδρύθηκε ο πρώτος γυναικείος αγροτουριστικός συνεταιρισμός στην Ελλάδα, και έκτοτε υποστηρίζει ενεργά κάθε προσπάθεια αγροτουριστικής δραστηριότητας από τις γυναίκες της υπαίθρου. [Νίνα-Παζαρζή Ε., (6)].

v. Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Οι οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης, οι δήμοι και οι κοινότητες της ελληνικής περιφέρειας έχουν την θεσμική δυνατότητα συγκέντρωσης και διαχείρισης της τοπικής χρηματοδότησης, μέσω θυγατρικών τους αναπτυξιακών εταιρειών, και με τον τρόπο αυτό αναλαμβάνουν αγροτουριστικές δραστηριότητες σε τοπικό επίπεδο. [Νίνα-Παζαρζή Ε. & Γιαννακούρου Μ., (7)].

B. Ιδιωτικός και ευρύτερος ιδιωτικός τομέας

i. Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών (ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ.)

Η ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ είναι ο επίσημος και κορυφαίος οργανωτικός συνεταιριστικός φορέας ανάπτυξης αγροτουριστικών συνεταιρισμών. Μέσα από τις πρωτοβουλίες της, οι γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί εντάσσονται στον συνολικό αγροτικό συνεταιριστικό κίνημα της χώρας. Η ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ. υπάγεται, σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου περί διαχωρισμού των συνεταιρισμών, στην κατηγορία των τριτοβάθμιων συνεταιριστικών οργανώσεων, είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου και έχει εμπορική ιδιότητα.

Στην ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ. υπάγεται η Ένωση Αγροτουριστικών, Βιοτεχνικών και Οικοτεχνικών Συνεταιρισμών Ελλάδος, η οποία αποτελεί δευτεροβάθμια οργάνωση πανελληνίας εμβέλειας και η οποία συμπεριλαμβάνει περισσότερους από 120 Συνεταιρισμούς στους τομείς του Αγροτουρισμού, της Αγροτικής Βιοτεχνίας και Οικοτεχνίας, ανεξάρτητα από τον βαθμό και το επίπεδο της οργανωτικής ή επιχειρηματικής τους δράσης.

Η Ένωση Αγροτουριστικών, Βιοτεχνικών και Οικοτεχνικών Συνεταιρισμών Ελλάδος ιδρύθηκε το 1999 ύστερα από προσπάθειες πολλών πρωτοβάθμιων συνεταιρισμών και με την απαραίτητη υποστήριξη του Υπουργείου Γεωργίας, της ΠΑ.Σ.Ε.Γ.Ε.Σ. και της Αγροτικής Τράπεζας (Α.Τ.Ε.).

Η Ένωση αποτελεί σημαντικό βήμα στην οριζόντια διασύνδεση των γυναικείων συνεταιρισμών. Μεταξύ των στόχων της είναι η ενίσχυση, η διεύρυνση και ο συντονισμός ενός ευρέος φάσματος συνεταιριστικών ενεργειών σχετικά με τις

εμπορικές συναλλαγές, την διαφήμιση και την προώθηση των προϊόντων και των υπηρεσιών τους, η αναβάθμιση του επιπέδου κατάρτισης των μελών, η συμμετοχή σε σχετικές συναντήσεις σε εθνικό και τοπικό επίπεδο. Μεταξύ των στόχων της συμπεριλαμβάνεται η διευκόλυνση στην σύναψη δανείων με πιστωτικά ιδρύματα, η κατάλληλη διαχείριση των πληροφοριών και η δικτύωση και συνεργασία με άλλες οργανώσεις τοπικής ανάπτυξης. [ΚΕΚΜΟΚΟΠ, (8)].

ii. Αγροτουριστική Α.Ε.

Η Αγροτουριστική Α.Ε. είναι ανώνυμη εταιρεία δημοσίου συμφέροντος. Πλειοψηφικός μέτοχός της είναι η Εταιρεία Τουριστικής Ανάπτυξης (Ε.Τ.Α.), η οποία με την σειρά της υπάγεται στο Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης.

Η Αγροτουριστική δραστηριοποιείται σε έρευνες και μελέτες, μόνη της ή σε συνεργασία με άλλους φορείς του ιδιωτικού ή του δημόσιου τομέα σε θέματα αγροτουρισμού και γενικότερα εναλλακτικού τουρισμού. Κύρια πηγή χρηματοδότησης αυτών των δραστηριοτήτων είναι τα Ευρωπαϊκά και Εθνικά Χρηματοδοτικά Προγράμματα.

Η Αγροτουριστική στοχεύει στην δημιουργία ολοκληρωμένης πολιτικής ανάπτυξης και διαχείρισης του πλαισίου προώθησης του αγροτουρισμού στην Ελλάδα. Κύριο στοιχείο ενδιαφέροντός της είναι η παροχή της απαιτούμενης ενημέρωσης και πληροφόρησης από την μία πλευρά σε δυνητικούς επενδυτές του αγροτουρισμού, και από την άλλη πλευρά, στο ευρύ κοινό σχετικά με την συνειδητοποίηση των ευεργετικών επιπτώσεων της ανάπτυξης του αγροτουρισμού στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της τοπικής υπαίθρου. [Ιστοσελίδα Αγροτουριστικής Α.Ε.(11)].

iii. Ελληνικό Κέντρο Αγροτουρισμού (ΕΛΛ.Κ.Α.)

Το ΕΛΛ.Κ.Α. είναι Σωματείο μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, μέλη του οποίου είναι επιχειρηματίες, εκδότες, δημοσιογράφοι, καθηγητές πανεπιστημίων, επιστήμονες, κλπ. Σκοπός του είναι η στήριξη, ενίσχυση και προώθηση του αγροτουρισμού στην Ελλάδα, η ανάδειξη των πολιτισμικών χαρακτηριστικών και των τοπικών παραδοσιακών προϊόντων της υπαίθρου, καθώς και των πολιτικών για την προστασία και διαχείριση του περιβάλλοντος.

Στα πλαίσια των σκοπών του, επιδιώκει την συνεργασία με φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, με δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς καθώς και με διεθνείς και εθνικές αγροτουριστικές οργανώσεις. [Ιστοσελίδα Αγροτουριστικής Α.Ε., (11)].

Η συμβολή όλων των ανωτέρω φορέων είναι καθοριστική για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην Ελλάδα. Προκειμένου ωστόσο ο αγροτουρισμός να επιφέρει τα απαιτούμενα αποτελέσματα, δηλαδή να αναπτυχθεί σε βαθμό που να καταλαμβάνει σημαντικό μερίδιο της τουριστικής αγοράς της χώρας, απαιτείται ο συντονισμός και η συνεργασία όλων αυτών των φορέων.

Κεφ. 3.2 - Αγροτουρισμός και Ευρωπαϊκή Ένωση

Η αγροτική ανάπτυξη αποτέλεσε και αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους στόχους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτό εξηγείται κυρίως από την μεγάλη έκταση που καταλαμβάνει στον ευρωπαϊκό χώρο ο αγροτικός χώρος και πληθυσμός. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στο σύνολο των εδαφικών εκτάσεων της Ευρώπης, το 80%

καταλαμβάνουν αγροτικές περιοχές, και στο σύνολο αντίστοιχα του πληθυσμού της, το 1/3 αφορά σε αγροτικό πληθυσμό.

Τα στοιχεία αυτά σε συνδυασμό με την κρίση που εμφανίζεται στην αγροτική ύπαιθρο τα τελευταία χρόνια (μείωση της απασχόλησης, ερήμωση της υπαίθρου, έλλειψη υποδομών, κ.α.) συνετέλεσαν ώστε η Ευρωπαϊκή Ένωση να στραφεί με ιδιαίτερο ενδιαφέρον στον αγροτικό χώρο και να αναζητήσει λύση στα δημιουργηθέντα προβλήματα, μέσω μιας σειράς κοινοτικών οδηγιών, κανονισμών, μεταρρυθμίσεων των Κοινοτικών Διαρθρωτικών Ταμείων και Κοινοτικών Προγραμμάτων (Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα, 1^ο και 2^ο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, Πρόγραμμα Leader, κ.α.). Βασικός στόχος των προγραμμάτων αυτών ήταν αρχικά η στήριξη των εισοδημάτων και της απασχόλησης, η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης του αγροτικού πληθυσμού, η συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού στην ύπαιθρο και η ανάκαμψη της υπαίθρου.

Στην πορεία, επιδιώχθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση η συνένωση της τουριστικής και αγροτικής πολιτικής της προκειμένου να επιτευχθεί η ανάπτυξη και βελτίωση του τουρισμού παράλληλα με την αγροτική ανάπτυξη.

Στις μέρες μας, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει επικεντρώσει το ενδιαφέρον της στην αειφορική αγροτική ανάπτυξη, δηλαδή στην προώθηση μέτρων και υπόδειξη πρακτικών που προφυλάσσουν το περιβάλλον, ενισχύουν οικονομικά τις υποανάπτυκτες αγροτικές περιοχές και συμβάλουν στην κοινωνική ισορροπία του πληθυσμού της υπαίθρου.

Κεφ. 3.2.1 – Προγράμματα χρηματοδοτήσεων στον αγροτουρισμό

Η προτεραιότητα που έχει θέσει η Ευρωπαϊκή Ένωση για την ανάπτυξη της αγροτικής υπαίθρου αλλά και την προώθηση της επιχειρηματικότητας διαφαίνεται και από τα χρηματοδοτικά προγράμματα τα οποία προωθεί και υποστηρίζει και τα οποία είναι ειδικά σχεδιασμένα για κάθε χώρα μέλος της. [Νίνα-Παζαρζή Ε. (2)].

Ειδικότερα για την Ελλάδα και αναφορικά με τον αγροτουρισμό, η Ευρωπαϊκή Ένωση δίνει την δυνατότητα επιδοτήσεων προκειμένου για την ενίσχυση των αγροτουριστικών επενδύσεων μέσω κυρίως της υλοποίησης του Κανονισμού 950/97 που περιλαμβάνεται στην Κοινή Αγροτική Πολιτική των χωρών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, των Περιφερειακών Επενδυτικών Προγραμμάτων που περιλαμβάνονται στα προγράμματα του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης και μέσω του Κοινοτικού Προγράμματος LEADER (I, II, +). [Ασκέλη Στ., (9), ΥΠΕΠΘ, (10), Ιστοσελίδες Υπουργείου Γεωργίας, (12), Υπουργείου Ανάπτυξης, (13), ΕΟΜΜΕΧ, (14), Αγροτουριστικής Α.Ε., (11)].

Τα ανωτέρω προγράμματα αποτελούν τα βασικά προγράμματα προώθησης του αγροτουρισμού στην χώρα μας. Υπάρχουν όμως και άλλα προγράμματα τα οποία συμβάλλουν σε μικρότερο βαθμό ή έμμεσα στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην Ελλάδα. Μεταξύ αυτών διακρίνονται τα προγράμματα που αφορούν στην γυναικεία και νεανική επιχειρηματικότητα, τα επιχειρησιακά προγράμματα αγροτικής ανάπτυξης Ο.Π.Α.Α.Χ. - Ε.Π.Α.Α.Α.Υ και τα επιχειρησιακά προγράμματα “Ανταγωνιστικότητα”. Ακολούθως θα γίνει αναφορά σε κάθε ένα από αυτά τα ευρωπαϊκά προγράμματα χρηματοδοτήσεων στον αγροτουρισμό.

i. Κοινή Αγροτική Πολιτική (Κ.Α.Π.)

Η Κοινή Αγροτική Πολιτική αφορά στις κατευθυντήριες γραμμές και στους τρόπους άσκησης της αγροτικής πολιτικής στις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο βασικός στόχος του προγράμματος είναι η στήριξη και αύξηση του γεωργικού εισοδήματος καθώς και η γενικότερη ανάπτυξη των ορεινών και υποανάπτυκτων περιοχών της χώρας.

Ένα από τα μέτρα της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής αποτελεί ο Κανονισμός Ε.Ε. 950/97 όπου εφαρμόζεται ειδικό πρόγραμμα επενδύσεων αγροτουρισμού-αγροβιοτεχνίας με σκοπό την βελτίωση του εισοδήματος του αγροτικού πληθυσμού. Με το πρόγραμμα αυτό δίνεται η δυνατότητα ενίσχυσης σε αγρότες και ιδιοκτήτες γεωργικών εκμεταλλεύσεων να στραφούν σε δραστηριότητες που συνδυάζουν παράλληλα με το αγροτικό επάγγελμα την παροχή υπηρεσιών αγροτουριστικού χαρακτήρα.

Βασικοί σκοποί του κανονισμού είναι η ουσιαστική ανάδειξη και προώθηση των αγροτουριστικών δραστηριοτήτων, από τις οποίες θα επέλθει η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας του αγροτικού πληθυσμού, η άνοδος γενικότερα του βιοτικού επιπέδου του αγροτικού πληθυσμού και κατ' επέκταση, η συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού στην ύπαιθρο. Επίσης, η ανάδειξη της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς αφού αγροτουρισμός και τοπική παράδοση είναι αλληλένδετα καθώς και η προώθηση των τοπικών αγροτικών και βιοτεχνικών προϊόντων.

Δικαιούχοι του προγράμματος είναι οι κάτοχοι γεωργικών εκμεταλλεύσεων εντός των ορίων ορεινών και μειονεκτικών περιοχών. Οι επενδύσεις που μπορούν να ενισχυθούν αφορούν σε επενδύσεις αγροτουριστικού χαρακτήρα και ιδίως τουριστικά καταλύματα

(παραδοσιακές κατοικίες, κ.α.) και κέντρα εστίασης και αναψυχής (ταβέρνες, κ.α.). Επίσης αφορούν σε επενδύσεις αγροβιοτεχνικού χαρακτήρα όπως η δημιουργία εργαστηρίων παρασκευής και συντήρησης ειδών διατροφής, ενίσχυση μικρών εργαστηρίων ή κέντρων παραδοσιακών τεχνών και βιοτεχνίας, επαναλειτουργία παραδοσιακών ελαιοτριβείων, υδραγωγείων, κ.α. σε συνδυασμό με την πώληση τοπικών προϊόντων.

Οι χρηματοδοτήσεις παρέχονται από το Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων και από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων. Ενδιάμεσοι φορείς για την προώθηση και ενίσχυση των επενδύσεων από την Κοινή Αγροτική Πολιτική είναι το Υπουργείο Γεωργίας και οι Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις της χώρας.

ii. Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (Π.Ε.Π.)

Τα Π.Ε.Π. είναι προγράμματα που περιλαμβάνουν ενέργειες “αγροτουρισμού, αγροβιοτεχνίας και παράλληλων δράσεων” με σκοπό την αγροτική ανάπτυξη των περιφερειών της χώρας. Τα Π.Ε.Π. αφορούν στο περιφερειακό σκέλος του Β' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης της Ε.Ε. Ενδιάμεσος φορέας υλοποίησής τους είναι οι τράπεζες, ενώ το ύψος της επιχορήγησης κυμαίνεται από 35% - 45%, ανάλογα με την περιφέρεια που πραγματοποιείται η επένδυση.

Ειδικότερα, στόχος τους είναι να συμβάλλουν στην γενικότερη αγροτική ανάπτυξη των ορεινών και υποανάπτυκτων περιοχών της χώρας. Δικαιούχοι των Π.Ε.Π. είναι φυσικά ή νομικά πρόσωπα (εταιρείες, δήμοι, κοινότητες και αναπτυξιακοί σύνδεσμοι, αγροτικοί συνεταιρισμοί και ομάδες παραγωγών), με την προϋπόθεση ότι η γεωργική εκμετάλλευσή ή έδρα τους βρίσκεται μέσα στα όρια των ορεινών ή υποανάπτυκτων περιοχών της χώρας.

Οι ενισχύσεις που δίνονται από τα Π.Ε.Π. αφορούν σε επενδύσεις όπως, η κατασκευή και ενίσχυση τουριστικών καταλυμάτων και οργανωμένων κατασκηνώσεων (camp rings), η κατασκευή κέντρων εστίασης εφόσον αξιοποιούνται προϊόντα γεωργικής εκμετάλλευσης, η κατασκευή εργαστηρίων παραδοσιακής βιοτεχνίας και εκθεσιακών χώρων για την πώληση των προϊόντων, αθλοπαιδιές που αφορούν στην διαμόρφωση χώρων για την άσκηση των τουριστών, πολιτιστικά κέντρα και εκθεσιακοί χώροι για την πραγματοποίηση πολιτιστικών εκδηλώσεων και εκθέσεων παραδοσιακών κειμηλίων, επενδύσεις για την διατήρηση και ανάδειξη ιστορικών μνημείων, κ.α.

Παρά το ότι τα Π.Ε.Π. είναι 13 στον αριθμό, όσες δηλαδή και οι περιφέρειες της χώρας, δεν εφαρμόζονται προγράμματα αγροτουρισμού σε όλες αυτές τις περιφέρειες. Για τον λόγο αυτό οι ενδιαφερόμενοι που στρέφονται προς τα Π.Ε.Π. είναι λιγότεροι συγκριτικά με άλλα διαθέσιμα κοινοτικά προγράμματα, όπως αυτό των LEADER.

iii. Πρόγραμμα Leader + (2000-2006)

Στόχος της Κοινοτικής πρωτοβουλίας LEADER είναι η ενθάρρυνση καινοτόμων πρωτοβουλιών για αγροτική ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο. Μέσω του προγράμματος LEADER υποστηρίζονται οι αγροτικές δραστηριότητες τοπικών ομάδων, ιδιωτών, κ.α. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι ότι μέσω του προγράμματος αυτού προωθείται η συνεργασία μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η ανταλλαγή σχετικών πληροφοριών, εμπειριών και καλών πρακτικών.

Η Κοινοτική Πρωτοβουλία ξεκίνησε ως LEADER I (1991-1993) και LEADER II (1994-1999) με τελική αυτή του LEADER +. Δικαιούχοι της πρωτοβουλίας είναι οι Ομάδες Τοπικής Δράσης (Ο.Τ.Δ.) στις οποίες συμπεριλαμβάνονται οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.), οι γεωργικοί Συνεταιρισμοί και οι Ενώσεις τους, και

κοινωνικοί ή επαγγελματικοί φορείς με σκοπό την τοπική αγροτική ανάπτυξη. Επίσης, οι συλλογικοί φορείς των αγροτικών περιοχών, όπως επιμελητήρια, ενώσεις δήμων και κοινοτήτων, συνεταιριστικές οργανώσεις) και γενικότερα φορείς του αγροτικού χώρου ορεινών και υποανάπτυκτων περιοχών.

Οι κυριότερες δράσεις του προγράμματος LEADER είναι η ενημέρωση, εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση του τοπικού πληθυσμού σχετικά με την αναγκαιότητα της τοπικής ανάπτυξης, η πραγματοποίηση επενδυτικών προγραμμάτων αγροτουρισμού, μικρών επιχειρήσεων, επαγγελματικής κατάρτισης, προστασίας του περιβάλλοντος, τεχνικής υποστήριξης, κ.α.

Η κοινοτική πρωτοβουλία LEADER εφαρμόζεται σε αναπτυξιακά καθυστερημένες περιοχές, σε αγροτικές περιοχές με αδυναμίες και σε αραιοκατοικημένες περιοχές. Η χρηματοδότηση των ενεργειών γίνεται μέσω των διαρθρωτικών ταμείων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα οποία είναι το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (Ε.Γ.Τ.Π.Ε.) αναφορικά με μέτρα γεωργικού ενδιαφέροντος και αγροτικής ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Ταμείο (Ε.Κ.Τ.) αναφορικά με μέτρα προώθησης της απασχόλησης και ανθρώπινους πόρους, και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (Ε.Τ.Π.Α.) αναφορικά με έργα υποδομής. Το ποσοστό επιδότησης κυμαίνεται ανάλογα με την περιφέρεια. Για τις ιδιωτικές επιχειρήσεις κυμαίνεται στο 50-60%, ενώ για συλλόγους, αστικές μη κερδοσκοπικές εταιρείες και μη κυβερνητικές οργανώσεις, το ποσοστό επιδότησης είναι 75%.

**iv. Προγράμματα για την γυναικεία και νεανική επιχειρηματικότητα -
επιδοτούμενα προγράμματα αγροτουρισμού**

Πρόκειται για προγράμματα που αφορούν στην ενίσχυση της επιχειρηματικότητας των γυναικών, των νέων και των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Τα προγράμματα αυτά αναφέρονται σε δράσεις γύρω από τον αγροτουρισμό αλλά αποκλείουν την ενίσχυση για ίδρυση και εκμετάλλευση τουριστικών καταλυμάτων. Τα προγράμματα αυτά κυρίως αφορούν σε δράσεις όπως η ίδρυση βιοτεχνικών τοπικών παραδοσιακών προϊόντων, δημιουργία κέντρων πληροφόρησης για τον αγροτουρισμό και γενικότερα διοργανώσεων δραστηριοτήτων στην ύπαιθρο. Πλεονέκτημα των προγραμμάτων αυτών είναι το γεγονός ότι δεν χρειάζεται να έχει εξασφαλίσει κανείς εκ των προτέρων επαγγελματική στέγη ή ιδιοκτησία.

Το ποσοστό επιδότησης που προσφέρουν τα εν λόγω προγράμματα φτάνει στο 50% και ενδιάμεσος φορέας υλοποίησης τους είναι ο ΕΟΜΜΕΧ

**v. Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης – Ανασυγκρότησης της
υπαίθρου (Ο.Π.Α.Α.Χ. - Ε.Π.Α.Α.Υ – Άξονας 7)**

Τα προγράμματα αυτά έχουν ως γενικούς στόχους πρώτον, την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής γεωργίας, δεύτερον, την βιώσιμη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη της υπαίθρου και τρίτον, την διατήρηση και βελτίωση του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων της υπαίθρου. Στον δεύτερο στόχο συμπεριλαμβάνεται μεταξύ άλλων, η διατήρηση και ενδυνάμωση του αγροτικού πληθυσμού, η δημιουργία συμπληρωματικών ή εναλλακτικών δραστηριοτήτων, η προώθηση της φυσιογνωμίας, των πλεονεκτημάτων και του φυσικού πλούτου των αγροτικών περιοχών.

Στον τρίτο στόχο περιλαμβάνεται η προστασία και βελτίωση των φυσικών πόρων και του περιβάλλοντος, η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και των παραδόσεων του αγροτικού κόσμου.

Οι έμμεσοι στόχοι από την υλοποίηση των προγραμμάτων αυτών είναι η συμπλήρωση του αγροτικού εισοδήματος, η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας του αγροτικού πληθυσμού, η συγκράτηση του στην ύπαιθρο, η διάθεση τοπικών προϊόντων στην αγορά, η αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και γενικότερα η ανάπτυξη του αγροτουρισμού.

Τα προγράμματα αυτά επιδοτούν δράσεις στις ορεινές και υποανάπτυκτες περιοχές της χώρας. Οι δράσεις αυτές περιλαμβάνουν την ενίσχυση επενδύσεων σε καταλύματα, ξενώνες, επισκέψιμα αγροκτήματα, υπαίθριες δραστηριότητες και σε πολιτιστικές δράσεις, όπως λαογραφικά μουσεία κ.α.

Το ποσοστό επιδότησης κυμαίνεται από 50-60% ενώ οι ενδιαφερόμενοι πρέπει να έχουν στην κατοχή τους τίτλους ιδιοκτησίας. Ενδιάμεσοι φορείς υλοποίησης των προγραμμάτων αυτών είναι οι Αρχές Στήριξης, το έργο των οποίων στηρίζουν οι Αναπτυξιακές Εταιρείες.

vi. Πρόγραμμα Τουρισμού - Επιχειρησιακό Πρόγραμμα “Ανταγωνιστικότητα” -

Πράξη 3, Μέτρο 2.2

Η ενίσχυση που δίνεται από το πρόγραμμα αυτό προορίζεται για τουριστικά καταλύματα, ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα δωμάτια κ.α. σε όλη την περιφέρεια της χώρας και οι δράσεις του αφορούν στην ενίσχυση των μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων, στην αναδιοργάνωση, προβολή και διαφήμιση των επιχειρήσεων, στην δημιουργία πακέτων εναλλακτικού τουρισμού–αγροτουρισμού, στην εκπαίδευση

προσωπικού κ.α. Το ποσοστό επιδότησης ανέρχεται στο 40% με βασική προϋπόθεση οι επιχειρήσεις να λειτουργούν τουλάχιστον 3 έτη.

vii. Πρόγραμμα Τουρισμού - Επιχειρησιακό Πρόγραμμα “Ανταγωνιστικότητα” -

Μέτρο 5.2

Το πρόγραμμα περιέχει άξονες οι οποίοι ενθαρρύνουν, στηρίζουν και προωθούν τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Βασικός στόχος του προγράμματος είναι η ενίσχυση δράσεων που αφορούν σε δραστηριότητες ή έργα ανάδειξης και ένταξης στο τουριστικό προϊόν της χώρας αξιόλογων και σημαντικών στοιχείων της πολιτιστικής μας κληρονομιάς όπως π.χ. ανεμόμυλοι, παραδοσιακά καφενεία, κλπ.

Στο μέτρο αυτό επίσης εντάσσονται ενισχύσεις σε προγράμματα διάσωσης και καθιέρωσης της ελληνικής κουζίνας (εθνικής και τοπικών κοινοτήτων), υλοποίησης δράσεων ένταξης των παραδοσιακών αγροτικών προϊόντων, προϊόντων χειροτεχνίας και παραδοσιακών τεχνικών (μεταλλοτεχνία, ξυλοναυπηγική, κλπ.) στο τουριστικό προϊόν της χώρας και προγράμματα εξοικείωσης των τουριστών με την ελληνική τέχνη, συμπεριλαμβανομένης της σύγχρονης λογοτεχνικής, εικαστικής κ.α. παραγωγής.

Ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.) αναλαμβάνει να υλοποιήσει τις δημόσιες επενδύσεις του μέτρου ενώ όλες οι ιδιωτικές επενδύσεις υλοποιούνται μέσω του Ενδιάμεσου Φορέα Διαχείρισης.

Πηγές

Βιβλιογραφία

- [1] Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), “Αγροτουρισμός και Ανάπτυξη”, Τομέας Γεωπονίας, Τροφίμων και Περιβάλλοντος, Ειδικότητα Περιβάλλοντος και Αγροτουρισμού, Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Α’ Έκδοση, Αθήνα, 2003
- [2] Νίνα-Παζαρζή Ε., “Ευρωπαϊκά Προγράμματα και Κοινοτικές Πρωτοβουλίες”, Δημοσίευτη Μελέτη, 1989
- [3] Nina-Pazarzi E., “Report for Women’s Training Programs in Greece”, Seminar of the European Network IRIS, 1990
- [4] Μανώλογλου Ε., “Εγχειρίδιο Αγροτουρισμού. Μέρος Α”, Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.), Αθήνα, 1993
- [5] Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), “Αγροτουριστικές Επιχειρήσεις”, Τομέας Γεωπονίας, Τροφίμων και Περιβάλλοντος, Ειδικότητα Επιχειρήσεων Αγροτουρισμού και Αγροβιοτεχνίας, Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Γ’ Έκδοση, Αθήνα, 2003
- [6] Νίνα-Παζαρζή Ε., “Εκθεση για τα Προγράμματα επιμόρφωσης γυναικών μελών Γυναικείων Συνεταιρισμών”, 1991
- [7] Νίνα-Παζαρζή Ε. & Γιαννακούρου Μ., “Γυναικεία Επιχειρηματική Δράση στην Ελλάδα”, Επιστημονική Επετηρίδα Πανεπιστημίου Πειραιώς, Τιμητικός Τόμος Καθ. Α. Λάζαρη, 2003

[8] ΚΕΚΜΟΚΟΠ, “Γυναίκες σε Ηγετικές Θέσεις στις Επιχειρήσεις και τη Γεωργία”, Κέντρο Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2005

[9] Ασκέλη Στ., “Επιχειρήστε...αγροτουριστικά. Πώς να οργανώσετε τη δική σας αγροτουριστική επιχείρηση”, Αγροτουριστική Α.Ε., Εναλλακτική τουριστική ανάπτυξη, Εκδόσεις ΚΕΡΚΥΡΑ, Αθήνα, Ιούλιος 2005

[10] Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), “Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού Υπαίθρου”, Τομέας Γεωπονίας, Τροφίμων και Περιβάλλοντος, Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, 2003

Διαδίκτυο

[11] Ιστοσελίδα Αγροτουριστικής Α.Ε., <http://www.agrotour.gr>

[12] Ιστοσελίδα Υπουργείου Γεωργίας, <http://www.minagric.gr>

[13] Ιστοσελίδα Υπουργείου Ανάπτυξης, <http://www.ypan.gr>

[14] Ιστοσελίδα ΕΟΜΜΕΧ, <http://www.eommex.gr>

Κεφάλαιο 4 - Κατάρτιση στον Αγροτουρισμό

Τα επενδυτικά και επιδοτούμενα προγράμματα που προωθούνται στην Ελλάδα, προερχόμενα είτε από την Ευρωπαϊκή Ένωση, είτε από την ίδια την χώρα, δημιουργούν ευνοϊκές συνθήκες και αποτελούν σημαντικό κίνητρο προκειμένου να υλοποιηθεί η δημιουργία μιας αγροτουριστικής επιχείρησης, σε ατομικό, εταιρικό ή συνεταιριστικό επίπεδο. Προκειμένου όμως οι ευνοϊκές αυτές συνθήκες να υλοποιηθούν, αναπτυχθούν και εξελιχθούν μέσα σε υγιή και ανταγωνιστικά πλαίσια, απαιτείται η εκπαίδευση, κατάρτιση και επιμόρφωση των επιχειρηματιών και εμπλεκομένων στον αγροτουρισμό γενικότερα.

Τα τελευταία χρόνια σημειώνεται μια ιδιαίτερα σημαντική κινητοποίηση στο θέμα της κατάρτισης και επιμόρφωσης στον αγροτουρισμό, σε ευρωπαϊκό, εθνικό και τοπικό επίπεδο. Βασικοί στόχοι των προγραμμάτων είναι η κατάρτιση των τοπικών κυρίως πληθυσμών της υπαίθρου, η οποία αποσκοπεί τόσο στην προσέλκυση των νέων και των γυναικών που ενδιαφέρονται για την δραστηριοποίησή τους στον τομέα του αγροτουρισμού, όσο και στην δημιουργία συνθηκών (δικτύων και σχέσεων) ικανών να συνενώσουν στην πορεία την κατάρτιση με την εξεύρεση εργασίας.

Προκειμένου να παρουσιαστεί το πλαίσιο της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, όπως αυτό εμφανίζεται στις μέρες μας σε εθνικό επίπεδο, αξίζει να γίνει σύντομη αναφορά στο ιστορικό της κατάρτισης στον αγροτικό χώρο, χώρος από τον οποίο αναδύθηκε ο αγροτουρισμός.

Κεφ. 4.1 – Ιστορική αναδρομή κατάρτισης στον αγροτικό χώρο

Η επαγγελματική αγροτική εκπαίδευση καθιερώθηκε το 1946 με τον Αναγκαστικό Νόμο 920/1946 “Περί επαγγελματικής αγροτικής εκπαίδευσως”. Ωστόσο, η ουσιαστική επαγγελματική εκπαίδευση των αγροτών θα ξεκινήσει το 1951, με την ίδρυση της Διεύθυνσης Γεωργικών Εφαρμογών και Εκπαίδευσης του Υπουργείου Γεωργίας. Ο ν.1643/51 προβλέπει δύο σημαντικά βήματα για την συστηματοποίηση της επαγγελματικής εκπαίδευσης: την δημιουργία Κέντρων Γεωργικής Εκπαίδευσης (ΚΕ.Γ.Ε.) και την εκπαίδευση των γυναικών της υπαίθρου σε θέματα αγροτικής οικιακής οικονομίας. Το σχήμα αυτό βασίστηκε στην αμερικανική εμπειρία. [Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή Ελλάδος, Ο.Κ.Ε., (1)].

Η περίοδος 1951-1961 θεωρείται περίοδος άνθισης και οι αγρότες επενδύουν σημαντικά στην επαγγελματική τους δραστηριότητα, σε αντίθεση με την περίοδο 1961-1981 που ακολουθεί και η οποία θεωρείται περίοδος κάμψης στον αγροτικό χώρο, αφού η γεωργία απαιτεί εξειδικευμένες γνώσεις και χειρισμούς, και οι ανάγκες εκπαίδευσης, ενημέρωσης και πληροφόρησης των αγροτών και επαγγελματιών στον αγροτικό χώρο αυξάνονται όλο και περισσότερο. [Ο.Κ.Ε., (1)].

Η εκπαίδευση των αγροτών στην περίοδο αυτή γίνεται μέσω των 34 Κέντρων Γεωργικής Εκπαίδευσης (ΚΕ.Γ.Ε.) και των 8 γεωργικών σχολείων του Υπουργείου Γεωργίας, ενώ παράλληλα κινείται και η ιδιωτική πρωτοβουλία μέσω της Αμερικανικής Γεωργικής Σχολής και λοιπών σχολών, οι οποίες βάζουν το δικό τους στίγμα στην αγροτική εκπαίδευση.

Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 1981 συνοδεύεται από την εφαρμογή προγραμμάτων με την συνδρομή του Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Ταμείου

(Ε.Κ.Τ.) και της ειδικής γραμμής 551, με προτεραιότητα την εκπαίδευση των αγροτών και αγροτισσών που υποβάλλουν και εφαρμόζουν Σχέδια Βελτίωσης στο πλαίσιο του κανονισμού 797/85, συμπεριλαμβανομένων και των προγραμμάτων για αγροτουριστικές, αγροβιοτεχνικές και αγροοικοτεχνικές δραστηριότητες. Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα και άλλοι φορείς εγκαινιάζουν και συνεχίζουν να υλοποιούν εκπαιδευτικά προγράμματα συνεχιζόμενης εκπαίδευσης στον αγροτικό τομέα (Ιδιωτικά Ινστιτούτα, Νομαρχιακές Επιτροπές Λαϊκής Επιμόρφωσης, κ.α.). [Ο.Κ.Ε., (1), Νίνα-Παζαρτζή Ε., (2)].

Στην περίπτωση αυτή αναφέρεται η Αμερικανική Γεωργική Σχολή της Θεσσαλονίκης και η ΠΑ.Σ.Ε.Γ.Ε.Σ. που ιδρύεται το 1935 και βάσει του καταστατικού της και μέσω της Συνεταιριστικής Σχολής Θεσσαλονίκης, εκπαιδεύει το προσωπικό των Αγροτικών Συνεταιριστικών Οργανώσεων παρέχοντας εξειδικευμένο προσωπικό στα μέλη της. Τα άτομα που συμμετέχουν στα προγράμματα αυτά της επαγγελματικής εκπαίδευσης χρονικής διάρκειας εννέα μηνών προτείνονταν από τις ίδιες τις συνεταιριστικές οργανώσεις, ενώ η παρακολούθηση και ολοκλήρωση του κύκλου εκπαίδευσης είναι προϋπόθεση προκειμένου για την δραστηριοποίησή τους στα πλαίσια των συνεταιρισμών. [Ο.Κ.Ε., (1)].

Παράλληλα η ΠΑ.Σ.Ε.Γ.Ε.Σ. διοργανώνει βραχυπρόθεσμες εκπαιδεύσεις ενημέρωσης και πληροφόρησης για τα μέλη των Διοικητικών Συμβουλίων των Ενώσεων των Αγροτικών Συνεταιρισμών αλλά και των πρωτοβάθμιων Συνεταιρισμών, με αντικείμενο κατά κύριο λόγο την διοίκηση των συνεταιρισμών, το θεσμικό καθεστώς που δημιούργησε η ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και το μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον.

Σήμερα, η επαγγελματική κατάρτιση των αγροτών στο πλαίσιο της αρχικής και συνεχούς επαγγελματικής κατάρτισης χαρακτηρίζεται από την έμφαση που δίνεται στο να γνωρίζει ο επαγγελματίας στον αγροτικό χώρο τον τρόπο με τον οποίο θα εξελιχθεί βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα η αγροτική πολιτική, ούτως ώστε να είναι σε θέση να αναγνωρίζει επιχειρηματικές ευκαιρίες και δυνατότητες, να γνωρίζει τις προοπτικές της παραγωγής τους στις αγορές των προϊόντων και τις κατάλληλες τεχνικές παραγωγής και να επιτυγχάνει την διαρκή ενημέρωσή του σχετικά με τις εξελίξεις και τις νέες τεχνικές στον κλάδο του. [Ο.Κ.Ε., (1)].

Κεφ. 4.2 - Φορείς επαγγελματικής κατάρτισης στον αγροτουρισμό

Όπως προκύπτει από όσα αναφέρθηκαν πιο πάνω, η κατάρτιση στον αγροτουρισμό εντάχθηκε στα πλαίσια της γενικότερης εκπαίδευσης στον αγροτικό χώρο. Με την αύξηση της κινητικότητας γύρω από τον αγροτουρισμό, τόσο από πλευράς ζήτησης όσο και από πλευράς προσφοράς, παρουσιάζεται η ανάγκη για περισσότερη εξειδίκευση σε προγράμματα κατάρτισης για επαγγελματίες πια του χώρου, οι οποίοι μέσω της ανάπτυξης των προσωπικών τους δεξιοτήτων και γνώσεων θα μπορούν να δημιουργήσουν, να βελτιώσουν και να αναπτύξουν τις υπηρεσίες που προσφέρουν στον αγροτουρισμό.

Από πλευράς πολιτείας, η ανάγκη αυτή έχει γίνει αντιληπτή και τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ιδιαίτερη βελτίωση, ποσοτική και ποιοτική, σε θέματα αγροτουριστικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Σήμερα, επίσημοι φορείς επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης στον αγροτουρισμό είναι το Υπουργείο Γεωργίας με τον Οργανισμό Γεωργικής, Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης και Απασχόλησης

(Ο.Γ.Ε.Ε.Κ.Α.), το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, στο οποίο υπάγονται τα Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια (Τ.Ε.Ε.), ο Οργανισμός Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (Ο.Ε.Ε.Κ.) που έχει την πλήρη ευθύνη για τα Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (Ι.Ε.Κ), είτε δημόσια είτε ιδιωτικά, καθώς και η ΠΑ.Σ.Ε.Γ.Ε.Σ. Αναλυτικότερα, κάθε ένας από τους φορείς αυτούς έχει ως εξής:

i. Υπουργείο Γεωργίας

Το Υπουργείο Γεωργίας ίδρυσε το 1997 τον Οργανισμό Γεωργικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης και Απασχόλησης (Ο.Γ.Ε.Ε.Κ.Α.) “ΔΗΜΗΤΡΑ” σε μία προσπάθεια να καταστήσει το σύστημα εκπαίδευσης στον αγροτικό χώρο περισσότερο ευέλικτο και ικανό να ανταποκριθεί στις αυξανόμενες απαιτήσεις των αγροτών. Ο οργανισμός αυτός έχει υπό την εποπτεία του τις Τεχνικές Επαγγελματικές Σχολές (Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια), τα Πρακτικά Γεωργικά Σχολεία και τα Κέντρα Γεωργικής Εκπαίδευσης (ΚΕ.Γ.Ε.). [Ο.Κ.Ε., (1), Ιστοσελίδα Ο.Γ.Ε.Ε.Κ.Α. “ΔΗΜΗΤΡΑ”, (5), Ιστοσελίδα Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης, (6)].

Στο πρόγραμμα συνεχιζόμενης επαγγελματικής εκπαίδευσης εκπαιδεύονται αγρότες σε γνωστικά αντικείμενα τα οποία κατατάσσονται σε έξι κατηγορίες:

§ Εκπαιδεύσεις στον τομέα της άσκησης της γεωργίας, τα οποία περιλαμβάνουν τεχνικά θέματα της φυτικής και ζωικής παραγωγής, της ποιοτικής και ποσοτικής βελτίωσης της αγροτικής παραγωγής, της άσκησης τεχνικών φιλικών προς το περιβάλλον, κ.α.

- § Εκπαιδεύσεις στον τομέα της δασικής παραγωγής που περιλαμβάνουν θέματα ανάπτυξης και προστασίας των δασών, προστασίας και καταστολής των δασικών πυρκαγιών, αναδάσωσης, κ.α.
- § Εκπαιδεύσεις στον τομέα αλιευτικής παραγωγής, οι οποίες αφορούν σε θέματα υδατοκαλλιέργειας, ορθολογικής αξιοποίησης των γλυκών και θαλασσίων υδάτων από την υδατοκαλλιέργεια, κ.α.
- § Εκπαιδεύσεις ειδικών θεμάτων απαραίτητων για την βελτίωση του αγροτικού εισοδήματος. Τα θέματα αυτά δίνουν έμφαση στον αγροτουρισμό, την οργάνωση και διαχείριση των αγροτικών εκμεταλλεύσεων και την λογιστική παρακολούθησή τους, την σωστή μεταποίηση, τυποποίηση και εμπορία των αγροτικών προϊόντων, την διαδικασία ένταξης των αγροτικών εκμεταλλεύσεων στο καθεστώς των εθνικών και κοινοτικών επιδοτήσεων.
- § Εκπαιδεύσεις που απευθύνονται σε νέους αγρότες ή σε αγρότες εντεταγμένους σε κάποιο Κοινοτικό Κανονισμό. Τα θέματα των εκπαιδεύσεων απορρέουν από τις υποχρεώσεις απέναντι σε Κοινοτικούς Κανονισμούς ή προγράμματα, στους Κανονισμούς στήριξης της Βιολογικής Καλλιέργειας, κ.α.
- § Εκπαιδεύσεις που στηρίζουν το Οικογενειακό Αγροτικό Εισόδημα και την παραμονή του αγρότη στις αγροτικές περιοχές. Τα θέματα των καταρτίσεων αφορούν στον αγροτουρισμό, την αγροβιοτεχνία, την αγροοικοτεχνία, την μεταποίηση, τυποποίηση, και εμπορία γεωργοκτηνοτροφικών προϊόντων κ.α.

Αναφορικά με την τελευταία αυτή κατηγορία εκπαίδευσης στον αγροτουρισμό, ενδεικτικά αναφέρονται και παρουσιάζονται ακολούθως σχετικές προκηρύξεις που

κυκλοφορούν στον τύπο προκειμένου για την εκδήλωση ενδιαφέροντος εκ μέρους των ενδιαφερομένων στον κλάδο:

Πίνακας [1]: Προκήρυξη Εκπαίδευσης στον αγροτουρισμό - Υπουργείο Γεωργίας

Φορέας: Οργανισμός Γεωργικής, Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης & Απασχόλησης “ΔΗΜΗΤΡΑ”, εποπτευόμενος από το Υπουργείο Γεωργίας
Είδος Προγραμμάτων: Προγράμματα σύγχρονης εκπαίδευσης και κατάρτισης σε αγρότες και αγρότισσες με παραγωγική κατεύθυνση τον αγροτουρισμό. Τα προγράμματα βασίζονται και ποικίλουν ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο και την επαγγελματική εμπειρία των ενδιαφερομένων
Στόχος Προγραμμάτων: Η χορήγηση του Πράσινου Πιστοποιητικού που αφορά σε πιστοποίηση των γνώσεων και των δεξιοτήτων στην κατεύθυνση του αγροτουρισμού.
Δικαιούχοι: Όλοι όσοι ασχολούνται ή ενδιαφέρονται να δραστηριοποιηθούν στον αγροτικό χώρο με προσανατολισμό τον αγροτουρισμό
Κόστος προγραμμάτων: Τα προγράμματα είναι ενταγμένα στο Ε.Π. “Απασχόληση & Κατάρτιση” του Υπουργείου Εργασίας με περίπου μηδενικό κόστος για τον καταρτιζόμενο
Τόπος: Στα κέντρα “ΔΗΜΗΤΡΑ” σε όλη την Ελλάδα

Πηγή: “Εκπαίδευση στον Αγροτουρισμό”, Ένθετο ΒΗΜΑ της Κυριακής, Τεύχος 3, Απρίλιος 2004, (2).

Πίνακας [2]: Προκήρυξη Εκπαίδευσης στον Αγροτουρισμό – Υπουργείο Γεωργίας

Φορέας: Οργανισμός Γεωργικής, Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης & Απασχόλησης ΔΗΜΗΤΡΑ, εποπτευόμενος από το Υπουργείο Γεωργίας
Είδος Προγραμμάτων: Προγράμματα σύγχρονης εκπαίδευσης & κατάρτισης σε υπόχρεους νέους αγρότες με παραγωγική κατεύθυνση τον αγροτουρισμό, διάρκειας 150 ωρών έκαστο.
Στόχος Προγραμμάτων: Η απόκτηση των απαραίτητων γνώσεων και δεξιοτήτων προκειμένου για την οργάνωση και διαχείριση αγροτουριστικών μονάδων.
Δικαιούχοι: Υπόχρεοι νέοι αγρότες
Κόστος προγράμματος: Τα προγράμματα είναι ενταγμένα στο Ε.Π. “Απασχόληση & Επαγγελματική Κατάρτιση” του Υπουργείου Εργασίας με περίπου μηδενικό κόστος για τον καταρτιζόμενο
Τόπος: Στα κέντρα “ΔΗΜΗΤΡΑ” σε όλη την Ελλάδα

Πηγή: “Εκπαίδευση στον Αγροτουρισμό”, Ένθετο ΒΗΜΑ της Κυριακής, Τεύχος 3, Απρίλιος 2004, (2).

Πίνακας [3] : Προκήρυξη Εκπαίδευσης στον Αγροτουρισμό – Υπουργείο Γεωργίας

Φορέας: Οργανισμός Γεωργικής, Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης & Απασχόλησης “ΔΗΜΗΤΡΑ”, εποπτευόμενος από το Υπουργείο Γεωργίας
Είδος Προγραμμάτων: Βραχυχρόνια εκπαιδευτικά προγράμματα σε εξειδικευμένη θεματολογία, σύμφωνα με τις ανάγκες της αγοράς, διάρκειας έως 50 ωρών
Στόχος Προγραμμάτων: Η απόκτηση εξειδικευμένων γνώσεων και δεξιοτήτων προκειμένου οι καταρτιζόμενοι να δραστηριοποιηθούν και να εργασθούν σε αγροτουριστικές μονάδες και επιχειρήσεις.
Δικαιούχοι: Τα μέλη των γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών και όσοι επιθυμούν να ασχοληθούν με τον αγροτουρισμό και την τοπική ανάπτυξη
Κόστος προγράμματος: Τα προγράμματα είναι ενταγμένα στο Ε.Π. “Απασχόληση & Επαγγελματική Κατάρτιση” του υπουργείου Εργασίας με περίπου μηδενικό κόστος για τον καταρτιζόμενο
Τόπος: Στα κέντρα “ΔΗΜΗΤΡΑ” σε όλη την Ελλάδα

Πηγή: “Εκπαίδευση στον Αγροτουρισμό”, Ένθετο ΒΗΜΑ της Κυριακής, Τεύχος 3, Απρίλιος 2004, (2).

ii. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων

Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων έχει υπό την εποπτεία του τα Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια (Τ.Ε.Ε.) και τον Οργανισμό Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (Ο.Ε.Ε.Κ.).

§ Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια

Η Τεχνική Επαγγελματική Εκπαίδευση που παρέχεται από τα Τ.Ε.Ε. παρουσιάζει πληθώρα κατευθύνσεων, μεταξύ των οποίων διακρίνεται ο Τομέας Γεωργικής Παραγωγής και Φυσικών Πόρων και ο Τομέας Μεταποίησης και Εμπορίας Γεωργικών Προϊόντων. Οι ειδικότητες που αναπτύσσονται μεταξύ άλλων αναφέρονται στην επιχειρηματική γεωργία, στο περιβάλλον και στον αγροτουρισμό, στην τεχνολογία και τον έλεγχο των τροφίμων, κ.α. Ακολούθως παρουσιάζεται σχετική προκήρυξη των Τ.Ε.Ε. σχετικά με εκπαιδευτικά προγράμματα σε θέματα αγροτουρισμού:

Πίνακας [4]: Προκήρυξη Εκπαίδευσης στον Αγροτουρισμό – Υπ. Παιδείας – Τ.Ε.Ε.

Φορέας:

Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια (Τ.Ε.Ε.) του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Τομέας Γεωπονίας, Τροφίμων και Περιβάλλοντος

Είδος Προγραμμάτων:

Προγράμματα εξειδικευμένης εκπαίδευσης αγροτικού χαρακτήρα που αποτελείται από δύο κύκλους διάρκειας 3 σχολικών ετών

Στόχος Προγραμμάτων:

Η εξειδίκευση του αποφοίτου στον αγροτουρισμό προκειμένου να δραστηριοποιηθεί με απόλυτη επιτυχία στον τομέα αυτό της αγροτικής πολυδραστηριότητας.

Στα περιεχόμενα της εκπαιδευτικής ύλης περιλαμβάνονται οι βασικές γνώσεις για

την δομή και λειτουργία του τουριστικού κυκλώματος, οι τάσεις εξέλιξης της σύγχρονης αγροτικής κοινωνίας και οικονομίας, οι αρχές αειφορίας και δυνατότητες παρέμβασης και σχεδιασμού, η διαχείριση του αγροτουριστικού καταλύματος, οι τεχνικές προσέλευσης πελατών, η έρευνα αγοράς και marketing, γνώσεις ιστορίας, των παραδόσεων κ.α.

Δικαιούχοι: Απόφοιτοι γυμνασίου και άνω.

Κόστος προγράμματος: Χωρίς δίδακτρα

Τόπος: Στα 104 κρατικά Τεχνολογικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια της χώρας

Πηγή: “Εκπαίδευση στον Αγροτουρισμό”, Ένθετο ΒΗΜΑ της Κυριακής, Τεύχος 3, Απρίλιος 2004, (2).

§ Οργανισμός Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (Ο.Ε.Ε.Κ.)

Ο Οργανισμός είναι Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου και ιδρύθηκε στα πλαίσια του Εθνικού Συστήματος Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης. Λειτουργεί υπό την εποπτεία του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Ο Οργανισμός παρέχει τυπική επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση και έχει την συνολική ευθύνη για τα Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (Ι.Ε.Κ.), Δημόσια ή Ιδιωτικά, που λειτουργούν σε εθνικό επίπεδο. Τα αντικείμενα της κατάρτισης αφορούν σε εξειδικευμένες γνώσεις, μεταξύ των οποίων διακρίνονται: τεχνικός αγροτουρισμού, αγροβιοτεχνίας και περιβάλλοντος, τεχνικός βιολογικής και οικολογικής γεωργίας, τεχνικός ανθοκομίας, αμπελουργίας και οινοτεχνίας, επιμελητής ξεναγός εθνικών δρυμών και χώρων αναψυχής, διαχειριστής αγροτικών εκμεταλλεύσεων, κ.α.

Ακολούθως παρουσιάζεται προκήρυξη των Ι.Ε.Κ. σχετικά με προγράμματα εκπαίδευσης στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, σημαντική μορφή των οποίων αποτελεί ο αγροτουρισμός.

Πίνακας [5]: Προκήρυξη Εκπαίδευσης στον Αγροτουρισμό – Υπ. Παιδείας – Ο.Ε.Ε.Κ

Φορέας: Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ) του Οργανισμού Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (Ο.Ε.Ε.Κ.), επίσημο φορέα κατάρτισης του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων
Είδος Προγραμμάτων: Προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, αρχικής και συμπληρωματικής, διάρκειας έως και 4 εξάμηνα
Στόχος Προγραμμάτων: Η απόκτηση των απαραίτητων γνώσεων (θεωρητικών και πρακτικών) και δεξιοτήτων προκειμένου να δημιουργηθούν εξειδικευμένα στελέχη και νέοι επιχειρηματίες στις σύγχρονες Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού
Δικαιούχοι: Απόφοιτοι γυμνασίου και άνω
Κόστος προγράμματος: Το κόστος του προγράμματος ανέρχεται στο ποσό των € 190,00 για κάθε εξάμηνο κατάρτισης, ενώ δίνεται η δυνατότητα χορήγησης υποτροφίας σε ποσοστό 14% του συνόλου των καταρτιζομένων.
Τόπος: Στα Ι.Ε.Κ. σε ολόκληρη την χώρα

Πηγή: “Εκπαίδευση στον Αγροτουρισμό”, Ένθετο ΒΗΜΑ της Κυριακής, Τεύχος 3, Απρίλιος 2004, (2).

ii. Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών (ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ.)

Η ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ. έχει προχωρήσει στην σύσταση ενός Κέντρου Επαγγελματικής Κατάρτισης, πιστοποιούμενου για την παροχή εκπαίδευσης σε όλους τους τομείς, που σχετίζονται με την πρωτογενή παραγωγή από το Εθνικό Κέντρο Πιστοποίησης (Ε.ΚΕ.ΠΙΣ.) και το Υπουργείο Εργασίας, το οποίο έχει και την ευθύνη της διαχείρισης και σε ένα βαθμό συντονισμού της συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης σε εθνικό επίπεδο.

Η θεματολογία των καταρτίσεων του Κ.Ε.Κ. ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ. διαθέτει ένα μεγάλο εύρος μεταξύ των οποίων:

- § Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί
- § Μεταποίηση-Τυποποίηση και Εμπορία-Προώθηση Αγροτικών Προϊόντων
- § Χρήση της πληροφορικής στις αγροτικές περιοχές και στους αγροτικούς συνεταιρισμούς
- § Οργάνωση και Διοίκηση Αγροτικών Συνεταιρισμών και Επιχειρήσεων
- § Βιολογική Γεωργία και Οικολογικά Προϊόντα
- § Χρήση μεθόδων και τεχνικών φιλικών προς το περιβάλλον
- § Κοινή Αγροτική Πολιτική και Αγροτική Παραγωγή

Παράλληλα με τα μακροχρόνια αυτά σεμινάρια, η ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ. έχει προχωρήσει στην υλοποίηση μια σειράς δράσεων για την ενημέρωση των συνεταιρισμών με την συνδρομή της VI Διεύθυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει δοθεί στην ενίσχυση με κάθε τρόπο και επιμόρφωση – κατάρτιση των αγροτισσών που δραστηριοποιούνται στον αγροτουρισμό και την αγροβιοτεχνία και αγροοικοτεχνία μέσω του μοντέλου των γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών. Στο πλαίσιο αυτό

η ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ. έχει προχωρήσει στην πραγματοποίηση σεμιναρίων με την συνεργασία της αρμόδιας Διεύθυνσης του Υπουργείου Γεωργίας. [Ο.Κ.Ε., (1), Ιστοσελίδα ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ.,(7)].

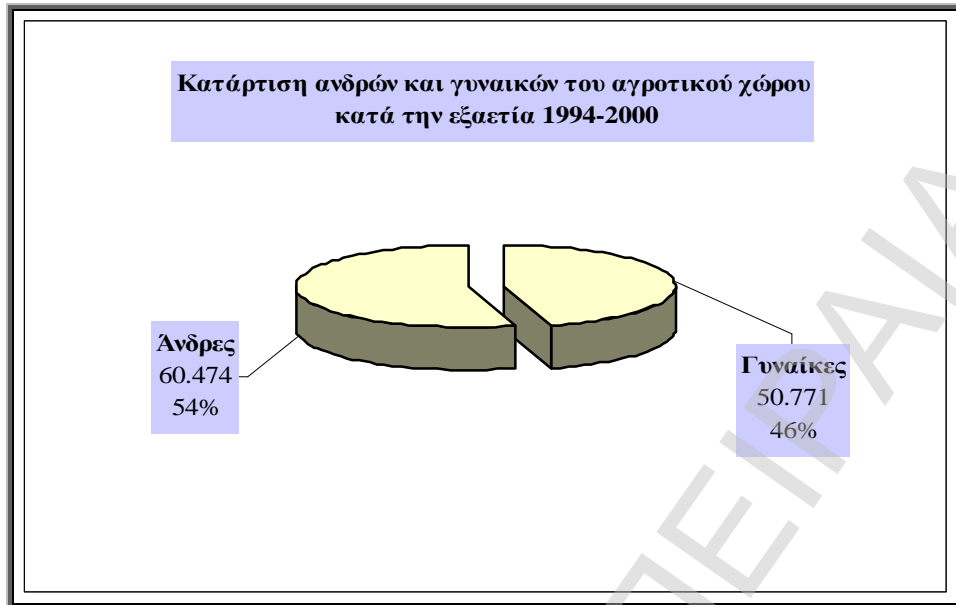
Κεφ. 4.3 - Γυναίκες και συμμετοχή σε προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης στο αγροτουρισμό

Η παρουσία των γυναικών σε προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης είναι αρκετά σημαντική. Σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Εργασίας, την χρονική περίοδο 1994–2000, στο πλαίσιο της παρεχόμενης κατάρτισης για αυτοαπασχολούμενους στον αγροτικό τομέα, σε σύνολο 111.245 ατόμων, οι 50.771, ποσοστό δηλαδή 46%, ήταν γυναίκες. [ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ, (4)].

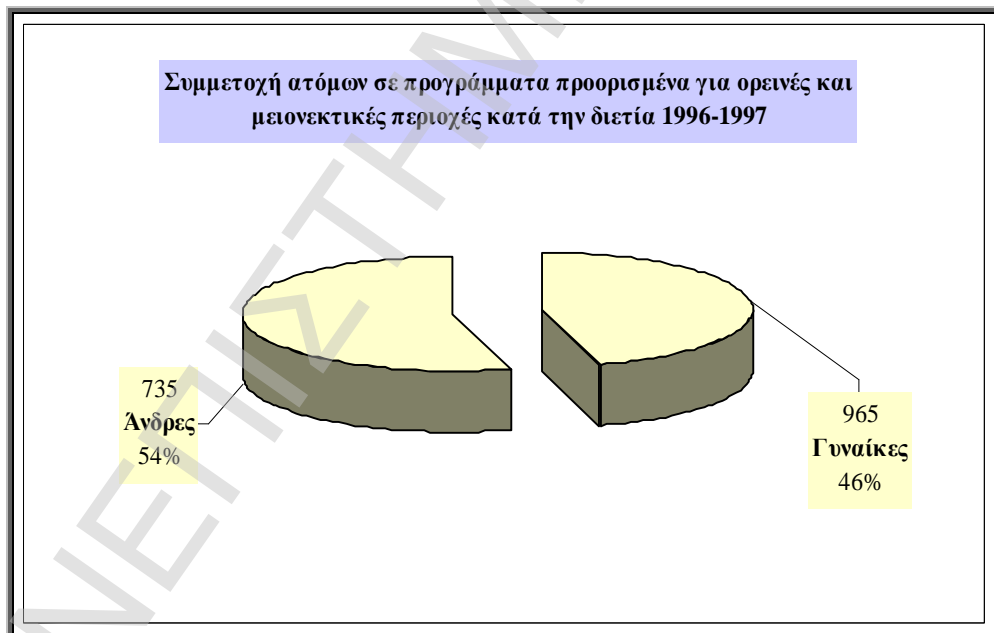
Παράλληλα, την διετία 1996-1997, μέσω ειδικού προγράμματος κατάρτισης και εκπαίδευσης προορισμένο για άτομα των ορεινών και υποανάπτυκτων περιοχών της χώρας, καταρτίστηκαν 1700 άτομα, εκ των οποίων 965 γυναίκες, ποσοστό δηλαδή 46%. [ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ, (4)].

Επίσης, την τετραετία 1995–1999, η Διεύθυνση Οικιακής Οικονομίας του Υπουργείου Γεωργίας πραγματοποίησε 759 εκπαιδεύσεις στις οποίες συμμετείχαν 17.926 αγρότισσες σε θέματα πέραν της γεωργίας, με πρώτη επιλογή την αγροοικοτεχνία και ακολουθούν η ενδυμασία, η τεχνολογία τροφίμων και ο αγροτουρισμός. [ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ, (4)].

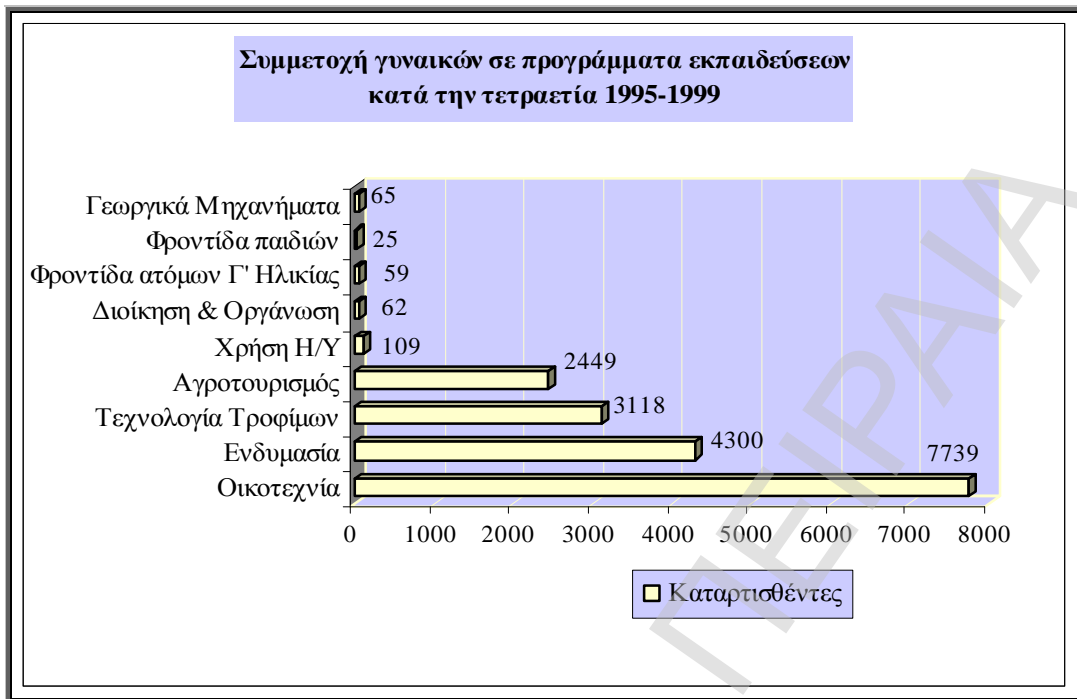
Ακολούθως παρουσιάζονται τα ανωτέρω ποσοστά σε ξεχωριστά για την κάθε περίπτωση γραφήματα σύμφωνα με τις προαναφερόμενες πηγές:

Γράφημα [1]: Κατάρτιση ανδρών και γυναικών στον αγροτικό χώρο (1994-2000)

Γράφημα [2]: Συμμετοχή σε προγράμματα ορεινών και μειονεκτικών περιοχών (1996-1997)

Γράφημα [3]: Συμμετοχή γυναικών σε προγράμματα εκπαίδευσης (1995-1999)

Αναφορικά με την ΠΑ.Σ.Ε.Γ.Ε.Σ., στο διάστημα 1996-2000 υλοποίησε 140 προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης στα οποία συμμετείχαν περισσότερες από 2000 γυναίκες, ποσοστό που άγγιξε το 65% του συνόλου. Παράλληλα με τα προγράμματα αυτά επαγγελματικής εκπαίδευσης, παρείχε στήριξη στους γυναικείους συνεταιρισμούς μέσω ημερίδων, συνεδρίων και on-call απαντήσεις σε θέματα συνεταιριστικής, φορολογικής, νομικής και επιχειρηματικής φύσης.

Κεφ. 4.4 - Πρόγραμμα Κοινωνικής Πρωτοβουλίας LEONARDO da VINCI

Στα πλαίσια των δράσεων για την ανάπτυξη της υπαίθρου και της προώθησης του αγροτουρισμού, η Ευρωπαϊκή Ένωση δίνει την δυνατότητα διακρατικών συνεργασιών σε θέματα εκπαίδευσης και κατάρτισης κυρίως νέων ατόμων με απώτερο στόχο την

παραμονή τους στην ύπαιθρο και την εξασφάλιση δραστηριοποίησης τους στην γεωργία και στις παράλληλες με αυτή δραστηριοποιήσεις. Οι διακρατικές αυτές συνεργασίες υλοποιούνται διαμέσου ευρωπαϊκών προγραμμάτων, μεταξύ των οποίων και το πρόγραμμα LEONARDO da VINCI. [Ιστοσελίδα Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, (8)].

Η Ελλάδα, με επίσημους φορείς το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών και τον Σύλλογο Γεωπόνων Εκπαιδευτικών Ελλάδος, συμμετέχει ήδη από το 2002 στο Πρόγραμμα “LEONARDO da VINCI – VIAGROTOUR” - “*Αρχική κατάρτιση στο βιώσιμο Αγροτουρισμό: Ανάπτυξη ενός διακρατικού και ευέλικτου μοντέλου*” με άλλους τέσσερις εταίρους, την Ιταλία με το “Istituto tecnico Agrario Statale of Bergamo”, την Πολωνία με το “Agricultural University of Krakow”, την Ισπανία με το “Red Analuza de Alojamiento Rurales” και το Ηνωμένο Βασίλειο με το “Broyle Resources Ltd.”.

Ο γενικότερος στόχος του προγράμματος είναι η διευκόλυνση της επαγγελματικής αποκατάστασης των νέων της υπαίθρου με την παροχή ευέλικτης επαγγελματικής κατάρτισης και σύμφωνα με τα πρότυπα και τις ανάγκες της αγροτουριστικής ανάπτυξης. Ειδικότερα, το πρόγραμμα αποσκοπεί στην ανάπτυξη ενός διακρατικού μοντέλου κατάρτισης και εκπαίδευσης στον αγροτουρισμό και ειδικότερα στην δημιουργία ενός σχεδίου ανάπτυξης καινοτόμων δεξιοτήτων και προσανατολισμών για την επαγγελματική αποκατάσταση των νέων της υπαίθρου, οι οποίοι στερούνται της δυνατότητας πρόσβασης σε σύγχρονες ειδικότητες επαγγελματικής κατάρτισης και ενσωμάτωσης στην αγορά εργασίας.

Απώτερος στόχος του προγράμματος είναι το γεφύρωμα του χάσματος μεταξύ των κρατών μελών στο συγκεκριμένο αντικείμενο και η δημιουργία ενός μοντέλου κατάρτισης που θα συμβάλει στη σύγκλιση των προγραμμάτων σπουδών.

Σημαντική διάσταση του προγράμματος είναι και ο καινοτόμος χαρακτήρας που διαθέτει. Το μοντέλο της επαγγελματικής κατάρτισης αναπτύσσεται με την χρήση νέων τεχνολογιών (distance learning), συνδυάζει την παράδοση (το υπάρχον υπόβαθρο στον αγροτικό τομέα) με τον εκσυγχρονισμό (τον ποιοτικό αγροτουρισμό και την προστασία της υπαίθρου).

Σκοπός του προγράμματος είναι να αποτελέσει ένα μοντέλο καλής πρακτικής στον τομέα του αγροτουρισμού και ένα παιδαγωγικό μοντέλο εφαρμόσιμο σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση και σε τομείς πέρα από τον αγροτουρισμό.

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα επιμορφωτικά σεμινάρια και προγράμματα που οργανώνονται σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες με παράδοση στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού και ιδιαίτερα στον αγροτουρισμό είναι περισσότερο εξειδικευμένα και αυτό οφείλεται στην προτεραιότητα που δίνει η κάθε μια από τις χώρες αυτές στην προώθηση της περιφερειακής και αγροτικής ανάπτυξης.

Τα προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης που διοργανώνονται και υλοποιούνται στην Ελλάδα από τους εθνικούς και κοινοτικούς φορείς έχουν αναπτυχθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια και έχουν αποτελέσει σημαντικό μέσο προώθησης και ανάπτυξης του αγροτουρισμού. Ωστόσο, όλοι οι εμπλεκόμενοι στον αγροτουρισμό, άμεσα και έμμεσα, υποστηρίζουν ότι υπάρχουν μεγάλα περιθώρια βελτίωσης και εμπλουτισμού των προγραμμάτων αυτών προκειμένου ο ελληνικός αγροτουρισμός να αποτελέσει σημαντικό μέρος του ευρωπαϊκού και παγκόσμιου αγροτουρισμού.

Σημαντικό στοιχείο που θα πρέπει να αποτελέσει βάση για την υγιή και εποικοδομητική ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην ελληνική ύπαιθρο και χώρα αποτελεί πέρα από την αρχική και βασική εκπαίδευση και κατάρτιση στις αγροτουριστικές δραστηριότητες και διαδικασίες, η δημιουργία και ανάπτυξη της ιδεολογίας και νοοτροπίας που πρέπει να εκπροσωπεί και να αναδύεται από τους εμπλεκόμενους στον αγροτουρισμό. Η ιδεολογία αυτή θέτει ως προϋπόθεση την παροχή ποιοτικών αγροτουριστικών υπηρεσιών.

Ο αγροτουρισμός ως ήπια μορφή τουρισμού, πρέπει να αναδεικνύει και να σέβεται την ποιότητα σε όλο το φάσμα του προσφερόμενου αγροτουριστικού προϊόντος, με στόχο πάντα την προσαρμογή στις ανάγκες και προσδοκίες του αγροτουρίστα. Και αυτό είναι που τον διαφοροποιεί από τις άλλες μορφές τουρισμού.

Το στοιχείο αυτό της ποιότητας και της προσφοράς ποιοτικών υπηρεσιών στον τουρίστα είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα της γυναικείας φύσης και ιδιοσυγκρασίας και ενδεχομένως να αιτιολογεί το αρκετά μεγάλο ποσοστό γυναικών της ελληνικής ύπαιθρου και χώρας που δραστηριοποιούνται κυρίως σε συνεταιριστική και μερικώς σε ιδιωτική μορφή στον αγροτουρισμό και στις συναφείς με αυτόν δραστηριοποιήσεις.

Στο δεύτερο μέρος της παρούσας μελέτης θα παρουσιασθεί και αναλυθεί η γυναικεία παρουσία στην ανάπτυξη και προώθηση του αγροτουρισμού στην ελληνική ύπαιθρο και χώρα.

Πηγές

Βιβλιογραφία - Αρθρογραφία

- [1] Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος (Ο.Κ.Ε.), “Κατάρτιση στον Αγροτικό Τομέα στην Ελλάδα”, Εισήγηση - 44^η Γνώμη της Ο.Κ.Ε. που παρουσιάστηκε στην Σύνοδο Κορυφής της Νάπολης, 2000
- [2] Νίνα-Παζαρζή Ε., “Ευρωπαϊκά Προγράμματα και Κοινοτικές Πρωτοβουλίες”, Δημοσίευτη Μελέτη, 1989
- [3] Ένθετο ΒΗΜΑ της Κυριακής, “Εκπαίδευση στον Αγροτουρισμό”, Τεύχος 3, Απρίλιος 2004
- [4] ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., “Γυναικείοι Συνεταιρισμοί Ελλάδας (Αστικοί και Αγροτικοί)”, Οδηγός, Αθήνα, 2000

Λιαδίκτυο

- [5] Ιστοσελίδα Οργανισμού “ΔΗΜΗΤΡΑ”, <http://www.ogeeka-dimitra.org.gr>
- [6] Ιστοσελίδα Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης, <http://www.minagric.gr>
- [7] Ιστοσελίδα ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., <http://www.paseges.gr>
- [8] Ιστοσελίδα Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, www.pi-schools.gr

Πίνακες

- [1], [2], [3], [4], [5] Ένθετο “ΒΗΜΑ της Κυριακής”, “Εκπαίδευση στον Αγροτουρισμό”, Τεύχος 3, Απρίλιος 2004

Γραφήματα

- [1], [2], [3] ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., “Γυναικείοι Συνεταιρισμοί Ελλάδας, (Αστικοί και Αγροτικοί)”, Οδηγός, Αθήνα, 2000

Μέρος Β' – Γυναικείοι Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί στην Ελλάδα

Κεφάλαιο 5 - Η θέση των γυναικών στην ελληνική περιφέρεια και ιστορική αναδρομή των γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών

Κεφ. 5.1 – Οι Γυναίκες στην ελληνική υπαίθρο και χώρα

Ο ρόλος των γυναικών της υπαίθρου ήταν πάντα καθοριστικός για την ανάπτυξη και πορεία της αγροτικής οικογένειας και κοινωνίας και τις περισσότερες φορές αποδείχθηκε ακόμη πιο σημαντικός από τον αντίστοιχο ρόλο των ανδρών αρχηγών της οικογενειακής και αγροτικής εκμετάλλευσης.

Ιστορικά, ο ρόλος των γυναικών της υπαίθρου επικεντρωνόταν και συνδύαζε την οικιακή και έξω-οικιακή απασχόληση. Η οικιακή απασχόληση των γυναικών της υπαίθρου αφορά στην εργασία εντός του σπιτιού, την ανατροφή των παιδιών, την φροντίδα του σπιτιού, κ.α. ενώ παράλληλα, η έξω-οικιακή απασχόληση αφορά στην εργασία εκτός σπιτιού, τις περισσότερες φορές στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις της οικογένειας, άλλοτε υπό την καθοδήγηση του πατέρα-αρχηγού, και άλλοτε υπό την καθοδήγηση του συζύγου- αρχηγού της γεωργικής εκμετάλλευσης.

Η απασχόληση των γυναικών στην οικογενειακή και αγροτική εκμετάλλευση άρχισε να αναδεικνύεται από τα μέσα της δεκαετίας του '80, με την ψήφιση του σχετικού νομοσχεδίου που αφορούσε στην επίσημη αναγνώρισή τους ως εργαζόμενες στην αγροτική εκμετάλλευση, ως αγρότισσες της ελληνικής υπαίθρου και χώρας.

Έως τότε η απασχόλησή τους παρέμενε αφανής, αποτελούσαν απλώς συμβοηθούντα μέλη της οικογενειακής αγροτικής εκμετάλλευσης. Παρά την μη αναγνώριση επισήμως έως τότε του ρόλου τους, αυτός ήταν σημαντικότερος, δεδομένου ότι συνέβαλαν ουσιαστικά στην οικονομική ενίσχυση της οικογένειας, πέρα όμως από κάθε πλαίσιο εργασιακών δικαιωμάτων και εργοδοτικών υποχρεώσεων.

Η εργασία των γυναικών της υπαίθρου ήταν αφανής, μη μετρήσιμη και μη ασφαλισμένη, σε αντίθεση με αυτή των ανδρών γενικότερα, αλλά και την αντίστοιχη εργασία των γυναικών των αστικών κέντρων, οι οποίες τύχαιναν άλλης αντιμετώπισης, τόσο από το οικογενειακό, όσο και από το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο ανήκουν. [Νάζου Δ., (1), Νίνα-Παζαρτζή Ε., (2)].

Η εργασία των γυναικών των αστικών κέντρων περιελάμβανε και αυτή με την σειρά της την οικιακή και έξω-οικιακή απασχόλησή τους, με μόνη διαφορά την φύση και το αντικείμενο της εργασίας εκτός της οικίας, του επαγγέλματος δηλαδή. Η απασχόληση αυτή εκτός του σπιτιού των γυναικών των αστικών κέντρων τύχαινε αναγνώρισης τόσο από το οικογενειακό όσο και από το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο ανήκαν, και αυτό αποδεικνύεται από το ότι η απασχόληση αυτή καλείται “επάγγελμα” και είναι στο μέγιστο βαθμό της ορατή, μετρήσιμη, αμειβόμενη και ασφαλισμένη. [Νάζου Δ., (1)].

Αντίθετα, η απασχόληση των γυναικών της υπαίθρου εκτός της οικίας δεν τύχαινε της ίδιας αναγνώρισης ούτε από το οικογενειακό ούτε από το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο ανήκουν. Οι γυναίκες της υπαίθρου, οι γυναίκες που απασχολούνταν στον αγροτικό τομέα παραγωγής, στην γεωργία δεν είχαν αναγνωρισμένη ταυτότητα ως αγρότισσες, δεν θεωρείτο ότι ασκούσαν ένα επάγγελμα, δεν “επαγγελματοποιούνταν”, αντίθετα “νοικοκυροποιούνταν”. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα και ταυτόχρονα συνιστούσε αιτία για τον αποκλεισμό των γυναικών της υπαίθρου από την απόκτηση μιας

παγιωμένης επαγγελματικής ταυτότητας. [Παπαγαρουφάλη, Ε. (3), Παπαδόπουλος, Κασίμης, (4)].

Από τα παραπάνω διαφαίνεται ότι οι γυναίκες της υπαίθρου κινούνταν μέσα στα πλαίσια της πολυαπασχόλησης και των πολυαπασχολούμενων αγροτικών νοικοκυριών, γεγονός το οποίο όμως δεν αναγνωριζόταν από την κοινωνία και την οικογένεια και το οποίο τις τοποθετούσε στην ιεραρχία τόσο της εκμετάλλευσης, δηλαδή τον ρόλο που επιτελούσαν στην γεωργική παραγωγική διαδικασία, όσο και της οικογένειας, σε θέσεις κατώτερες από αυτές ανδρών αρχηγών της οικογένειας.

Η μη αναγνώριση αυτή του ρόλου των γυναικών της υπαίθρου, ο οποίος περιελάμβανε και κοινωνικά και οικονομικά οφέλη τόσο για την ίδια την οικογένεια, όσο και για την αγροτική κοινωνία στην οποία εντασσόταν, σε συνδυασμό με σειρά άλλων περιοριστικών αξιών και κανόνων συμπεριφοράς που συντηρούνται, καλλιεργούνται και κληροδοτούνται από γενιά σε γενιά, οδήγησε σε περιθωριοποίηση της γυναικείας συνεισφοράς στην οικογένεια και κοινωνία και τις περισσότερες φορές, σύμφωνα με κοινωνιολόγους του αγροτικού χώρου, στην εξουδετέρωσή τους ως ενεργά συμμετέχοντα άτομα στην αγροτική κοινωνία και οικονομία και στον αυτό-αποκλεισμό τους.

Τα τελευταία είκοσι χρόνια, και κυρίως με την εφαρμογή του νομοσχεδίου που προαναφέρθηκε περί επίσημης αναγνώρισης των γυναικών ως αγρότισσες στην ελληνική ύπαιθρο και χώρα, έχει σημειωθεί σημαντική και ουσιαστική προσπάθεια για την αλλαγή της θέσης των γυναικών της υπαίθρου, την ενίσχυση και της ανάδειξη του σημαντικού ρόλου που διαδραματίζουν στην αγροτική οικογένεια και κοινωνία.

Σημαντική υπήρξε η αρχική πρωτοβουλία και κατόπιν υποστήριξη της Γενικής Γραμματείας Ισότητας για τον προσανατολισμό των γυναικών της υπαίθρου προς την ενασχόλησή τους με εξωγεωργικές δραστηριότητες, με κύρια αυτή της ενασχόλησης στον αγροτουρισμό, οι οποίες εκδηλώνονται είτε με την συμμετοχή τους σε γυναικείους συνεταιρισμούς είτε σε ατομικές επιχειρήσεις. [Γενική Γραμματεία Ισότητας, (5), Γιδαράκου Ι., (6), Νίνα-Παζαρτζή Ε., (7), ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., (8)].

Η Γενική Γραμματεία Ισότητας έδωσε μεγαλύτερη βαρύτητα στην δραστηριοποίηση των γυναικών μέσα στα πλαίσια γυναικείων συνεταιρισμών και όχι ιδιωτικών πρωτοβουλιών και επιχειρήσεων και αυτό γιατί είχε επίγνωση της κοινωνικής κατάστασης και των συνθηκών που επικρατούσαν στην ελληνική ύπαιθρο και χώρα. Οι γυναίκες της υπαίθρου δίσταζαν να αναλάβουν οποιαδήποτε πρωτοβουλία επαγγελματικής δραστηριοποίησης πέρα από τα γνωστά και καθιερωμένα όρια της αγροτικής κοινωνίας, αφού στην καθημερινότητά τους είχαν να αντιμετωπίσουν την κοινωνική κριτική και δυσπιστία από το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον. Το γεγονός αυτό ώθησε την Γενική Γραμματεία Ισότητας στην προτροπή των γυναικών της υπαίθρου προς την δραστηριοποίησή τους στον αγροτουρισμό μέσω των συνεταιρισμών, όπου τα μέλη, ενωμένα και συσπειρωμένα γύρω από έναν κοινό στόχο και σκοπό, μπορούν να επιτύχουν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, περισσότερο από ότι θα συνέβαινε στις περιπτώσεις των ατομικών επιχειρηματικών πρωτοβουλιών.

Η Γενική Γραμματεία Ισότητας δεν αρκέστηκε μόνο στην αρχική ώθηση των γυναικών της υπαίθρου προς την δραστηριοποίησή τους σε αγροτουριστικούς συνεταιρισμούς, αλλά συνέβαλε σημαντικά στην ίδρυση και εξάπλωση των γυναικείων αυτών συνεταιρισμών, παρέχοντας την δυνατότητα νομικής ενημέρωσης των γυναικών μελών, αλλά και κατά την λειτουργία τους, συμμετείχε στην διαμόρφωση προγραμμάτων

επαγγελματικής κατάρτισης, επιμόρφωσης και επιδότησης αυτών, σε συνεργασία με τοπικούς και εθνικούς φορείς, όπως το Υπουργείο Εργασίας, την ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ, τον Ο.Α.Ε.Δ, κ.α.

Σύμφωνα με την Γενική Γραμματεία Ισότητας, η ιδεολογική αφετηρία των συνεταιρισμών αυτών σχετίζεται κυρίως με την αντιμετώπισή τους ως μοχλών αλλαγής της θέσης των γυναικών στις αγροτικές περιοχές και ως χώρων συλλογικής δράσης των γυναικών, και λιγότερο ως αγροτουριστικών επιχειρήσεων με συνεταιριστική μορφή που λειτουργούν σε μια χώρα καθαρά μαζικού και οργανωμένου τουρισμού. Βασικός στόχος της Γενικής Γραμματείας Ισότητας με την στήριξη των συνεταιρισμών αυτών είναι η προσπάθεια διασφάλισης μιας οικονομικής αυτοτέλειας και ανεξαρτησίας για την γυναίκα της υπαίθρου, σαν πρώτο βήμα που ανοίγει τον δρόμο της μετέπειτα κοινωνικής της απελευθέρωσης. [Γενική Γραμματεία Ισότητας, (5), Ιακωβίδου Ο., (9), Ιακωβίδου Ο., (10), Τσάρτας Π., Θανοπούλου Μ., (11), Nina-Pazarzi E., (12)].

Σταδιακά λοιπόν άρχισε να αλλάζει η ίδια η θέση των γυναικών της υπαίθρου μέσα στην οικογένεια και την τοπική κοινωνία, οι γυναίκες μέλη των συνεταιρισμών άρχισαν να αποκτούν όλο και μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και ικανοποίηση για τις υπηρεσίες που προσφέρουν, αισθάνονται ικανές και για άλλες εργασίες, έξω από τα στενά πλαίσια της οικογενειακής επιχείρησης και εκμετάλλευσης, ο ρόλος τους διευρύνεται και αναπτύσσουν επιχειρηματικότητα, αποκτούν μεγαλύτερη οικονομική ανεξαρτησία και κοινωνική καταξίωση. [Νίνα-Παζαρζή Ε., (13), Νίνα-Παζαρζή Ε. & Γιαννακούρου Μ., (14)].

Πέρα από την υποστήριξη αυτή της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, τα τελευταία χρόνια ο ρόλος των γυναικών της υπαίθρου τυχαίνει υποστήριξης και αναγνώρισης γενικότερα σε εθνικό και κοινοτικό επίπεδο. Η υποστήριξη αυτή εντάσσεται στα

πλαίσια του εκσυγχρονισμού της γεωργικής παραγωγής και της ενδογενούς ανάπτυξης που αποτελεί βασικό στοιχείο της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των επιμέρους πολιτικών των κρατών μελών. Ενδογενής ανάπτυξη, ετερογένεια, διαφοροποίηση δραστηριοτήτων γεωργικής εκμετάλλευσης και εναλλακτικές μορφές γεωργίας αποτελούν βασικά στοιχεία της σύγχρονης αγροτικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της χώρας μας τελευταία, ως χώρας μέλος της Κοινότητας. [Γιδαράκου Ι., (15)].

Η έννοια της ενδογενούς ανάπτυξης περιλαμβάνει πρωτοβουλίες που αντιπαλεύουν τις δυνάμεις της περιθωριοποίησης περιοχών και ομάδων πληθυσμών. Οι γυναίκες της υπαίθρου συνδυάζουν απόλυτα τα στοιχεία αυτά καθώς αποτελούν μέλη κοινωνιών και περιοχών που κινδυνεύουν από την πληθυσμιακή εγκατάλειψη και ερήμωση και παράλληλα είναι τα αφανή πρόσωπα του οικογενειακού και κοινωνικού περιβάλλοντος, τα οποία δραστηριοποιούνται στην οικογένεια και στην γεωργική εκμετάλλευσή της, χωρίς όμως η δραστηριοποίηση αυτή να αναγνωρίζεται από το ίδιο το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο ανήκουν, τουλάχιστον όσο τους αναλογεί.

Παράλληλα με την ενδογενή ανάπτυξη προωθούνται πρωτοβουλίες που κινητοποιούν και αναδεικνύουν τις τοπικές πηγές πλούτου, όπως η διατήρηση, αξιοποίηση και ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς κάθε τόπου και που υποστηρίζουν την ετερογένεια των αγροτικών περιοχών στις οποίες ανήκουν. Οι γυναίκες από την φύση τους έχουν εκείνες τις ιδιαίτερες ικανότητες να υποστηρίζουν τέτοιες πρωτοβουλίες αφού θεωρούνται φορείς της αυθεντικότητας και συνεπώς βρίσκονται πιο κοντά στην φύση και τις τοπικές παραδόσεις και οι οποίες εντέλει τις καθιστούν θεματοφύλακες της παράδοσης της χώρας. [Νάζου Δ., (1)].

Στα πλαίσια της ενδογενούς ανάπτυξης λοιπόν οι κοινοτικοί και εθνικοί φορείς τα τελευταία χρόνια προωθούν την απασχόληση και δραστηριοποίηση των γυναικών της υπαίθρου, δημιουργούν τις βάσεις για την ανάπτυξη νέων μορφών απασχόλησης, σε πεδία που “επαγγελματοποιούν” τώρα πια, πρώην άτυπες μορφές απασχόλησης των γυναικών της υπαίθρου, αναδεικνύουν νέους ρόλους με την ανάληψη πρωτοβουλιών από μέρος των γυναικών μέσα αλλά κυρίως παράπλευρα με την αγροτική εργασία.

Όλα τα παραπάνω βρήκαν την έκφρασή τους στον αγροτουρισμό. Ο χαρακτήρας του αγροτουρισμού και οι δραστηριότητες τις οποίες εμπεριέχει τον καθιστά ιδιαίτερα προσιτό στις γυναίκες της υπαίθρου, οι οποίες βλέπουν σε αυτόν μια νέα ευκαιρία απασχόλησης αλλά και την δυνατότητα βελτίωσης και αναγνώρισης του ρόλου και της θέσης τους στην αγροτική κοινωνία. Η ίδια η φύση της γυναίκας ταιριάζει με την λειτουργία αυτού του είδους δραστηριοποίησης, αφού τα βασικά χαρακτηριστικά του αγροτουρισμού όπως η φιλοξενία, η ευαισθησία, η φροντίδα, η καθαριότητα, η επικοινωνία, η αυθεντικότητα έχουν μεγαλύτερη απήχηση στο γυναικείο πνεύμα και χαρακτήρα. Η γυναίκα είναι κατεξοχήν πολυδραστήριο άτομο που συνδυάζει πολλές ενασχολήσεις μέσα στο ίδιο το νοικοκυριό και που αυτές οι ενασχολήσεις αποτελούν τα κύρια χαρακτηριστικά επιτυχίας δραστηριοποίησης στον αγροτουρισμό.

Ο αγροτουρισμός δίνει την δυνατότητα απόδρασης των γυναικών της υπαίθρου από τον αθέατο και ανώνυμο χώρο του νοικοκυριού και της αφανούς απασχόλησης στην αγροτική οικογενειακή εκμετάλλευση και παράλληλα ενδυνάμωσης της ενδογενούς ανάπτυξης της χώρας, η οποία συντελεί στην γενικότερη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξή της.

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες σημειώνεται η δημιουργία μιας νέας ταυτότητας των γυναικών της υπαίθρου, οι οποίες με τις επιχειρηματικές πρωτοβουλίες τις οποίες

αναλαμβάνουν κάνουν περισσότερο ορατή και αισθητή την παρουσία τους στο οικογενειακό, αγροτικό και κοινωνικό τους περιβάλλον. Οι γυναίκες της υπαίθρου δεν βρίσκονται πλέον υπό την σκιά των ανδρών αρχηγών των αγροτικών εκμεταλλεύσεων. Προβαίνουν οι ίδιες σε επιχειρηματικές πρωτοβουλίες που ορίζουν τη νέα και ορατή πια επαγγελματική τους ταυτότητα, κάνουν διαρκή και ισχυρή την παρουσία τους στον αγροτικό χώρο και αποκαλύπτουν την συμβολή τους στην επιβίωση του αγροτικού νοικοκυριού. [Γιδαράκου I., (15), Nina-Pazarzi E (16)].

Η ανάπτυξη αυτή επιχειρηματικών πρωτοβουλιών αφορά κυρίως στον αγροτουρισμό και στις συναφούς με αυτόν δραστηριότητες, με σημαντικότερη την βιοτεχνική και οικοτεχνική παραγωγή και εμπορία ειδών που προέρχονται από την μεταποίηση προϊόντων της γεωργικής εκμετάλλευσης, την κατασκευή και εμπορία προϊόντων της πολιτισμικής κληρονομιάς και την παραγωγή και εμπορία προϊόντων εναλλακτικών μορφών γεωργίας. [Γενική Γραμματεία Ισότητας, (5), Γιδαράκου I., (6), ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., (8)].

Η ανάπτυξη αυτή των επιχειρηματικών πρωτοβουλιών από τις γυναίκες της υπαίθρου αποτελεί ανερχόμενο φαινόμενο της ευρωπαϊκής αλλά και ελληνικής υπαίθρου, και αυτό οφείλεται όπως προαναφέρθηκε στην πολιτική που προωθεί η ίδια η ευρωπαϊκή κοινότητα για την ενδογενή ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό της αγροτικής πολιτικής. Ήδη έχουν αρχίσει να διαφαίνονται τα οφέλη στις ίδιες τις γυναίκες αλλά και στο οικογενειακό και κοινωνικό τους περιβάλλον. Τα οφέλη αυτά είναι ακόμη πιο ορατά στις περιπτώσεις της δραστηριοποίησης των γυναικών της υπαίθρου μέσα από συλλογικές μορφές και οργανώσεις, όπως είναι οι συνεταιρισμοί. [Νίνα-Παζαρζή E. & Γιαννακούρου M.(17), Nina-Pazarzi E., (18)].

Οι επιτυχημένες πρώτες προσπάθειες δραστηριοποίησης των αγροτουριστικών συνεταιρισμών αποτέλεσαν παράδειγμα προς μίμηση και κίνητρο προκειμένου για την ενθάρρυνση απασχόλησης και δραστηριοποίησης και άλλων γυναικών της υπαίθρου στον αγροτουρισμό. Οι γυναίκες φαίνεται να προτιμούν τις συλλογικές μορφές εργασίας από τις προσωπικές και ατομικές, χωρίς αυτό όμως να αποκλείει και τις περιπτώσεις των δυναμικών και ισχυρών ατομικών γυναικείων επιχειρήσεων στον αγροτουρισμό.

Κεφ. 5.2 - Ιστορική αναδρομή των γυναικείων συνεταιρισμών στον αγροτουρισμό

Οι πρώτοι γυναικείοι συνεταιρισμοί στον αγροτικό χώρο ιδρύθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του '50 με την λειτουργία της Υπηρεσίας Γεωργικών Εφαρμογών του Υπουργείου Γεωργίας. Οι κύριοι στόχοι της ίδρυσης των συνεταιρισμών αυτών αφορούσαν στην στήριξη του οικογενειακού εισοδήματος και στην αναβάθμιση της κοινωνικής θέσης της γυναίκας στον αγροτικό χώρο. [ΥΠ.Ε.Π.Θ., (19)].

Οι συνεταιρισμοί αυτοί τότε δεν κατάφεραν να κάνουν αισθητή την παρουσία τους, κυρίως λόγω των προτεραιοτήτων της αγροτικής πολιτικής της εποχής για εκσυγχρονισμό και αύξηση των αποδόσεων της παραδοσιακής γεωργίας. Για τον λόγο αυτό, κάποιοι από τους συνεταιρισμούς αυτούς σταμάτησαν να λειτουργούν, κάποιοι άλλοι εν τω μεταξύ ιδρύθηκαν, ενώ ο αριθμός αυτών στην ελληνική ύπαιθρο και χώρα ανερχόταν στα μέσα της δεκαετίας του '80 σε 10. [ΥΠ.Ε.Π.Θ., (19)].

Στις αρχές της δεκαετίας του '80, η Ευρωπαϊκή Ένωση στράφηκε δυναμικά προς την ανάπτυξη της υπαίθρου των χωρών της Ευρώπης, αναγνωρίζοντας τα πολλαπλά οφέλη που προσφέρει στην οικονομία κάθε χώρας γενικότερα. Παράλληλα, την δεκαετία

αυτή, η Ευρωπαϊκή Ένωση δείχνει ιδιαίτερη ευαισθητοποίηση σε θέματα που αφορούν στην ισότητα των δύο φύλων και για τον λόγο αυτό προωθεί μια σειρά από πρωτοβουλίες με στόχο την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση των γυναικών για τη δημιουργία από τις ίδιες μικρών επιχειρήσεων. [ΥΠ.Ε.Π.Θ., (19)].

Έτσι, σιγά-σιγά διαμορφώνεται ένα πλαίσιο το οποίο περιλαμβάνει τις έννοιες της ανάπτυξης της γεωργίας, της αγροτικής κοινωνίας και υπαίθρου, της στήριξης και προώθησης της ισότητας των φύλων, της ευαισθητοποίησης σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος που έχει αρχίσει επίσης να διαφαίνεται, και το οποίο βρίσκει την καλύτερη εκπροσώπησή του στον αγροτουρισμό, έναν τομέα με τις πιο ευοίωνες προοπτικές για ανάπτυξη παράλληλων δράσεων.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό ιδρύθηκαν οι πρώτοι γυναικείοι συνεταιρισμοί στον αγροτουρισμό με πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας Ισότητας με κύριο στόχο την οικονομική και κοινωνική αυτοδυναμία των γυναικών μελών των συνεταιρισμών αυτών και λιγότερο η συμβολή στην στήριξη του οικογενειακού εισοδήματος. Οι συνεταιρισμοί αυτοί λειτουργούσαν ως μοχλός για την κοινωνική αλλαγή της γυναίκας της υπαίθρου όπως άνοιγμα στον κοινωνικό περίγυρο, προσωπική αναγνώριση και καταξίωση στην οικογένεια και την κοινωνία κ.α. και λιγότερο ως αγροτουριστικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε μια χώρα με παράδοση στον μαζικό και οργανωμένο τουρισμό. [Γενική Γραμματεία Ισότητας, (5), Ιακωβίδου Ο., (9), Ιακωβίδου Ο., (10), Γσάρτας Π., Θανοπούλου Μ., (11), Nina-Pazarzi E., (20)].

Από τις αρχές της δεκαετίας του '90, οι κρατικοί φορείς της χώρας και κυρίως το Υπουργείο Γεωργίας, η ΠΑ.Σ.Ε.Γ.Ε.Σ. και η Α.Τ.Ε. αξιοποίησαν τα κοινοτικά προγράμματα που προωθούσε η Ευρωπαϊκή Ένωση που αφορούσαν σε θέματα, από την μία πλευρά, ισότητας των δύο φύλων και από την άλλη πλευρά, στήριξης και

ανάπτυξης της υπαίθρου και ενθάρρυναν με τον τρόπο αυτό την ανάπτυξη ενός σημαντικού αριθμού γυναικείων συνεταιρισμών αγροβιοτεχνικού, αγροοικοτεχνικού και αγροτουριστικού χαρακτήρα. Στα μέσα της δεκαετίας του '90, το γυναικείο συνεταιριστικό κίνημα γνωρίζει σημαντική ανάπτυξη και αρχίζουν ουσιαστικά οι μαζικές ιδρύσεις συνεταιρισμών. Σε αυτό συνέβαλε κυρίως η δραστηριότητα των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.) και των Αναπτυξιακών Εταιριών που διαχειρίζονταν τις κοινοτικές πρωτοβουλίες (LEADER I, II, κ.α.). [ΥΠ.Ε.Π.Θ., (19)].

Με πρωτοβουλία των ίδιων των γυναικών μελών των συνεταιρισμών ιδρύεται το 1998 η Ένωση Γυναικείων Αγροτουριστικών, Βιοτεχνικών και Οικοτεχνικών Συνεταιρισμών με σκοπό την ενδυνάμωση της παρουσίας των συνεταιρισμών αυτών στον αγροτικό χώρο και στην ανάληψη πρωτοβουλιών για την επίλυση προβλημάτων. [ΚΕΚΜΟΚΟΠ, (21)].

Στις αρχές του 2000 οι γυναικείοι συνεταιρισμοί ανέρχονταν περίπου στους 90 σε όλη τη χώρα, ενώ σήμερα οι καταγεγραμμένοι γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί ξεπερνούν τους 120. Η μεγάλη πλειοψηφία τους είναι αγροβιοτεχνικής και αγροτουριστικής κατεύθυνσης, λιγότεροι αγροοικοτεχνικής κατεύθυνσης, ενώ κάποιοι άλλοι συνδυάζουν και τις τρεις μορφές δραστηριοποίησης. Η μεγάλη αυτή ποικιλία επαγγελματικής δραστηριοποίησης που εμφανίζουν οι συνεταιρισμοί ανοίγει δρόμους επαγγελματικών διεξόδων, εξυπηρετώντας ταυτόχρονα τους στόχους της τοπικής ανάπτυξης και την διάσωσης της πολιτισμικής κληρονομιάς κάθε τόπου. [ΥΠΕΔΔΑ, (22), ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., (8), ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., (23)].

Οι γυναικείοι συνεταιρισμοί γενικότερα αποτελούν και εκφράζουν μια δυναμική παρουσία στην ελληνική ύπαιθρο και χώρα, η οποία ενισχύεται σημαντικά με τον χρόνο, παρά τα προβλήματα (κοινωνικά, οικονομικά κ.α.) που καλούνται να

αντιμετωπίσουν στην καθημερινή δραστηριοποίησή τους. Απαραίτητη προϋπόθεση της ανάδειξής τους σε σημαντικότερους φορείς αγροτουριστικής ανάπτυξης αποτελεί η υποστήριξή τους από ένα καλά συντονισμένο και οργανωμένο πλαίσιο δραστηριοποίησής, το οποίο θα προέλθει από την συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων φορέων στον αγροτουρισμό, σε εθνικό αρχικά και μεταγενέστερα κοινοτικό επίπεδο.

Ενδεικτικό και πρότυπο παράδειγμα συντονισμένης διοργάνωσης αλλά και συμμετοχής, προκειμένου για την δυναμική και ανταγωνιστική ανάπτυξη των γυναικείων συνεταιρισμών, αποτελεί η Αναπτυξιακή Σύμπραξη “ΗΡΑ” που περιλαμβάνεται στο Πρόγραμμα της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας “EQUAL” με σκοπό την εξοικείωση των γυναικών μελών με τις τάσεις της σύγχρονης κοινωνίας, με την εισαγωγή νέων τεχνολογιών στην αγορά εργασίας και ευρύτερα την κοινωνικοοικονομική τους ενσωμάτωση και επαγγελματική τους ένταξη. Το πρόγραμμα αυτό της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας θα παρουσιασθεί αντί επιλόγου της παρούσας μελέτης. [Ευρωπαϊκή Ένωση, (24), Ιστοσελίδες Ευρωπαϊκής Ένωσης, (26), (27), Nina-Pazarzi E., (12)].

Πηγές

Βιβλιογραφία

- [1] Νάζου Δ., “Γυναίκες και εργασία στην Ελλάδα: Παρουσίαση και σχολιασμός της βιβλιογραφίας με έμφαση στις κοινωνικές επιστήμες”, δημοσίευμα στην ιστοσελίδα του Πανεπιστημίου Αθηνών.
- [2] Νίνα-Παζαρζή Ε., “Η Γυναικεία Απασχόληση στην Ελλάδα: Διεπιστημονική Προσέγγιση”, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, 1990
- [3] Παπαγαρουφάλη, Ε. “Η Ελληνίδα Αγρότισσα και Γυναικείοι Συνεταιρισμοί”, Αθήνα, Κέντρο Ερευνών για τις Γυναίκες της Μεσογείου, 1985-1986
- [4] Παπαδόπουλος Γ., Κασίμης Χ., “Μελέτη Ισότητας Ευκαιριών Ανδρών-Γυναικών και Αγροτική Ανάπτυξη”, ΕΚΚΕ / Ινστιτούτο Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας, Αθήνα, 2000
- [5] Γενική Γραμματεία Ισότητας, “Νέες πολιτικές ανάπτυξης και προώθησης των Γυναικείων Συνεταιρισμών”, Πρακτικά Πανελλαδικής Συνάντησης Γυναικείων Συνεταιρισμών, Αθήνα, Α.Τ.Ε.
- [6] Γιδαράκου Ι., “Αγροτικοί Συνεταιρισμοί: παράγοντες τοπικής ανάπτυξης του ελληνικού αγροτικού χώρου”, στο “Ανταγωνιστικότητα και ολοκληρωμένη ανάπτυξη του αγροτικού τομέα: οι νέες προκλήσεις για την Ελλάδα”, Ζίωγανας Χρ., Πρακτικά 4^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας, Θεσσαλονίκη, 1998
- [7] Νίνα-Παζαρζή Ε., “Εκθεση για τα Προγράμματα επιμόρφωσης γυναικών μελών Γυναικείων Συνεταιρισμών”, 1991
- [8] ΠΑ.Σ.Ε.Γ.Ε.Σ., “Γυναικείοι Συνεταιρισμοί Ελλάδας, Αστικοί και Αγροτικοί”, Οδηγός, Αθήνα, 2000

- [9] Ιακωβίδου Ο., “Ο ρόλος των γυναικείων συνεταιρισμών στην προώθηση του Αγροτουρισμού στην Ελλάδα”, Συνεταιριστική Πορεία, 1992
- [10] Ιακωβίδου Ο., “Αγροτουρισμός. Το μικρό, όμορφο και θηλυκό πρόσωπο στον τουρισμό”, Τουριστική Ανάπτυξη Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις, Επιμέλεια Πάρις Τσάρτας, Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ, 2000
- [11] Τσάρτας Π., Θανοπούλου Μ., “Γυναικείοι Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί στην Ελλάδα. Μελέτη αποτίμησης της λειτουργίας τους”, Κέντρο Ερευνών για τις Γυναίκες της Μεσογείου (ΚΕΓΜΕ), Αθήνα, 1994
- [12] Nina-Pazarzi E., “Female entrepreneurship in Greece”, Research Report for the European Project of the German Ministry of Economic Affairs: Female entrepreneurship in five countries, 2003
- [13] Νίνα-Παζαρζή Ε., “Η Γυναικεία Συμμετοχή στην Απασχόληση στην Ελλάδα”, Ημερίδα του Ελληνικού Οικονομικού Ινστιτούτου, 1994
- [14] Νίνα-Παζαρζή Ε. & Γιαννακούρου Μ., “Γυναικεία Επιχειρηματική Δράση στην Ελλάδα”, Επιστημονική Επετηρίδα Πανεπιστημίου Πειραιώς, Τιμητικός Τόμος Καθ. Α. Λάζαρη, 2003
- [15] Γιδαράκου Ι., “Ενδογενής Ανάπτυξη της υπαίθρου και γυναικεία απασχόληση”, Ύπαιθρος Χώρα, η Ελληνική Αγροτική Κοινωνία στο τέλος του Εικοστού Αιώνα, Επιμέλεια Κασίμης Χ., Λουλούδης Λ., Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Εκδόσεις ΠΛΕΘΡΟΝ, 1999
- [16] Nina-Pazarzi E., “Female entrepreneurship in Greece”, Research Report for the European Project of the German Ministry of Economic Affairs: Female entrepreneurship in five countries, 2003

- [17] Νίνα-Παζαρζή Ε. & Γιαννακούρου Μ., “Γυναικεία Επιχειρηματική Δράση στην Ελλάδα”, Επιστημονική Επετηρίδα Πανεπιστημίου Πειραιώς, Τμητικός Τόμος Καθ. Α. Λάζαρη, 2003
- [18] Nina-Pazarzi E., “Female entrepreneurship in Greece”, Research Report for the European Project of the German Ministry of Economic Affairs: Female entrepreneurship in five countries, 2003
- [19] ΥΠ.Ε.Π.Θ., “Αγροτουριστικές Επιχειρήσεις”, Τομέας Γεωπονίας, Τροφίμων και Περιβάλλοντος, Ειδικότητα Επιχειρήσεων Αγροτουρισμού και Αγροβιοτεχνίας, Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Γ’ Έκδοση, Αθήνα, 2003
- [20] Nina-Pazarzi E., “Women’s Cooperatives as a Form of Democratic Organization and Decision Making: The Case of Kassos”, 13ο Παγκόσμιο Συνέδριο της International Sociological Association, 1994
- [21] ΚΕΚΜΟΚΟΠ, “Γυναίκες σε Ηγετικές Θέσεις στις Επιχειρήσεις και τη Γεωργία”, Κέντρο Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2005
- [22] Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης (ΥΠΕΔΔΑ) σε συνεργασία με Γενική Γραμματεία Ισότητας και ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ, “Ερευνα-Αποτύπωση της Εικόνας των Γυναικείων Συνεταιρισμών”, Αθήνα, Οκτώβριος 2000
- [23] ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., Ενημερωτικό Φυλλάδιο, Αθήνα, 2005
- [24] Ευρωπαϊκή Ένωση, “Εθνικό Θεματικό Δίκτυο για τη Συμφιλίωση Οικογενειακής και Επαγγελματικής Ζωής”, Κοινοτική Πρωτοβουλία “EQUAL”, Newsletter No1, Αθήνα, Ιούλιος 2004

Διαδίκτυο

- [25] Ιστοσελίδα Πανεπιστημίου Αιγαίου, www.aegean.gr/gender
- [26] Ιστοσελίδα Ευρωπαϊκής Ένωσης, <http://equal.cec.eu.int/equal>
- [27] Ιστοσελίδα Ευρωπαϊκής Ένωσης, <http://europa.eu.int/comm/agriculture/equal>

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑΣ

Κεφάλαιο 6 - Μορφές και λειτουργία των Γυναικείων Αγροτουριστικών Συνεταιρισμών

Κεφ. 6.1 - Γυναικείοι Αγροτουριστικοί, Βιοτεχνικοί και Οικοτεχνικοί Συνεταιρισμοί στην ελληνική ύπαιθρο και χώρα

Οι πρώτοι γυναικείοι συνεταιρισμοί στον αγροτουρισμό, όπως έχει προαναφερθεί, ιδρύθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1980 και μεταξύ αυτών ήταν οι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί στα Αμπελάκια της Θεσσαλίας (1984), στην Αράχωβα της Βοιωτίας (1985), στην Δεσκάτη των Γρεβενών (1985), στο Βελβεντό της Κοζάνης (1985), στο Γερκάκι της Λακωνίας (1988), στην Κάσο (1990) και στην Ερμούπολη της Σύρου (1991). [Nina-Pazarzi E., (1)].

Με πρότυπο αυτούς τους γυναικείους συνεταιρισμούς ιδρύθηκαν και αναπτύχθηκαν στη συνέχεια και οι πρώτοι Συνεταιρισμοί Αγροοικοτεχνικού και Αγροβιοτεχνικού χαρακτήρα. Συνεταιρισμοί αυτής της μορφής είναι ο αγροτικός Συνεταιρισμός Ζαγοράς Μαγνησίας (1993), ο Συνεταιρισμός Λαϊκής Τέχνης Καρπενησίου Ευρυτανίας (1992), ο γυναικείος Αγροτικός Συνεταιρισμός παραδοσιακών προϊόντων Αγίου Αντωνίου (1999), ο γυναικείος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Βαρβάρας Χαλκιδικής (1998) και ο γυναικείος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γαβαλοχωρίου στα Χανιά. [Καθ. Αποστολόπουλος Δ., (2)].

Σύμφωνα με στοιχεία της ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ και της Ένωσης Αγροτουριστικών, Βιοτεχνικών και Οικοτεχνικών Συνεταιρισμών Ελλάδος, στις μέρες μας δραστηριοποιούνται περίπου 120 γυναικείοι αγροτουριστικοί, αγροοικοτεχνικοί και

αγροβιοτεχνικοί συνεταιρισμοί στην ελληνική ύπαιθρο και χώρα, ενώ παράλληλα συνεχίζει η ένδειξη ενδιαφέροντος για την σύσταση και άλλων, με τελευταίο αυτόν που πρόκειται να δραστηριοποιηθεί στον δήμο Ανθεμίων του νομού Ημαθίας.

Οι γυναικείοι αυτοί συνεταιρισμοί είναι διάσπαρτοι σε όλη την ελληνική ύπαιθρο και χώρα και ο βαθμός και το επίπεδο της οργανωτικής τους κατάστασης ή της επιχειρηματικής τους δράσης διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή. Η μεγαλύτερη πυκνότητα δραστηριοποίησης των γυναικείων αγροτουριστικών, αγροτοβιοτεχνικών και αγροοικοτεχνικών συνεταιρισμών στο σύνολο της χώρας παρατηρείται σε συγκεκριμένες περιφέρειες, όπως η Δυτική, Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία-Θράκη, η Στερεά Ελλάδα, η Θεσσαλία, το Βόρειο Αιγαίο και η Κρήτη, ενώ αντίθετα, το Νότιο Αιγαίο, η Πελοπόννησος και τα Ιόνια Νησιά δεν διαθέτουν σημαντικό αριθμό γυναικείων συνεταιρισμών. Ακολούθως αναφέρονται οι γυναικείοι αυτοί συνεταιρισμοί ανά γεωγραφικό διαμέρισμα της Ελλάδος: [ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., (3)].

Ανατολική Μακεδονία και Θράκη

- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Κοκκινογείων "Ο ΜΑΡΑΣ"
- Γυναικείος Συνεταιρισμός Παρανεστίου Δράμας
- Αγροοικοτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Σαμοθράκης "ΑΞΙΟΚΕΡΣΑ"
- Παραγωγικός Συνεταιρισμός Γυναικών Λουτρού Σαμοθράκης "ΧΑΝΑ"
- Γυναικείος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Πέπλου Έβρου
- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Δαδιάς "Η ΓΕΡΑΚΙΝΑ"
- Συνεταιρισμός Γυναικών Δήμου Τυχερού
- Αγροτικός Συνεταιρισμός Γυναικών Τριγώνου "ΓΑΙΑ"
- Αγροτικός Συνεταιρισμός Γυναικών Πεπίου

- Παραγωγικός Συνεταιρισμός Γυναικών Φερών Π.Ε. "Η ΕΚΑΒΗ"
- Συνεταιρισμός Γυναικών Υφαντουργικής & Λαϊκής Τέχνης Λειβαδιάς
- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Μαρώνας
- Γυναικείος Συνεταιρισμός Τουρισμού Υπαίθρου Σταυρούπολης Αγροτουριστικός Χειροτεχνικός Βιοτεχνικός Γυναικείος Συνεταιρισμός Θάσου
- Γυναικείος Τουριστικός Συνεταιρισμός Υπαίθρου Κομνηνών
- Αγροτουριστικός Βιοτεχνικός Συνεταιρισμός Γυναικών Ποροίων

Κεντρική Μακεδονία

- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Λεπτοκαρυάς Πιερίας "ΕΡΑΤΩ"
- Αγροτουριστικός Βιοτεχνικός Συνεταιρισμός Γυναικών Ποροίων
- Γυναικείος Συνεταιρισμός Μεσαίας Μηλιάς Πιερίας
- Παραγωγικός Καταναλωτικός Συνεταιρισμός Γυναικών Λιτοχώρου Πιερίας
- Γυναικείος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Φυλλίδας Νέας Ζίχνης
- Γυναικείος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Παραδοσιακών Προϊόντων "Άγιος Αντώνιος"
- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Αρχαγγέλου
- Γυναικείος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Αγίων Αναργύρων
- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Βαρβάρας Χαλκιδικής
- Αγροτικός Συνεταιρισμός Γυναικών Καλαμωτού

Δυτική Μακεδονία

- Γυναικείος Συνεταιρισμός επεξεργασίας ραφής αποκομμάτων γούνας και κατασκευής στρατιωτικών, παραδοσιακών στολών και ενδυμάτων
- Αγροτικός Βιοτεχνικός Συνεταιρισμός Γυναικών Αγίου Γεωργίου Γρεβενών

- Συνεταιρισμός Γυναικών Περιοχής Δήμου Αγίων Αναργύρων
- Συνεταιρισμός Γυναικών Νεστορίου
- Αγροτικός Βιοτεχνικός Συνεταιρισμός Βελβενδού
- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Αγίου Γερμανού Πρεσπών
- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Αντάρτικου Φλώρινας
- Αστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Νυμφαίου
- Αγροτικός Γυναικείος Συνεταιρισμός Άνω Καλλινίκης Φλώρινας "ΠΕΛΑΓΟΝΙΑ"
- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Ψαράδων Πρεσπών

Στερεά Ελλάδα

- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Δήμου Ελάτειας "ΚΡΑΝΑΙΑ ΑΘΗΝΑ"
- Πρότυπος Αναπτυξιακός Συνεταιρισμός Σηροτροφίας, Οικοτεχνίας - Περιοχής Κύμης "ΠΑΣΟΣΑΠ"
- Χειροτεχνικός Συνεταιρισμός Γυναικών Λίμνης Ευβοίας
- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Νέας Αρτάκης "ΑΡΤΑΚΕΙΑ ΚΡΗΝΗ"
- Αγροτουριστική Συνεταιριστική Οργάνωση Γυναικών Νέας Αρτάκης "ΝΕΑ ΚΥΖΙΚΟΣ"
- Γυναικείος Συνεταιρισμός Παραδοσιακών Προϊόντων "ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ"
- Γεωργοτουριστικός Βιοτεχνικός Συνεταιρισμός Αράχοβας "ΚΥΠΑΡΙΣΣΟΣ"
- Γυναικείος Παραγωγικός και Τουριστικός Συνεταιρισμός Υπαίθρου Παρακαμυλιών
- Συνεταιρισμός Γυναικών Υφαντουργικής & Λαϊκής Τέχνης Λειβαδιάς
- Γυναικείο Καλλιτεχνικό Συνεταιριστικό Εργαστήρι Αγγειοπλαστικής Δήμου Σχηματαρίου "ΤΑΝΑΓΡΑΙΑ ΚΟΡΗ"
- Πρότυπος Αναπτυξιακός Συνεταιρισμός Σηροτροφίας Οικοτεχνίας ΠΑΣΟΑΠ
- Χειροτεχνικός Συνεταιρισμός Γυναικών Λίμνης Ευβοίας

- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Νέας Αρτάκης "ΑΡΤΑΚΙΑ ΚΡΗΝΗ"
- Αγροτουριστική Συνεταιριστική Οργάνωση Γυναικών Νέας Αρτάκης "ΝΕΑ ΚΥΖΙΚΟΣ"
- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Ασμηγίου "Η ΓΥΝΑΙΚΑ"
- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Αχλαδίου

Ήπειρος

- Αγροτικός Συνεταιρισμός Γυναικών Ηγουμενίτσας "ΔΙΩΝΗ"
- Αγροτικός Χειρονακτικός Συνεταιρισμός Γυναικών Πέτα Άρτας
- Αγροτικός Οικοτεχνικός Συνεταιρισμός Γυναικών Βίγλας
- Γυναικείος Αγροτικός Συνεταιρισμός Δήμου Ηρακλείου "ΤΑ ΡΑΔΟΒΥΖΙΑ"
- Αγροτικός Γυναικείος Συνεταιρισμός Παραποτάμου Θεσπρωτίας
- Αγροτικός Γυναικείος Συνεταιρισμός Παραμυθιάς Θεσπρωτίας
- Αγροτικός Γυναικείος Ηπειρωτικός Συνεταιρισμός "Η ΓΗΣ"
- Συνεταιρισμός Γυναικών Πανδοσία
- Αγροτικός Γυναικείος Συνεταιρισμός Θεσπρωτικού "Η ΜΙΚΡΗ ΛΑΚΚΑ ΣΟΥΛΙΟΥ"

Θεσσαλία

- Αγροτουριστικός Γυναικείος Συνεταιρισμός Περιοχής Σοφάδων Ε.Π.Ε.
- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Λίμνης Πλαστήρα
- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Αμπελακίων Λάρισας
- Γυναικείος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Πορταριάς
- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Ενοικιαζομένων Δωματίων Πηλίου Περιχώρων και Νήσων "Η ΜΕΛΙΣΣΑ"

- Αγροτικός Συνεταιρισμός Γλώσσας Σκοπέλου
- Αστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Περτουλίου Τρικάλων
- Γυναικείος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Δήμου Αλοννήσου "ΙΚΟΣ"
- Γυναικείος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Αφετών "Η ΘΕΤΙΣ"
- Γυναικείος Συνεταιρισμός Ασπροκκλησιάς Τρικάλων (ΣΥΝ.Π.Ε.)
- Γυναικείος Συνεταιρισμός Δήμου Εστιώτιδας
- Γυναικείος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Ζαγοράς
- Αγροτικός Ανθοκομικός Συνεταιρισμός Γυναικών Μακρυράχης Πηλίου
- Γυναικείος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός "ΑΧΕΛΩ"
- Αγροτικός Συνεταιρισμός Ανήλιου, Ομάδα Γυναικών
- Γυναικείος Συνεταιρισμός Αγιόφυλου Τρικάλων
- Αγροτικός Ανθοκομικός Συνεταιρισμός Γυναικών Μακρυράχης Πηλίου
- Γυναικείος Αγροτικός Συνεταιρισμός Δήμου Πτελεού "ΦΤΕΛΙΑ"

Πελοπόννησος

- Αγροτικός Συνεταιρισμός Οικοτεχνίας-Χειροτεχνίας "Η ΕΡΓΑΝΗ"
- Αγροτικός Συνεταιρισμός Βιοτεχνίας, Οικοτεχνίας και Χειροτεχνίας Ανωγείων Λακωνίας

Ιόνιοι Νήσοι

- Γυναικείος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Περαχωρίου Ιθάκης
- Γυναικείος Εμπορικός Βιοτεχνικός Συνεταιρισμός Π.Ε. "ΑΛΚΥΟΝΕΣ"

Κρήτη

- Αγροτικός Οικοτεχνικός Συνεταιρισμός Γυναικών Κρουσώνα Ηρακλείου "Η ΚΡΟΥΣΑΝΙΩΤΙΣΣΑ"
- Συνεταιρισμός Κρητικών Παραδοσιακών Υφαντών Μεσσαράς
- Αγροτικός Οικοτεχνικός Συνεταιρισμός Γυναικών "ΜΕΛΙΣΣΑΝΘΗ"
- Αγροτικός Οικοτεχνικός Συνεταιρισμός Ανωγειανών Γυναικών "ΤΟ ΡΑΕΤΙ"
- Αγροτικός Οικοτεχνικός Συνεταιρισμός Γυναικών "ΙΔΑΙΑ ΓΗ"
- Αγροτικός Οικοτεχνικός Συνεταιρισμός Γυναικών Κ. Ασιτών "Ασιτιανά Εδέσματα"
- Αγροτικός Οικοτεχνικός Συνεταιρισμός Γυναικών Κάτω Ασιτών "ΑΣΙΤΙΑΝΑ ΕΔΕΣΜΑΤΑ"
- Γυναικείος Συνεταιρισμός Πρεβελιανών
- Γυναικείος Συνεταιρισμός παραγωγής, επεξεργασίας και εμπορίας μεταξιού και προϊόντων αυτού
- και ειδών οικολογικής καλλιτεχνικής χειροτεχνίας ΤΕΧΝΗΜΑ-ΣΥΝΠΕ
- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Γαβαλοχωρίου
- Συνεταιρισμός Γυναικών Παραδοσιακής Χειροτεχνίας Κισσάμου Χανίων
- Βιοτεχνικός Συνεταιρισμός Έλους Χανίων
- Γυναικείος Συνεταιρισμός Υφαντικής και Παραδοσιακών Τεχνών Ανάπολης Σφακίων
- Αγροτουριστικός, Οικοτεχνικός, Μεταποιητικός Συνεταιρισμός Κορφών - Κορφιανά Καλωλοΐδια

Βόρειο Αιγαίο

- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Πέτρας
- Αγροτουριστικός-Αγροτοβιοτεχνικός Συνεταιρισμός Πολιχνίτου Λέσβου

- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Μεσοτόπου Λέσβου
- Αγροτικός Συνεταιρισμός Γυναικών Ασωμάτων Λέσβου "Οι Άγιοι Ανάργυροι"
- Συνεταιρισμός Παραδοσιακής Τέχνης Γυναικών Απειράνθου Νάξου
- Συνεταιρισμός Γυναικών Σκαλοχωρίου Λέσβου
- Συνεταιρισμός Γυναικών Ανωματιάς Λέσβου
- Συνεταιρισμός Ζαχαροπλαστικής Γυναικών Ατσικής Λήμνου
- Συνεταιρισμός Γυναικών Αγίας Παρασκευής Λέσβου
- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Παρακοίλων Λέσβου
- Συνεταιρισμός Γυναικών Στύνης Υψηλομετώπου Λέσβου
- Αγροτουριστικός Μεταποιητικός Συνεταιρισμός Γυναικών Αγιάσου
- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Αγίας Παρασκευής Λέσβου "Η ΕΛΛΑΔΑ"

Νότιο Αιγαίο

- Συνεταιρισμός Χειροτεχνίας και ειδών Λαϊκής Τέχνης Χίου
- Αγροτουριστικός Βιοτεχνικός Συνεταιρισμός Ομηρούπολης Χίου "Η ΚΥΨΕΛΗ"
- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Σύρου "ΤΟ ΚΑΣΤΡΙ"
- Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Κάσου

Κεφ. 6.2 - Δραστηριότητες γυναικείων συνεταιρισμών στον αγροτουρισμό

Οι γυναικείοι συνεταιρισμοί που δραστηριοποιούνται στα πλαίσια του αγροτουρισμού παρουσιάζουν μια πληθώρα σκοπών δραστηριοποίησης που καθιστά αδύνατη την διαφοροποίησή των αμιγώς αγροτουριστικών με αντίστοιχους αγροβιοτεχνικού και αγροοικοτεχνικού χαρακτήρα. Έτσι, συχνά παρουσιάζονται συνεταιρισμοί των οποίων

αντικείμενο δραστηριοποίησης είναι η παροχή καταλύματος στους αγροτουρίστες, η εστίαση και παράλληλα η προώθηση και πώληση τοπικών ιδιοπαραγόμενων και παραδοσιακών προϊόντων αγροτικής και οικιακής εκμετάλλευσης, όπως στην περίπτωση του Γυναικείου Αγροτουριστικού Συνεταιρισμού Φυλλίδος και του Αγροτουριστικού Συνεταιρισμού Γυναικών Αμπελακίων Λάρισας, κ.α.. Για τον λόγο αυτό στην παρούσα μελέτη γίνεται αναφορά και στην κατηγορία συνεταιρισμών αγροβιοτεχνίας και αγροοικοτεχνίας, αφού και αυτοί με την σειρά τους συντελούν σημαντικά στην σύνθεση του αγροτουριστικού προϊόντος στην χώρα μας.

Οι γυναικείοι αγροτουριστικοί, αγροβιοτεχνικοί και αγροοικοτεχνικοί συνεταιρισμοί αποτελούν μορφές συλλογικής δράσης με σκοπό την προάσπιση των συμφερόντων των ιδίων των γυναικών μελών τους ως επιχειρηματιών αλλά και της τοπικής κοινωνίας στην οποία δραστηριοποιούνται.

Για την επίτευξη των ανωτέρω, οι συνεταιρισμοί αναλαμβάνουν μια σειρά δραστηριοτήτων, ανάλογα με το αντικείμενο δραστηριοποίησής τους. Οι δραστηριότητες αυτές περιγράφονται ακολούθως πλαισιωμένες με παραδείγματα περιπτώσεων γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών της ελληνικής περιφέρειας τα οποία βασίζονται σε στοιχεία από μελέτη του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου Αθηνών: [Καθ. Αποστολόπουλος Δ., (2), ΥΠΕΠΘ, (4), Εταιρεία Ανάπτυξης Πηλίου, (5)].

§ Κοινή χρήση και εκμετάλλευση των περιουσιακών στοιχείων των γυναικών μελών
Πρόκειται για συνεταιρισμούς με αντικείμενο δραστηριοποίησης την παροχή φιλοξενίας στους αγροτουρίστες σε κατάλυμα που ανήκει ή εκμεταλλεύεται ο ίδιος ο συνεταιρισμός. Κάθε μέλος του συνεταιρισμού έχει παραχωρήσει την χρήση ενός ή περισσότερων δωματίων για κοινή χρήση και τουριστική εκμετάλλευση από τον

συνεταιρισμό. Η δραστηριοποίηση αυτή αφορά στους αμιγώς αγροτουριστικούς συνεταιρισμούς, και χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτών αποτελεί ο Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Γυναικών Ψαράδων Νομού Φλώρινας και ο Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός “ΜΕΛΙΣΣΑ”.

Επίσης αφορά στις περιπτώσεις εκείνες όπου κάποιο μέλος του συνεταιρισμού παραχωρεί χώρο προκειμένου να χρησιμοποιηθεί ως χώρος παρασκευής, εργαστήριο, ή ως χώρος έκθεσης των παραγόμενων προϊόντων, εκθετήριο. Η δραστηριοποίηση αυτή αφορά κυρίως τους αγροβιοτεχνικούς και αγροοικοτεχνικούς συνεταιρισμούς.

§ Πώληση προϊόντων αγροβιοτεχνικού και αγροοικοτεχνικού χαρακτήρα

Σημαντική δραστηριότητα των συνεταιρισμών αποτελεί η πώληση των προϊόντων αγροβιοτεχνικού, αγροοικοτεχνικού και τελευταία βιολογικού χαρακτήρα που παράγει κάθε μέλος του συνεταιρισμού, όπως στην περίπτωση του Γεωργικού Συνεταιρισμού Κύμης Ευβοίας, του Συνεταιρισμού “ΣΕΛΛΑΔΑ”, κ.α. Στην διαδικασία αυτή περιλαμβάνονται οι φάσεις της παραγωγής, της συγκέντρωσης, της συσκευασίας, της τυποποίησης, της αποθήκευσης, της συντήρησης, της μεταφοράς και εντέλει της πώλησης είτε απευθείας στον αποδέκτη, τον τουρίστα καταναλωτή στα πλαίσια της λιανικής πώλησης, είτε διαμέσου άλλων πωλητών, στα πλαίσια χονδρικής πώλησης, οι οποίοι με την σειρά τους θα μεταπωλήσουν τα προϊόντα στους καταναλωτές, είτε στο εσωτερικό, είτε στο εξωτερικό της χώρας.

Οι συνεταιρισμοί μπορούν να αναλάβουν λοιπόν όχι μόνο την συγκέντρωση του προϊόντος, αλλά και την προώθησή του με την οργάνωση που διαθέτουν και την ενίσχυση που μπορούν να εξασφαλίσουν από το κράτος για τον σκοπό αυτό. Υπό αυτή την έννοια, μπορούν να αναλάβουν την οργάνωση και λειτουργία τοπικών γραφείων

τουρισμού, τα οποία ασκούν όλες τις προωθητικές λειτουργίες του αγροτουρισμού. Χαρακτηριστική περίπτωση τέτοιας οργάνωσης αγροτουριστικού συνεταιρισμού είναι η Πέτρα της Μυτιλήνης, όπου οι κρατήσεις και η διάθεση των δωματίων γίνονται μέσω γραφείων του συνεταιρισμού, ο οποίος αναλαμβάνει και την προβολή της περιοχής.

§ Ίδρυση αγροτουριστικής βιοτεχνίας και απόκτηση κατάλληλου εξοπλισμού

Η δραστηριότητα της πώλησης των προϊόντων αγροβιοτεχνικού και αγροικοτεχνικού χαρακτήρα προϋποθέτει και την ίδρυση, λειτουργία και διαχείριση βιοτεχνίας των προϊόντων αυτών, καθώς και την απόκτηση κάθε είδους μηχανικού ή τεχνικού εξοπλισμού και μέσων μεταφοράς για την εξυπηρέτηση του σκοπού των συνεταιρισμών. Χαρακτηριστική περίπτωση συνεταιρισμού αποτελεί ο Αγροτικός-Βιοτεχνικός Συνεταιρισμός Βελβεντού Κοζάνης.

§ Απόκτηση κατά κυριότητα, μίσθωση ή παραχώρηση ακινήτων

Προκειμένου για την πραγματοποίηση των σκοπών κάθε συνεταιρισμού, ο οποίος μπορεί να είναι, όπως προαναφέρθηκε, είτε η ίδρυση βιοτεχνίας όπου θα παρασκευάζονται και θα πωλούνται τα παραγόμενα προϊόντα των μελών, στην οποία συμπεριλαμβάνονται εκθετήρια προϊόντων και κέντρα εστίασης, είτε η παροχή φιλοξενίας σε κατάλυμα προς τον αγροτουρίστα, είτε ο συνδυασμός αυτών, οι συνεταιρισμοί προβαίνουν πολλές φορές στην απόκτηση κατά κυριότητα ή μίσθωση αστικών ή αγροτικών ακινήτων προκειμένου να τα εκμεταλλευτούν για την πραγματοποίηση των σκοπών τους. Παραδείγματα των ανωτέρω αποτελεί ο Γυναικείος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός “ΔΡΥΑΔΕΣ” στην περίπτωση απόκτησης ακινήτου κατά κυριότητα, ο Αγροτουριστικός-Αγροβιοτεχνικός Συνεταιρισμός Πολιχνίτου Λέσβου στην περίπτωση μίσθωσης ακινήτου από ιδιώτη και ο Αγροτουριστικός

Συνεταιρισμός Γυναικών Άνω Καλλινίκης Φλώρινας “ΠΕΛΑΓΟΝΙΑ” στην περίπτωση παραχώρησης ακινήτου από το Δημόσιο.

§ Προμήθεια και διάθεση των πρώτων υλών

Εκτός από την διάθεση τεχνικού ή μηχανικού εξοπλισμού καθώς και εγκαταστάσεις παρασκευής και πώλησης των παραγόμενων προϊόντων των μελών, άλλη μια σημαντική δραστηριότητα των συνεταιρισμών είναι η διάθεση στα μέλη τους των πρώτων υλών, ζωικού ή φυτικού κεφαλαίου καθώς και καταναλωτικών αγαθών για τις ανάγκες της παραγωγής των προϊόντων τους. Κύριο χαρακτηριστικό των γυναικείων συνεταιρισμών για την παραγωγή των προϊόντων που προσφέρουν είναι η χρησιμοποίηση αγνών πρώτων υλών, πρώτες ύλες οι οποίες προέρχονται σχεδόν αποκλειστικά από τις οικογενειακές ή μη γεωργικές εκμεταλλεύσεις. Η χρησιμοποίηση αυτή τοπικών πόρων αποτελεί και ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των προϊόντων των γυναικείων συνεταιρισμών και αιτιολογεί άλλωστε και την ακριβότερη διάθεση των προϊόντων αυτών έναντι των αντίστοιχων βιομηχανοποιημένων που κυκλοφορούν στην τοπική και ευρύτερη αγορά.

§ Οργάνωση εκμετάλλευσης των ακινήτων και προώθησης των προϊόντων και υπηρεσιών

Οι συνεταιρισμοί είναι υπεύθυνοι να οργανώνουν και να παρακολουθούν την εκμετάλλευση των ακινήτων και των βιοτεχνιών, ανάλογα κάθε φορά με το αντικείμενο δραστηριοποίησής τους, και να τα διαχειρίζονται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο προκειμένου να επιφέρουν θετικά αποτελέσματα στα μέλη που εκπροσωπούν.

Παράλληλα, οι συνεταιρισμοί είναι υπεύθυνοι για την προώθηση των υπηρεσιών και των αγαθών ή προϊόντων που διαθέτουν προς πώληση στον αγροτουρίστα καταναλωτή, με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, κάνοντας χρήση των μεθόδων προώθησης, όπως αυτές

εμφανίζονται στην σημερινή καταναλωτική και ανταγωνιστική κοινωνία. Άλλοι συνεταιρισμοί είναι περισσότερο ενημερωμένοι και εκπαιδευμένοι σε θέματα marketing και προώθησης των υπηρεσιών τους, όπως στην περίπτωση του Γυναικείου Αγροτικού Συνεταιρισμού Παραδοσιακών Προϊόντων Αγίου Αντωνίου (Διαδίκτυο, Εκθέσεις, Καταστήματα Υγιεινής Διατροφής, Έντυπο υλικό, Ραδιόφωνο, Τηλεόραση, κ.α.) και άλλοι λιγότερο, όπως στην περίπτωση του Συνεταιρισμού “ΚΥΠΑΡΙΣΣΟΣ”.

Προκειμένου για την προώθηση των προϊόντων και υπηρεσιών τους, οι συνεταιρισμοί μπορούν να επίσης αναλάβουν την οργάνωση και λειτουργία τοπικών γραφείων τουρισμού, τα οποία θα ασκούν όλες τις προωθητικές λειτουργίες του αγροτουριστικού προϊόντος ή πακέτου που προσφέρουν. Χαρακτηριστική περίπτωση τέτοιας οργάνωσης αγροτουριστικού συνεταιρισμού είναι η Πέτρα της Μυτιλήνης, όπου οι κρατήσεις και η διάθεση των δωματίων γίνονται μέσω γραφείων του συνεταιρισμού, ο οποίος αναλαμβάνει και την γενικότερη προβολή της περιοχής.

§ Συνεργασία με ομοειδείς ή μη φορείς και επαγγελματικές οργανώσεις

Η προώθηση των παρεχόμενων υπηρεσιών και των παραγόμενων προϊόντων συνεταιρισμών μπορεί να επιτευχθεί παράλληλα με την συνεργασία με ομοειδείς φορείς, επαγγελματικές οργανώσεις και ιδιώτες επιχειρηματίες για την προώθηση και πώληση των ιδίων προϊόντων και άλλων που προέρχονται από τρίτους. Στην περίπτωση αυτή αναφέρεται το παράδειγμα των συνεταιρισμών που παρέχουν προς πώληση προϊόντα των μελών τους, σε επιχειρήσεις που παρέχουν μόνο ή και συνδυασμό καταλύματος και τοπικών προϊόντων.

Με τον τρόπο αυτό οι επιχειρήσεις αυτές παρέχουν την δυνατότητα ικανοποίησης του αγοραστικού ενδιαφέροντος του αγροτουρίστα καταναλωτή για τοπικά ιδιοπαραγόμενα

προϊόντα, χωρίς απαραίτητα να δραστηριοποιούνται οι ίδιες με την παραγωγή των προϊόντων αυτών, όπως στην περίπτωση του Αγροτουριστικού Συνεταιρισμού Γυναικών Αγίου Γερμανού Πρεσπών.

Η προώθηση των παρεχόμενων υπηρεσιών και παραγόμενων προϊόντων μπορεί επίσης να επιτευχθεί σε συνεργασία και με φορείς, οργανώσεις ή επιχειρήσεις που δεν είναι άμεσα εμπλεκόμενοι με τον αγροτουρισμό και τις συναφείς με αυτόν δραστηριότητες, παρά ταύτα όμως επιθυμούν να έχουν στην διάθεσή τους υπηρεσίες ή προϊόντα αγροτουριστικού, αγροβιοτεχνικού και αγροοικοτεχνικού περιεχομένου. Στην περίπτωση του Αγροτουριστικού-Αγροτικού Συνεταιρισμού Ζαγοράς Πηλίου, ο συνεταιρισμός συνεργάζεται με σχολεία προκειμένου για την διάθεση των αγροτουριστικών καταλυμάτων και την πώληση των προϊόντων αγροβιοτεχνικής παραγωγής που διαχειρίζεται.

§ Παροχή τεχνικής και συνεταιριστικής κατάρτισης και επιμόρφωσης

Μια από τις βασικές αρχές των αγροτουριστικών συνεταιρισμών και του συνεταιρισμού γενικότερα είναι αυτή της παροχής τεχνικής και συνεταιριστικής κατάρτισης και επιμόρφωσης στα μέλη που τους απαρτίζουν. Στα πλαίσια αυτής της κατάρτισης και επιμόρφωσης περιλαμβάνεται η συμμετοχή των συνεταιρισμών σε τοπικά, εθνικά και κοινοτικά προγράμματα και πρωτοβουλίες. [Νίνα-Παζαρζή Ε., (6)].

Ενδεικτικό παράδειγμα εθνικής πρωτοβουλίας είναι αυτό του Οργανισμού Γεωργικής, Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης και Απασχόλησης “ΔΗΜΗΤΡΑ”, το οποίο εποπτεύεται από το Υπουργείο Γεωργίας και αφορά στην εκπαίδευση και κατάρτιση των αγροτισσών σε θέματα εξειδικευμένα στον αγροτουρισμό, ενώ παράδειγμα κοινοτικής πρωτοβουλίας αποτελεί αυτό της Αναπτυξιακής Σύμπραξης “ΗΡΑ” που

περιλαμβάνεται στην κοινοτική πρωτοβουλία “EQUAL” και αφορά στην καταπολέμηση των διακρίσεων και ανισοτήτων σε σχέση με την αγορά εργασίας στην Ελλάδα. Στην κοινοτική αυτή πρωτοβουλία συμμετείχαν ο Συνεταιρισμός “ΕΚΑΒΗ” Φερρών Έβρου, ο Συνεταιρισμός “ΣΕΛΑΔΑ” Αγίας Παρασκευής Λέσβου, ο Συνεταιρισμός “ΕΡΓΑΝΗ” Γερακίου Λακωνίας και ο Συνεταιρισμός “ΚΥΠΑΡΙΣΣΟΣ” Αράχωβας Βοιωτίας.

§ Η διοργάνωση ημερίδων συνεδρίων προώθησης των πολιτιστικών, οικονομικών, κοινωνικών και αγροτουριστικών στοιχείων της περιοχής

Σε πολλές περιπτώσεις, οι συνεταιρισμοί διοργανώνουν ημερίδες συνεδρίων με αντικείμενο την προώθηση αγροτουριστικών αλλά και γενικότερα πολιτιστικών και οικονομικών στοιχείων ανάπτυξης της περιοχής στην οποία δραστηριοποιούνται και στα οποία συμπεριλαμβάνουν πολλές φορές και πολιτιστικούς και οικονομικούς παράγοντες της περιοχής.

§ Η ανάληψη κάθε άλλης δραστηριότητας συναφούς με τον σκοπό του συνεταιρισμού

Οι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί μπορούν να αναπτύσσουν δραστηριότητες συναφούς περιεχομένου με τον σκοπό δραστηριοποίησής τους ή σχετιζόμενες με την εφαρμογή της Γεωργικής και Κοινωνικής Πολιτικής της χώρας, προκειμένου για την πραγματοποίηση των στόχων τους, πάντα όμως στα πλαίσια που ορίζει το καταστατικό τους. Έτσι, μια συναφούς περιεχομένου δραστηριότητα είναι η προώθηση των εναλλακτικών και ήπιων μορφών ορεινού τουρισμού, η οποία πολλές φορές συμπληρώνει και αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του αγροτουριστικού προϊόντος που παρέχεται στον σημερινό αγροτουρίστα. Στην περίπτωση του Αγροτουριστικού Συνεταιρισμού Αμπελακίων Λάρισας και του Συνεταιρισμού “ΚΥΠΑΡΙΣΣΟΣ”

Αράχωβας Βοιωτίας, δίνεται η δυνατότητα παράλληλα με την διαμονή στα αγροτουριστικά καταλύματα που διαθέτουν οι συνεταιρισμοί και την εστίαση με παραδοσιακά εδέσματα που παράγουν οι ίδιες οι γυναίκες των συνεταιρισμών, η συμμετοχή των αγροτουριστών εφόσον το επιθυμούν οι ίδιοι σε οικοτουριστικές δραστηριότητες που συντονίζουν και οργανώνουν οι αναφερόμενοι συνεταιρισμοί.

Κεφ. 6.3 - Συμβολή συνεταιρισμών στα μέλη τους και στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού

Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των συνεταιρισμών, ως συλλογικές μορφές δραστηριοποίησης στον αγροτουρισμό, αναδεικνύουν και την συμβολή τους στα μέλη τους αλλά και στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού γενικότερα. Τα σημαντικότερα από τα χαρακτηριστικά αυτά γνωρίσματα παρουσιάζονται ακολούθως: [Γαμβρούλης Δ., (7), Γυναικείο Πρακτορείο Τύπου, (8), ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., (3), ΥΠΕΠΘ, (9)].

§ Καλύτερη οργάνωση σε επιχειρηματική βάση

Οι συνεταιρισμοί επιτυγχάνουν λόγω του μεγαλύτερου μεγέθους της επιχείρησης που αποτελούν, είτε αυτό αφορά σε επίπεδο φιλοξενίας, είτε εστίασης, είτε παραγωγής και προώθησης τοπικών και παραδοσιακών προϊόντων, καλύτερη οργάνωση σε επιχειρηματική βάση, από αυτή που θα μπορούσε να επιτύχει κάθε μέλος δραστηριοποιούμενο ως ανεξάρτητος επιχειρηματίας.

Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι μέσα από την συλλογική προσπάθεια, τα μέλη των συνεταιρισμών αποκτούν ισχυρότερη διαπραγματευτική δύναμη και έτσι μπορούν να πετύχουν καλύτερους όρους πώλησης των υπηρεσιών τους κατά τις συναλλαγές είτε

άμεσα με τους ίδιους τους αγροτουρίστες καταναλωτές, είτε έμμεσα, με τις επιχειρήσεις ή φορείς που συνεργάζονται για την προώθηση των αγροτουριστικών προϊόντων των μελών τους.

Επίσης, οι συνεταιρισμοί επιτυγχάνουν μεγαλύτερες οικονομίες μεγέθους, δηλαδή μείωση του ανά μονάδα συνολικού κόστους παραγωγής των υπηρεσιών αγροτουριστικού χαρακτήρα, αφού η ποσότητα των υπηρεσιών που παράγεται, αυξάνεται. Αυτό σημαίνει ότι όταν ο ίδιος ο συνεταιρισμός αναλάβει τη διανομή των υπηρεσιών αγροτουριστικού χαρακτήρα που προσφέρουν τα μέλη του συνεταιρισμού, μειώνεται το ανά μονάδα κόστος διανομής, άρα και το ανά μονάδα συνολικό κόστος παραγωγής των υπηρεσιών.

§ Καλύτερο καταμερισμό εργασίας και αξιοποίηση των δεξιοτήτων

Οι συνεταιρισμοί οργανωμένοι όπως είναι σε επιχειρηματική βάση, μπορούν να επιτύχουν καλύτερο καταμερισμό της εργασίας αλλά και αποτελεσματικότερη αξιοποίηση των δεξιοτήτων των μελών τους. Οι συνεταιρισμοί έχουν την δυνατότητα να ξεχωρίσουν τις δυνατότητες προσφοράς κάθε μέλους και να το αξιοποιήσουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Έτσι, σε περιπτώσεις όπου π.χ. κάποιο μέλος δεν έχει τις απαιτούμενες γνώσεις για την πώληση των προϊόντων του συνεταιρισμού αντικαθιστάται από κάποιο άλλο μέλος, έως ότου εκπαιδευτεί και καταρτισθεί από τον ίδιο τον συνεταιρισμό. Το ίδιο μέλος όμως μπορεί να έχει ιδιαίτερη ικανότητα την τυποποίηση και την καλλιτεχνική επιμέλεια των προϊόντων του συνεταιρισμού. Η αποτελεσματική αξιοποίηση των δεξιοτήτων των μελών αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την ανάπτυξη του ίδιου του αγροτουριστικού συνεταιρισμού, αλλά και την ανάπτυξη γενικότερα της υπαίθρου στην οποία δραστηριοποιείται.

§ Ευκολότερη δημιουργία παρασκευής ενός αγροτουριστικού πακέτου

Οι συνεταιρισμοί, όπως έχει ήδη αναφερθεί, έχουν την δυνατότητα να δραστηριοποιηθούν όχι αποκλειστικά και μόνο σε μια από τις αναφερόμενες υπηρεσίες του αγροτουριστικού προϊόντος (π.χ. στην παροχή καταλύματος, ή στην πώληση τοπικών προϊόντων, ή στην παροχή εστίασης, κ.α.), αλλά και στο σύνολο αυτών, δημιουργώντας έτσι ένα ολοκληρωμένο αγροτουριστικό πακέτο υπηρεσιών που προσφέρονται στον αγροτουρίστα. Το πακέτο αυτό μπορεί να περιλαμβάνει και την ανάδειξη των πολιτιστικών και των φυσιολατρικών στοιχείων της κάθε περιοχής, με αποτέλεσμα την προσέλκυση του ενδιαφέροντος εκ μέρους των αγροτουριστών ακόμη περισσότερο.

Η ευκολία αυτή που έχουν οι συνεταιρισμοί στην δημιουργία ενός ολοκληρωμένου πακέτου δημιουργείται από τα ίδια τα μέλη του, τα οποία μπορούν να προσφέρουν κάθε ένα ξεχωριστά τις δικές τους υπηρεσίες. Η δημιουργία ενός αγροτουριστικού πακέτου από έναν επιχειρηματία ανεξάρτητο, από την άλλη πλευρά, αποτελεί δύσκολο εγχείρημα, γιατί προϋποθέτει την ύπαρξη οικονομικής και επιχειρηματικής βάσης καλά υποστηριγμένης και οργανωμένης.

§ Αποτελεσματικότερη διαφήμιση

Η διαδικασία προώθησης των υπηρεσιών και των προϊόντων των μελών του συνεταιρισμού θεωρείται μια από τις σημαντικότερες συνιστώσες στην επιτυχή πορεία και ανάπτυξη του κάθε συνεταιρισμού. Η διαδικασία των διαφήμισης, όποια μορφή και αν έχει, είτε έντυπο υλικό, είτε διαφήμιση στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, είτε διαδίκτυο, κ.α., είναι σημαντικά δαπανηρή, και πολλές φορές απαγορευτική σε κάποιον επιχειρηματία μεμονωμένο, ιδιαίτερα δε στην περίπτωση των γυναικών αγροτισσών, οι οποίες προστρέχουν στον αγροτουρισμό προκειμένου να έχουν κάποιο

συμπληρωματικό εισόδημα και δεν έχουν την δυνατότητα να επενδύουν μεγάλα ποσά για την ανάπτυξη της επιχειρηματικής τους δράσης.

Οι συνεταιρισμοί, από την άλλη πλευρά, έχουν την δυνατότητα χρήσης των οφελών που προσφέρει η διαφημιστική καμπάνια, δεδομένου ότι έχουν καλύτερη οικονομική δυνατότητα που τους παρέχεται από την οικονομική συμβολή όλων των μελών και επιπλέον διαπραγματευτική ικανότητα που τους επιτρέπει να κλείνουν συμφωνίες με σίγουρα αποτελέσματα για τους ίδιους και τα μέλη τους.

§ Αρμονική συνεργασία με τοπικούς φορείς

Οι συνεταιρισμοί έχουν την δυνατότητα, όπως προαναφέρθηκε, της συνεργασίας τους με τοπικούς φορείς, την τοπική αυτοδιοίκηση της περιοχής τους, άλλους Αγροτικούς Συνεταιρισμούς και τους Αγροτικούς Συλλόγους με αποτέλεσμα να δημιουργούν συνθήκες θετικές για την αποτελεσματική λειτουργία τους. Όλοι οι παραπάνω φορείς αποτελούν σημαντικούς παράγοντες κάθε τόπου, και όταν επικρατούν συνθήκες συνεργασίας, αλληλεγγύης και ένωσης, τότε τα αποτελέσματα μπορούν να είναι ευεργετικά και για τους ίδιους αλλά και για το αγροτουριστικό προϊόν και τον αγροτουρισμό γενικότερα.

§ Εξαπόλυση του εξοντωτικού ανταγωνισμού της περιοχής

Οι μεμονωμένες δράσεις των επιχειρηματιών σε περιοχές όπου η προσφορά είναι περιορισμένη σε τοπικό, δημοτικό ή κοινοτικό επίπεδο, πολλές φορές ωθεί τους επιχειρηματίες σε ακραίο ανταγωνισμό τόσο σε επίπεδο οικονομικό, όπως είναι το σπάσιμο των τιμών, όσο και σε κοινωνικό επίπεδο, όπως η διασάλευση των διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ των επιχειρηματιών, προκειμένου η κάθε πλευρά να επιτύχει την προώθηση και πώληση των προϊόντων της. Στην περίπτωση αυτή, οι

συνεταιρισμοί δείχνουν ακόμη μια φορά την ευεργετική τους συνεισφορά, δεδομένου ότι δεν επιτρέπουν να δημιουργούνται τέτοιου είδους φαινόμενα εξοντωτικού ανταγωνισμού, προστατεύοντας την ίδια στιγμή τα ίδια τα μέλη τους και διατηρώντας την οικονομία γενικότερα της περιοχής στην οποία δραστηριοποιούνται.

§ Αποτελεσματικότερη επενδυτική αξιοποίηση

Οι συνεταιρισμοί έχουν την δυνατότητα να κάνουν μεγαλύτερη και εποικοδομητικότερη χρήση των χρηματοδοτήσεων και επενδυτικών προγραμμάτων που προέρχονται από τοπικούς, εθνικούς και κοινοτικούς πόρους, από ότι κάνουν οι απλοί επιχειρηματίες, και αυτό οφείλεται κυρίως στην οργάνωση που διαθέτουν αλλά και την διαρκή ενημέρωση και πληροφόρηση πάνω σε αυτά τα θέματα. Για έναν απλό επιχειρηματία, και ιδιαίτερα στην περίπτωση των γυναικών αγροτισσών, τόσο η ενημέρωση όσο και η ανάληψη πρωτοβουλίας για την απόκτηση χρηματοδότησης προς όφελος ενός ορισμένου σκοπού φαίνεται και πολλές φορές είναι εγχείρημα δύσκολο λόγω της γραφειοκρατίας που συνήθως επικρατεί. Έτσι, οι συνεταιρισμοί, λαμβάνοντας επιχορηγήσεις και χρηματοδοτήσεις από τους υπεύθυνους φορείς κάθε φορά, μπορούν να επενδύουν αποτελεσματικά στην βελτίωση των παρεχομένων υπηρεσιών (όπως βελτίωση εξοπλισμού καταλυμάτων, εστιατορίων, αγορά τεχνικού εξοπλισμού, κ.α.).

§ Δημιουργία νέων θέσεων εργασίας

Οι συνεταιρισμοί στα πλαίσια των δραστηριοτήτων τους δίνουν την δυνατότητα όχι μόνο στα μέλη τους αλλά και σε άλλα άτομα της τοπικής τους κοινωνίας να έχουν μία επαγγελματική ενασχόληση. Αυτό αποτελεί σημαντικό ευεργέτημα των συνεταιρισμών, αφού όπως έχει ήδη αναφερθεί, η δημιουργία θέσεων εργασίας και η συμπληρωματικότητα του οικογενειακού εισοδήματος υπήρξαν οι πρώτοι λόγοι που

ώθησαν την αγροτική κοινωνία στην αγροτική πολυδραστηριότητα και συγκεκριμένα στον αγροτουρισμό, αλλά και τους ίδιους τους υπεύθυνους φορείς, στην υποστήριξη και ανάπτυξή του.

Με τον τρόπο αυτό, ενδυναμώνεται η ισχύς των συνεταιρισμών στην τοπική και όχι μόνο αγορά, με αποτέλεσμα την ισχυροποίηση του αγροτουριστικού προϊόντος που προσφέρουν, την δυνατότητα βελτίωσης και περαιτέρω ανάπτυξής του καθώς και την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας που επιφέρει η συνεχής αυτή ανάπτυξή του.

Στο σημείο αυτό της δημιουργίας θέσεων εργασίας αξίζει να αναφερθεί η ώθηση που δίνεται από τους συνεταιρισμούς στην ανάδειξη και αξιοποίηση των παραδοσιακών επαγγελμάτων, όπως αυτό της υφαντικής, της κεραμικής, του αργαλειού, και ο σημαντικός ρόλος της γυναίκας στην εξάσκηση των επαγγελμάτων αυτών, τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της πολιτισμικής μας κληρονομιάς και τα οποία εμπλουτίζουν το αγροτουριστικό προϊόν του κάθε τόπου και της χώρας γενικότερα.

§ Βελτίωση της αυτοπεποίθησης και κοινωνική αναβάθμιση των γυναικών της υπαίθρου

Το σημαντικότερο πιθανότατα ευεργέτημα που προσφέρουν οι συνεταιρισμοί στην τοπική κοινωνία που δραστηριοποιούνται είναι η δημιουργία θέσεων εργασίας στις γυναίκες της υπαίθρου, η οποία μεταφράζεται στην βελτίωση των όρων διαβίωσης των ιδίων και των οικογενειών τους, αλλά πρωτίστως στην βελτίωση της αυτοπεποίθησης και της κοινωνικής αναβάθμισής τους. Αυτός άλλωστε υπήρξε ο κύριος λόγος ίδρυσης των πρώτων γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών από την Γενική Γραμματεία Ισότητας.

Η βελτίωση της αυτοπεποίθησης της γυναίκας της υπαίθρου προέρχεται είτε από την ίδια την προσφορά των υπηρεσιών τους και δραστηριοποίηση μέσα από τους συνεταιρισμούς, είτε από την συμμετοχή σε δραστηριότητες που πλαισιώνουν την οργανωτική λειτουργία των συνεταιρισμών, όπως συμμετοχή και εκλογή τους στα όργανα κάθε συνεταιρισμού, γεγονός που αμβλύνει τις τάσεις φυγής τους για τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας αναζητώντας καλύτερες συνθήκες διαβίωσης.

Με τον τρόπο αυτό παραμένουν στον τόπο τους και δραστηριοποιούνται στα πλαίσια του συνεταιρισμού, και γιατί όχι αργότερα, ως ανεξάρτητες επιχειρηματίες, αφού θα έχουν πάρει δυνάμεις, τις απαραίτητες γνώσεις και το “know how” προκειμένου να δραστηριοποιηθούν ως ιδιώτες στον αγροτουρισμό. Τελικό όφελος για την ύπαιθρο είναι εντέλει η οικονομική και πληθυσμιακή της ενδυνάμωση που στην πορεία επιφέρει και την ανάπτυξη σε επίπεδο χώρας.

Πηγές

Βιβλιογραφία

- [1] Nina-Pazarzi E., “Women’s Cooperatives as a Form of Democratic Organization and Decision Making: The Case of Kassos”, 13ο Παγκόσμιο Συνέδριο της International Sociological Association, 1994
- [2] Καθ. Δ. Αποστολόπουλος, “Περιπτώσεις Γυναικείας Συνεταιριστικής Επιχειρηματικότητας στον Εναλλακτικό και Ήπιο Τουρισμό Υπαίθρου”, Πρακτικά 1^{ης} Διημερίδας Επιχειρηματικότητας, Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, 17-18 Μαρτίου 2005
- [3] ΠΑ.Σ.Ε.Γ.Ε.Σ., Ενημερωτικό Φυλλάδιο, Αθήνα, 2005
- [4] Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), “Αγροτουριστικές Επιχειρήσεις”, Τομέας Γεωπονίας, Τροφίμων και Περιβάλλοντος, Ειδικότητα Επιχειρήσεων Αγροτουρισμού και Αγροβιοτεχνίας, Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Γ’ Έκδοση, Αθήνα, 2003
- [5] Εταιρεία Ανάπτυξης Πηλίου, “Βασικά Κοινά Χαρακτηριστικά Αγροτουριστικών Συνεταιρισμών”, Δημοσίευμα στην ιστοσελίδα της Εταιρείας Ανάπτυξης Πηλίου Α.Ε.
- [6] Νίνα-Παζαρζή Ε., “Maison d’Europe” με θέμα “Ευρωπαϊκά Προγράμματα Επαγγελματικής Κατάρτισης”, Διεθνές Συνέδριο της Διεθνούς Ομοσπονδίας, 1993
- [7] Γαμβρούλης Δ., “Αγροτουρισμός και Γυναικείοι Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί”, Πρακτικά Πανευρωπαϊκού Σεμιναρίου με θέμα: “Ο Αγροτουρισμός και η Συμβολή του στη Διατήρηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς των Χωρών της Ευρώπης”, Επιμέλεια Αποστολόπουλος Κ., Πλωμάρι Λέσβου, 1-7 Ιουνίου 1997

[8] Γυναικείο Πρακτορείο Τύπου “Info Femmina” (επιμέλεια), “Νέες Πολιτικές Ανάπτυξης και Προώθησης των Γυναικείων Συνεταιρισμών”, Πανελλήνια Συνάντηση Γυναικείων Συνεταιρισμών, Πρακτικά Συνεδρίου 18-19 Φεβρουαρίου, 2000

[9] Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), “Εμπορία (Marketing) Προϊόντων Αγροτουρισμού & Αγροβιοτεχνίας”, Τομέας Γεωπονίας, Τροφίμων και Περιβάλλοντος, Ειδικότητα Επιχειρήσεων Αγροτουρισμού και Αγροβιοτεχνίας, Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Γ’ Έκδοση, Αθήνα, 2003

Διαδίκτυο

[10] Ιστοσελίδα της ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., <http://www.paseges.gr/female.htm>

Κεφάλαιο 7 - Αναλυτική παρουσίαση των Γυναικείων Αγροτουριστικών, Αγροβιοτεχνικών και Αγροοικοτεχνικών Συνεταιρισμών στην ελληνική περιφέρεια και αναφορά σε δύο περιπτώσεις

Το παρόν κεφάλαιο περιλαμβάνει δύο υποκεφάλαια. Στο πρώτο υποκεφάλαιο γίνεται αναλυτική παρουσίαση των χαρακτηριστικών των Γυναικείων Αγροτουριστικών και λοιπών συνεταιρισμών που δραστηριοποιούνται στην ελληνική περιφέρεια, ενώ στο δεύτερο παρουσιάζονται δύο περιπτώσεις επιτυχημένων Γυναικείων Αγροτουριστικών και Αγροβιοτεχνικών Συνεταιρισμών της ελληνικής περιφέρειας.

Η πρώτη αναλυτική παρουσίαση βασίζεται σε στοιχεία από πέντε διαφορετικές πηγές και προελεύσεις και οδηγεί σε συμπεράσματα συνδυαστικά μέσω αυτών. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην έλλειψη επικαιροποιημένων στοιχείων που να αφορούν στο σύνολο των γυναικείων αγροτουριστικών και λοιπών συνεταιρισμών στην Ελλάδα, στα οποία θα μπορούσε να βασιστεί ολοκληρωτικά η παρούσα μελέτη.

Τα προαναφερόμενα στοιχεία στα οποία βασίζεται η παρούσα μελέτη δεν περιλαμβάνουν το σύνολο των δραστηριοποιούμενων γυναικείων συνεταιρισμών στην ελληνική περιφέρεια αλλά το μεγαλύτερο μέρος αυτών και για τον λόγο αυτό θεωρούνται αξιόπιστα για την διεξαγωγή συμπερασμάτων. Τα στοιχεία αυτά αφορούν σε πηγές από:

- i. Έρευνα που διενήργησε το 2000 το Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης σε συνεργασία με την Γενική Γραμματεία Ισότητας και του ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ. και η οποία τιτλοφορείται “Έρευνα - Αποτύπωση της εικόνας των

Γυναικείων Συνεταιρισμών”. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στην έρευνα αυτή συμμετείχαν 50 Συνεταιρισμοί από όλη την χώρα από τους 71 του συνόλου των δραστηριοποιούμενων εκείνη την περίοδο γυναικείων συνεταιρισμών στην ελληνική ύπαιθρο και χώρα. Το ποσοστό συμμετοχής των γυναικείων συνεταιρισμών είναι αρκετά σημαντικό και για τον λόγο αυτό θεωρείται ότι μπορεί να αποτελέσει σημαντική πηγή πληροφόρησης σχετικά με την αποτύπωση των συνεταιρισμών στο σύνολο της χώρας. [ΥΠΕΔΔΑ / Γ.Γ.Ι. / ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., (1)].

- ii. Έρευνα πεδίου που διενεργήθηκε το 2003 από το Τμήμα Οικιακής Οικονομίας & Οικολογίας του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου σε 16 αγροτουριστικούς και αγροβιοτεχνικούς συνεταιρισμούς στο σύνολο των 82 που λειτουργούσαν εκείνη την περίοδο στο σύνολο της χώρας, σε ποσοστό δηλαδή 21%, ενώ η επιλογή του έγινε με την μέθοδο της τυχαίας δειγματοληψίας. [Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Καθ. Αποστολόπουλος Κ., (2)].
- iii. Τα τελευταία επίσημα στοιχεία που διαθέτει η Ένωση Αγροτουριστικών, Βιοτεχνικών και Οικοτεχνικών Συνεταιρισμών Ελλάδος και της ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ και τα οποία αφορούν στον αριθμό των καταγεγραμμένων και δηλωμένων γυναικείων αγροτουριστικών και λοιπών συνεταιρισμών και τις δραστηριότητες στις οποίες συμμετέχουν. [ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ. / Ένωση (3)].
- iv. Έρευνα που διενεργήθηκε το 2003 στο πλαίσιο Μελέτης που αφορούσε στην γυναικεία επιχειρηματικότητα σε πέντε χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα. [Νίνα-Παζαρζή Ε., (4)].

- ν. Έρευνα που διενεργήθηκε το 2003 και αφορά στους γυναικείους συνεταιρισμούς που δραστηριοποιούνται στην περιοχή της Θεσσαλικής Υπαίθρου [Δίκτυο Πληροφόρησης & Υποστήριξης, (5)].

Κεφ. 7.1 – Αναλυτική παρουσίαση Γυναικείων Συνεταιρισμών στον αγροτουρισμό

Η αναλυτική παρουσίαση των γυναικείων αγροτουριστικών και λοιπών συνεταιρισμών χωρίζεται σε τρία μέρη, εκ των οποίων το πρώτο αναφέρεται στα ποσοτικά, δημογραφικά, κοινωνικά, οικονομικά κ.α. χαρακτηριστικά των γυναικείων συνεταιρισμών στην ελληνική περιφέρεια, το δεύτερο στα κυριότερα προβλήματα των συνεταιρισμών και το τρίτο στις διαφαινόμενες προοπτικές τους.

Κεφ. 7.1.1 – Δημογραφικά, κοινωνικά, οικονομικά και λοιπά χαρακτηριστικά των γυναικείων συνεταιρισμών στον αγροτουρισμό

i. Λόγοι ίδρυσης των γυναικείων συνεταιρισμών

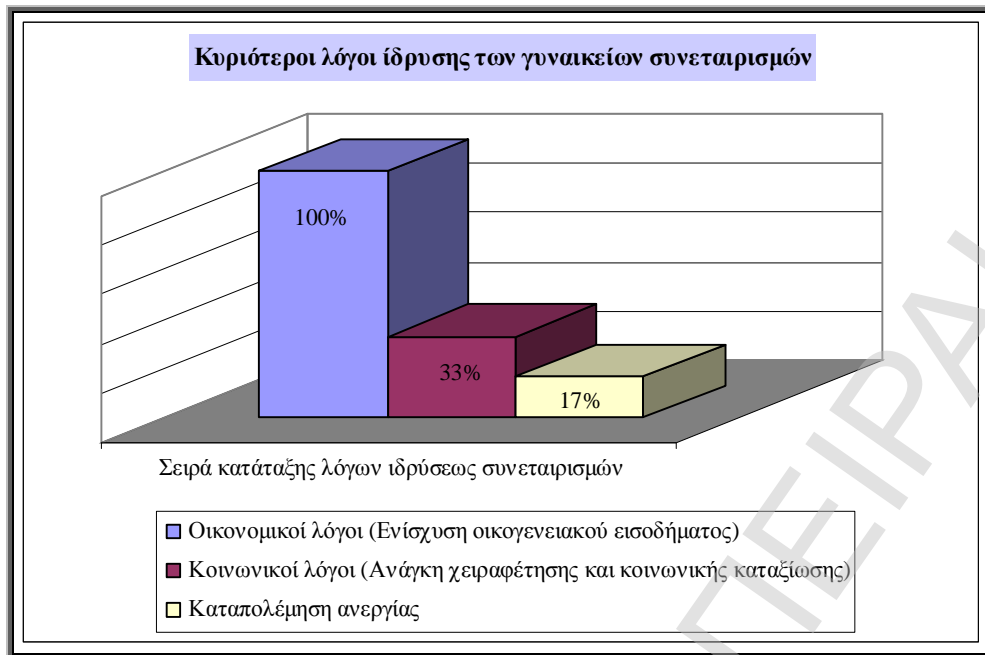
Παρά το γεγονός ότι οι γυναικείοι συνεταιρισμοί ξεκίνησαν με πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας Ισότητας προκειμένου να ενισχυθεί η οικονομική και κοινωνική αυτοδυναμία των γυναικών μελών των συνεταιρισμών και λιγότερο η συμβολή στην στήριξη του οικογενειακού εισοδήματος, φαίνεται ότι στην πορεία επικράτησε η δεύτερη άποψη. Αυτό αποδεικνύεται και από τα στοιχεία των ερευνών όπου, κυριότερος λόγος ίδρυσης των γυναικείων συνεταιρισμών φαίνεται ότι είναι η ανάγκη ενίσχυσης του οικογενειακού εισοδήματος των αγροτικών κοινωνιών.

Οι γυναικείοι συνεταιρισμοί αποδεικνύονται συμβατοί με την πολυδραστηριότητα, η οποία ενισχύει το αγροτικό εισόδημα χωρίς να μετακινεί την παραγωγική βάση της αγροτικής οικογένειας και κοινωνίας.

Οι κοινωνικοί λόγοι, όπως η ανάγκη χειραφέτησης και κοινωνικής καταξίωσης των γυναικών της υπαίθρου, έρχονται ως δεύτερη αιτία ίδρυσης των συνεταιρισμών αυτών. Σε μικρότερο ποσοστό, ως λόγος ίδρυσης των γυναικείων συνεταιρισμών εμφανίζεται η ανεργία, η οποία μαστίζει κυρίως τις γυναίκες και ιδιαίτερα της υπαίθρου, οι οποίες δεν έχουν περιθώρια επιλογής επαγγέλματος, καθώς τις περισσότερες φορές οι κοινωνίες στις οποίες ανήκουν προβάλλουν και υποστηρίζουν πρότυπα της γυναίκας που δραστηριοποιείται είτε αποκλειστικά στην οικιακή εργασία, είτε στην οικογενειακή αγροτική εκμετάλλευση, είτε στον συνδυασμό αυτών.

Οι γυναικείοι συνεταιρισμοί δίνουν την δυνατότητα απόδρασης των γυναικών της υπαίθρου από τον κλειστό αυτό κοινωνικό κλοιό και δραστηριοποίησής τους σε τομείς συναφούς περιεχομένου και ιδεολογίας με την αγροτική δραστηριότητα. Πέρα από αυτό, φαίνεται η κόπωση και η απόγνωση των κατοίκων της υπαίθρου από ένα συγκεκριμένο μοντέλο αγροτικής ανάπτυξης που έχει πια δείξει τα όριά του.

Στο γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι κυριότεροι λόγοι ίδρυσης των γυναικείων συνεταιρισμών στην ελληνική περιφέρεια:

Γράφημα [4]: Κυριότεροι λόγοι ίδρυσης των γυναικείων συνεταιρισμών

ii. Δραστηριότητες Γυναικείων Συνεταιρισμών

Σύμφωνα με τις προαναφερόμενες έρευνες, από το σύνολο των γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών που δραστηριοποιείται στην ελληνική περιφέρεια, ποσοστό περίπου 12% αφορά σε αμιγώς αγροτουριστικούς συνεταιρισμούς, δηλαδή σε συνεταιριστικές επιχειρήσεις υποδοχής και παροχής φιλοξενίας σε αγροτουριστικό κατάλυμα (δωμάτια σε ξενώνες, δωμάτια από τις οικίες των μελών τους, αγροικίες κ.α.) προκειμένου για την εκμετάλλευσή τους.

Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το κόστος επένδυσης αλλά και το κόστος συντήρησης και λειτουργίας των αγροτουριστικών αυτών καταλυμάτων είναι ιδιαίτερα υψηλό, ακόμη και στην περίπτωση των συνεταιρισμών, όπου ως οργανωμένες ενώσεις θα έπρεπε να έχουν ευκολότερη και μεγαλύτερη δυνατότητα δανειοδότησης από εθνικούς και κοινοτικούς φορείς. Το γεγονός αυτό μπορεί να αποδοθεί είτε στην αναστολή των

ίδιων των γυναικών, οι οποίες δεν έχουν ακόμη αποκτήσει την απαραίτητη αυτοπεποίθηση ότι είναι ικανές να προχωρήσουν σε διαδικασίες δανειοδότησης από το κράτος, είτε στην έλλειψη πληροφόρησης στο θέμα της δανειοδότησης και των επιδοτήσεων μέσω των εθνικών και κοινοτικών προγραμμάτων, είτε στην έλλειψη εκπαίδευσης σχετικά με τον τρόπο και τις ευκαιρίες ανάπτυξης που μπορεί να επιφέρει μια τέτοιου είδους δραστηριοποίηση στην τοπική αλλά και ευρύτερη περιοχή που ανήκουν. Από πλευράς πολιτείας, πιθανή αιτία είναι και η πολιτική που ακολουθούν οι αρμόδιοι φορείς σχετικά π.χ. με την χορήγηση νέων αδειών λειτουργίας αγροτουριστικών καταλυμάτων και άλλα γραφειοκρατικού τύπου προβλήματα.

Ωστόσο, παρά το χαμηλό ποσοστό των αμιγώς αγροτουριστικών συνεταιρισμών, διακρίνεται μια αξιοσημείωτη δυναμικότητα και ικανοποιητική διασπορά των καταλυμάτων που διαθέτουν οι γυναικείοι αυτοί αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 2000 οι συνεταιρισμοί διέθεταν ένα σύνολο δωματίων που πλησίαζε τα 300 με έναν αριθμό κλινών που άγγιζε επίσης τις 650.

Σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία που έχει στην διάθεσή της η Ένωση Αγροτουριστικών, Βιοτεχνικών και Οικοτεχνικών Συνεταιρισμών Ελλάδος (iii), οι γυναικείοι συνεταιρισμοί που δραστηριοποιούνται στην εκμετάλλευση αγροτουριστικών καταλυμάτων σήμερα ανέρχονται στους 13 στο σύνολο των 117 καταγεγραμμένων σε όλη την ελληνική ύπαιθρο και χώρα. Ο αριθμός των δωματίων και των κλινών που προαναφέρθηκαν έχει κατά πολύ ξεπεραστεί. Από τους 13 αυτούς συνεταιρισμούς, οι 12 διαθέτουν εστιατόρια ή διαθέτουν δυνατότητες εστίασης των αγροτουριστών πελατών τους.

Από την άλλη πλευρά, η μεγάλη πλειοψηφία των γυναικείων συνεταιρισμών της δραστηριοποιείται στην αγροβιοτεχνία και αγροοικοτεχνία. Στις δραστηριότητες τους

περιλαμβάνεται η παραγωγή και πώληση τοπικών προϊόντων, τα οποία παρουσιάζουν μια μεγάλη ποικιλία, προϊόντα εστίασης, διακόσμησης, ένδυσης, κ.α. την μερίδα του λέοντος όμως κερδίζουν τα τοπικά ιδιοπαραγόμενα και παραδοσιακά γλυκά του κουταλιού, οι μαρμελάδες, τα αρωματικά βότανα και τα ζυμαρικά. Τα προϊόντα αυτά αφορούν σε προϊόντα που οι ίδιες οι γυναίκες μέλη των συνεταιρισμών κληρονόμησαν από τις μητέρες τους, τα γνώριζαν δηλαδή παραδοσιακά και τα οποία οι γυναίκες αυτές πέρα από την παραγωγή και κατανάλωση στην προσωπική τους καθημερινότητα, τα προσφέρουν στους τουρίστες προκειμένου να “γευθούν” όσο γίνεται από την τοπική παράδοση και ζωή.

Αξίζει να σημειωθεί είναι ότι πολλοί από τους συνεταιρισμούς που ασχολούνται με αγροβιοτεχνικές και αγροοικοτεχνικές δραστηριότητες παρουσιάζουν την προσφορά ίδιων ή παρόμοιων προϊόντων, γεγονός το οποίο δείχνει ότι η επιλογή των δραστηριοτήτων των συνεταιρισμών δεν έγινε με βάση την τοπική παράδοση και την προσπάθεια ανάδειξης των τοπικών ιδιαιτεροτήτων τους αλλά περισσότερο με τάσεις μιμητισμού ή βασιζόμενοι σε επιθυμητά οικονομικά αποτελέσματα. Έτσι, συναντάμε προϊόντα τα οποία δεν έχουν ιδιαίτερη τοπική ταυτότητα, αλλά προσφέρονται προς πώληση γιατί ακολουθούν τις διαδικασίες παραδοσιακής παρασκευής και προσφοράς στον αγροτουρίστα καταναλωτή.

Αναφορικά με την παραγωγή των τοπικών προϊόντων, σημειώνεται ότι στην μεγάλη πλειοψηφία των συνεταιρισμών οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή των προϊόντων είναι τοπικές και πολλές φορές παρέχονται από τις γεωργικές εκμεταλλεύσεις των οικογενειών των γυναικών μελών, ενώ η χρησιμοποίηση συντηρητικών γίνεται στο ελάχιστο δυνατό.

Αναφορικά με την παραγωγή πιστοποιημένων προϊόντων και την βιολογική παραγωγή, τα στοιχεία της έρευνας δείχνουν ότι οι τομείς αυτοί δεν έχουν αναπτυχθεί ιδιαίτερα. Ωστόσο, παρά το ιδιαίτερα χαμηλό ποσοστό δραστηριοποίησης των γυναικείων συνεταιρισμών στους τομείς αυτούς, οι γυναίκες μέλη δείχνουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την μελλοντική δραστηριοποίησή τους στην παραγωγή βιολογικών και πιστοποιημένων προϊόντων. Δηλώνουν όμως ότι απαιτείται η προηγούμενη κατάρτισή τους στην βιολογική παραγωγή, η οποία συγκεντρώνει αρκετά υψηλό ποσοστό προτίμησης (64,63%) και στην παραγωγή πιστοποιημένων προϊόντων (54,22%).

Σε ό,τι αφορά τον χώρο όπου παράγονται τα προϊόντα των συνεταιρισμών παρατηρείται ότι χαμηλό ποσοστό των συνεταιρισμών έχει οργανωμένα εργαστήρια για την παρασκευή των προϊόντων τους, τα οποία τις περισσότερες φορές ανήκουν στους Δήμους, στους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης ή σε Ιδιώτες που τα διαθέτουν προς ενοικίαση στους γυναικείους συνεταιρισμούς. Χαμηλό είναι το ποσοστό εκείνο που οι συνεταιρισμοί κατέχουν ως περιουσιακό στοιχείο τα εργαστήρια, και αυτό βέβαια επηρεάζει σημαντικά την οικονομική τους ευχέρεια και ευελιξία.

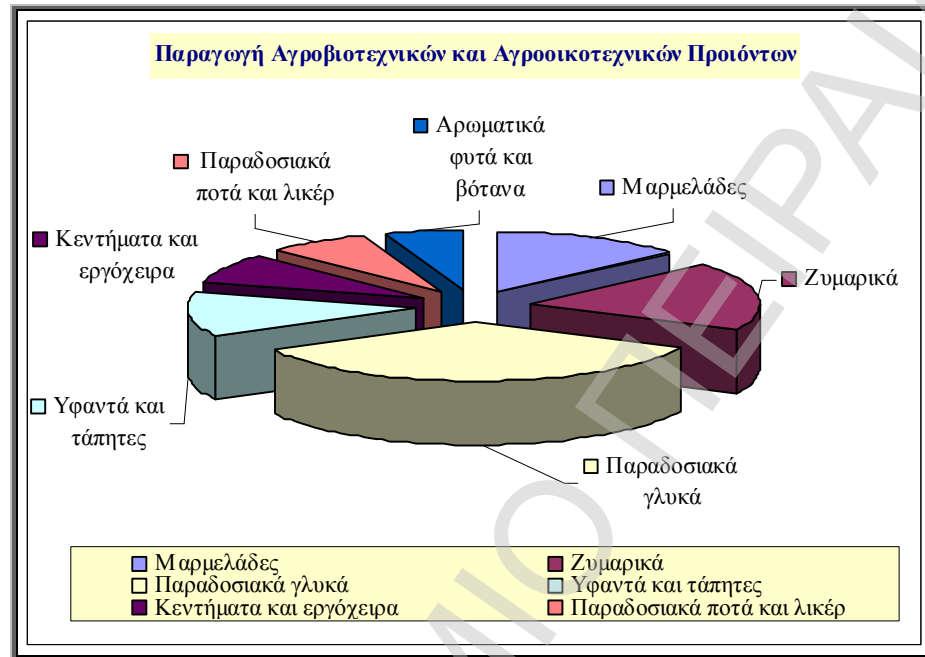
Στις υπόλοιπες περιπτώσεις η παρασκευή των προϊόντων γίνεται στα ίδια τα σπίτια των γυναικών μελών και αυτό είναι δεσμευτικό τόσο για την ποσότητα και την ομοιογένεια των προϊόντων όσο και την ποιότητα αυτών. Ωστόσο, σύμφωνα με την έρευνα αλλά και στοιχεία του Υπουργείου Γεωργίας, τόσο η τελική ποιότητα όσο και η τεχνική δεξιότητα στην παραγωγή των προϊόντων των γυναικείων συνεταιρισμών είναι υψηλού επιπέδου και αυτό αποδεικνύεται και από την προτίμηση που δείχνουν οι ίδιοι οι αγροτουρίστες, οι οποίοι όπως προαναφέρθηκε είναι ιδιαίτερα απαιτητικοί και επιλεκτικοί.

Αναφορικά με την πώληση των παραγόμενων προϊόντων, φαίνεται ότι περισσότεροι από τους μισούς συνεταιρισμούς διαθέτουν εκθετήρια μέσω των οποίων γίνεται η πώληση των προϊόντων αυτών. Η απευθείας πώληση των παραγόμενων προϊόντων στον αγροτουρίστα καταναλωτή είναι η πιο διαδεδομένη μέθοδος, ενώ μικρό ποσοστό των συνεταιρισμών έχει αναθέσει την διάθεση των προϊόντων του σε οργανωμένα δίκτυα διανομής. Υπάρχουν και οι περιπτώσεις εκείνες όπου οι συνεταιρισμοί απλώς παράγουν τα προϊόντα και εν συνεχεία τα διαθέτουν σε χονδρεμπόρους, οι οποίοι τα τυποποιούν και τα μεταπωλούν στο ευρύ κοινό. Οι περιπτώσεις αυτές είναι ελάχιστες σε σχέση με το συνολικό ποσοστό των δραστηριοποιούμενων στον χώρο συνεταιρισμών. [Νίνα-Παζαρζή Ε., (6)].

Σύμφωνα με τελευταία στοιχεία της Ένωσης Αγροτουριστικών, Βιοτεχνικών και Οικοτεχνικών Συνεταιρισμών Ελλάδος [iii], οι γυναικείοι συνεταιρισμοί που δραστηριοποιούνται σήμερα στην αγροβιοτεχνία και αγροοικοτεχνία διακρίνονται σε:

- 17 στην παραγωγή μαρμελάδων,
- 23 στην παραγωγή ζυμαρικών και τραχανά,
- 43 στην παραγωγή γλυκών του κουταλιού και σε άλλα παραδοσιακά γλυκά,
- 15 στην κατασκευή υφαντών και ταπήτων,
- 10 στην κατασκευή κεντημάτων,
- 9 στην παραγωγή λικέρ και ποτών,
- 7 στην παραγωγή αρωματικών φυτών και βοτάνων.

Στο Γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζεται η κατανομή αυτή των παραγόμενων προϊόντων των γυναικείων συνεταιρισμών της ελληνικής περιφέρειας:

Γράφημα [5]: Παραγωγή Αγροβιοτεχνικών και Αγροοικοτεχνικών Προϊόντων

Στις περισσότερες των περιπτώσεων οι γυναικείοι συνεταιρισμοί δραστηριοποιούνται σε περισσότερα από ένα από τα προϊόντα που προαναφέρθηκαν, ενώ λίγοι είναι εκείνοι που δραστηριοποιούνται αποκλειστικά σε ένα από αυτά.

Από στοιχεία που αφορούν σε έρευνα που διενεργήθηκε για λογαριασμό των γυναικείων συνεταιρισμών της Θεσσαλίας το 2003 και αφορούσε αποκλειστικά αυτούς, φαίνεται ότι τα τελευταία χρόνια υπάρχει μια νέα δραστηριότητα, η οποία παρουσιάζει σταδιακή αυξητική προτίμηση από τους γυναικείους συνεταιρισμούς και αυτή είναι η τροφοδοσία και η ετοιμασία γευμάτων (catering). [Δίκτυο Πληροφόρησης Θεσσαλίας, (4)].

iii. Δυναμικότητα σε μέλη των γυναικείων συνεταιρισμών

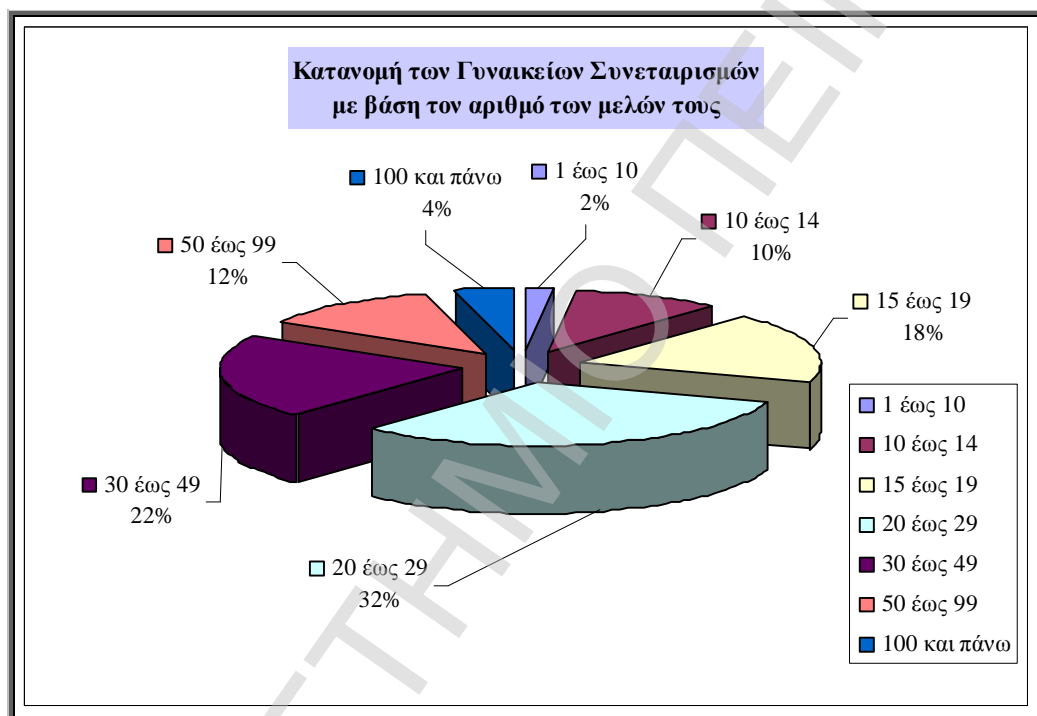
Σύμφωνα με τις προαναφερόμενες έρευνες, αποδεικνύεται μια αυξητική τάση της τάξης του 7,3% στα μέλη των γυναικείων συνεταιρισμών και αυτό αφήνει να διαφανεί ότι η συνεταιριστική ιδέα εμπνέει ως μοντέλο γενικότερα. Το γεγονός αυτό είναι ενθαρρυντικό τόσο για την συνεταιριστική ιδέα, όσο και για την δραστηριοποίηση των γυναικών της υπαίθρου στον αγροτουρισμό και στις συναφείς με αυτόν δραστηριότητες, οι οποίες προσελκύουν όλο και περισσότερο τις γυναίκες της υπαίθρου.

Πιο αναλυτικά, οι συνεταιρισμοί με 15 έως 29 μέλη αποτελεί το 50% του συνόλου των γυναικείων συνεταιρισμών και αυτό οφείλεται κυρίως στο νόμο που ίσχυε ως το 2000 “Περί Αγροτικών Συνεταιρισμών” και ο οποίος απαιτούσε κατά την ίδρυση των συνεταιρισμών “ειδικού σκοπού”, όπως είναι οι αγροτουριστικοί, αγροοικοτεχνικοί και αγροβιοτεχνικοί, την εγγραφή 20 μελών και, κατ’ εξαίρεση, σε κάποιες ειδικές περιπτώσεις τα 15. Η δέσμευση αυτή αναφορικά με τον αριθμό των μελών των νεοσυσταθέντων συνεταιρισμών τροποποιήθηκε με τον ν. 2810/2000 σύμφωνα με τον οποίο για την σύσταση συνεταιρισμού απαιτείται ο ελάχιστος αριθμός των 7 μελών. [Δροσοπούλου Σ., (5)].

Λιγότεροι είναι οι συνεταιρισμοί με 30 έως 49 μέλη, οι οποίοι αποτελούν περίπου το 25% του συνόλου. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι οι συνεταιρισμοί που αποτελούνται από αρκετά μεγάλο αριθμό εγγεγραμμένων μελών είναι ο Αγροτικός Βιοτεχνικός Συνεταιρισμός Βελβεντού Κοζάνης και ο Αγροτουριστικός Αγροτικός Συνεταιρισμός Ζαγοράς Πηλίου με 105 και 100 μέλη αντίστοιχα. Τα εγγεγραμμένα μέλη διακρίνονται σε ενεργά και ανενεργά, ο αριθμός των οποίων ποικίλλει. Ο μεγαλύτερος αριθμός

ενεργών μελών αντιστοιχεί επίσης στους δύο προαναφερόμενους γυναικείους συνεταιρισμούς.

Στο Γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζεται η κατανομή των γυναικείων συνεταιρισμών με βάση τον αριθμό των μελών τους:

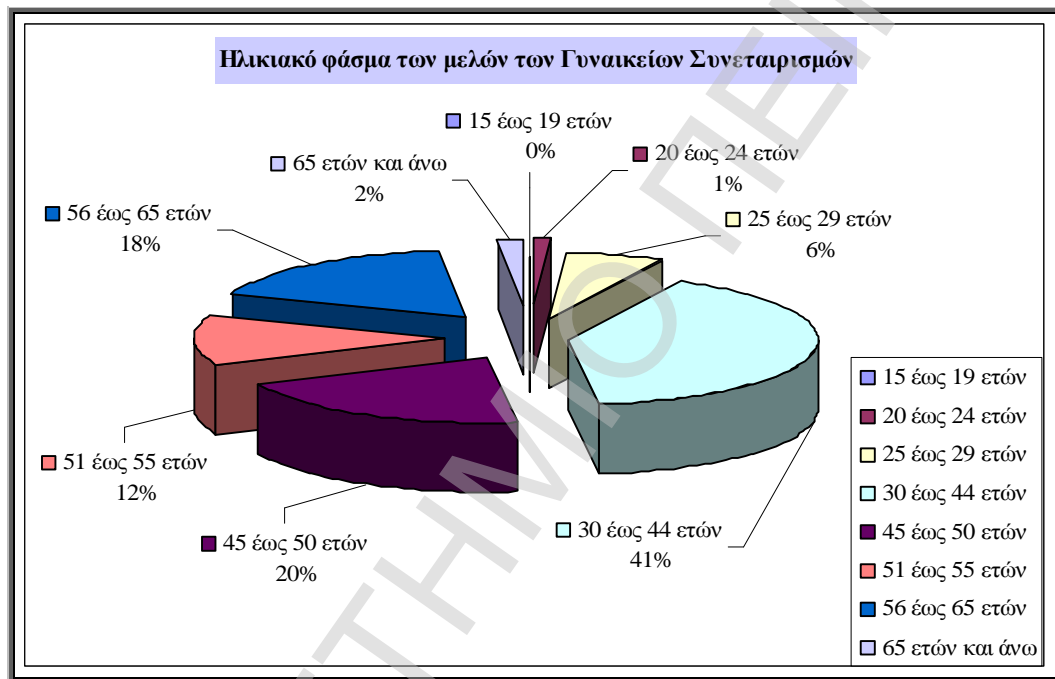
Γράφημα [6]: Κατανομή των Γυναικείων Συνεταιρισμών με βάση τον αριθμό των μελών τους

iv. Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των μελών των συνεταιρισμών

Η εικόνα που δίνεται από τα στοιχεία των ερευνών σχετικά με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των γυναικών μελών των αγροτουριστικών και λοιπών συνεταιρισμών παρουσιάζει την γυναίκα της υπαίθρου που δραστηριοποιείται σε αυτούς ηλικίας από 30 έως 40 ετών, έγγαμη και απόφοιτη δημοτικού σχολείου. Αναλυτικότερα, η ηλικία των γυναικών μελών που συμμετέχουν στους εν λόγω συνεταιρισμούς κυμαίνεται

κυρίως από 30-40 ετών και ακολουθεί η ηλικία των 45-50 ετών, ενώ το μικρότερο ποσοστό παρατηρείται στην ηλικία των 20-24 ετών.

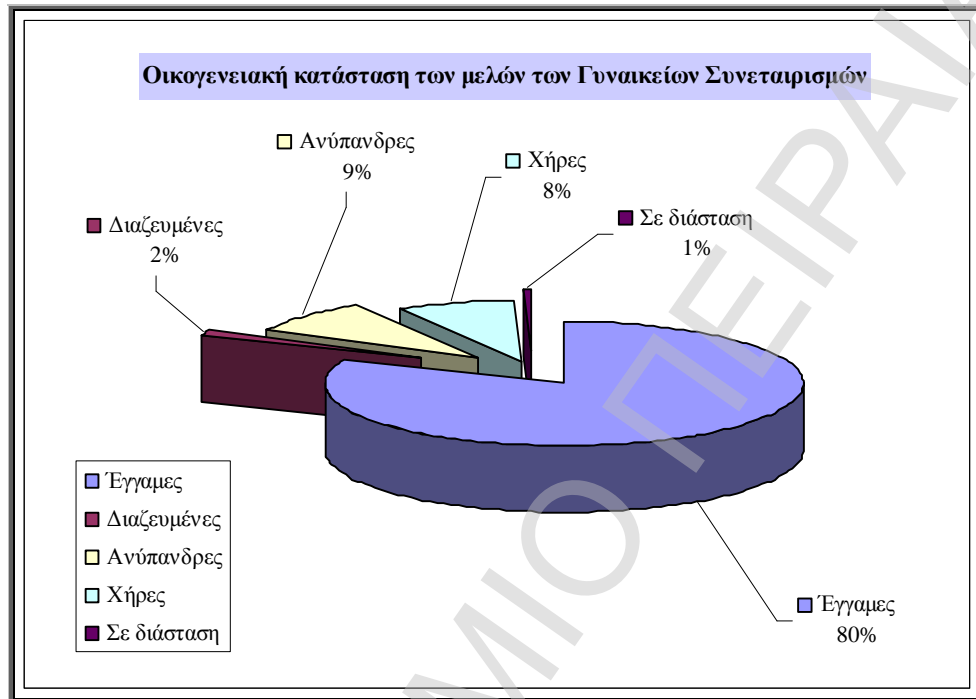
Στο γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζεται το ηλικιακό φάσμα των μελών των γυναικείων συνεταιρισμών:

Γράφημα [7]: Ηλικιακό φάσμα των μελών των Γυναικείων Συνεταιρισμών

Αναφορικά με την οικογενειακή κατάσταση των μελών, το μεγαλύτερο ποσοστό των γυναικών είναι έγγαμες. Το μεγάλο αυτό ποσοστό των έγγαμων γυναικών στην δραστηριοποίησή τους συνεταιρισμούς ερμηνεύεται, όπως έχει προαναφερθεί, ως ανάγκη για ενίσχυση του οικογενειακού εισοδήματος, αλλά παράλληλα και ως ανάγκη τους προσωπική για οικονομική ανεξαρτησία και επαγγελματική και κοινωνική αναγνώριση. Το αμέσως επόμενο ποσοστό που ακολουθεί είναι αυτό των ανύπανδρων γυναικών και ακολουθούν οι χήρες και οι διαζευγμένες γυναίκες.

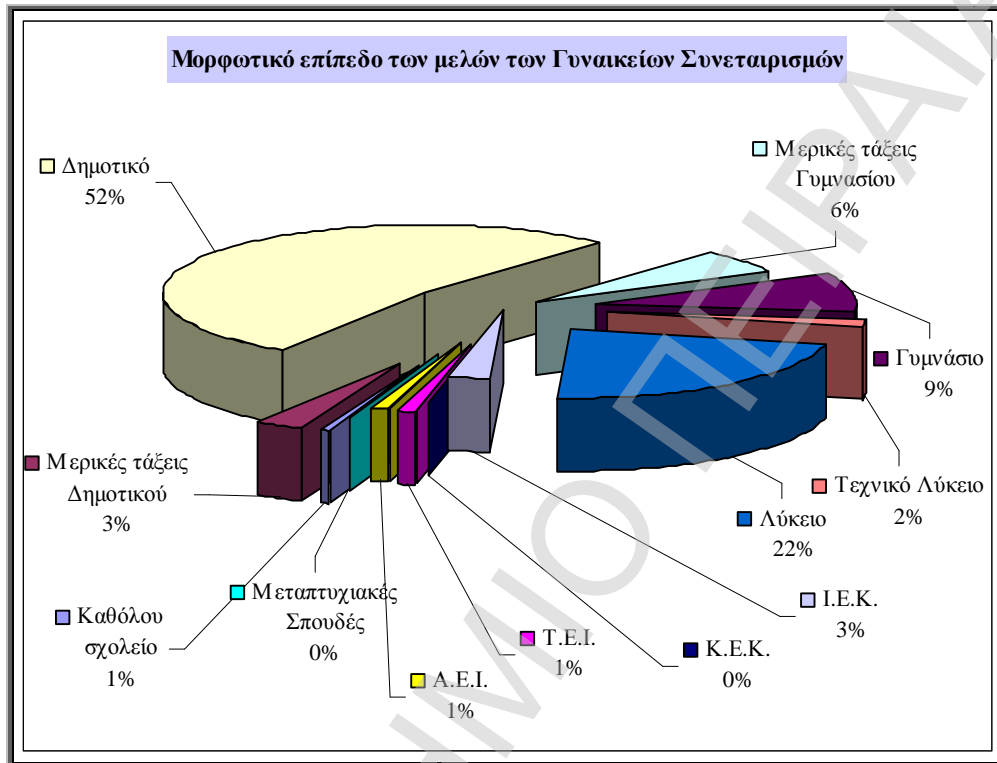
Στο γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζεται η οικογενειακή κατάσταση των μελών των γυναικείων συνεταιρισμών:

Γράφημα [8]: Οικογενειακή κατάσταση των μελών των Γυναικείων Συνεταιρισμών

Αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο των μελών των συνεταιρισμών, το υψηλότερο ποσοστό παρουσιάζεται στις απόφοιτες Δημοτικού σχολείου, και ακολουθούν οι απόφοιτες Λυκείου και με μεγάλη διαφορά οι απόφοιτες Γυμνασίου. Σημαντικό στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι από τα στοιχεία της έρευνας προκύπτει σχεδόν μηδενικό ποσοστό γυναικών που δεν έχουν παρακολουθήσει την υποχρεωτική εκπαίδευση.

Στο γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζονται τα στοιχεία που προαναφέρθηκαν σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο των μελών των γυναικείων συνεταιρισμών:

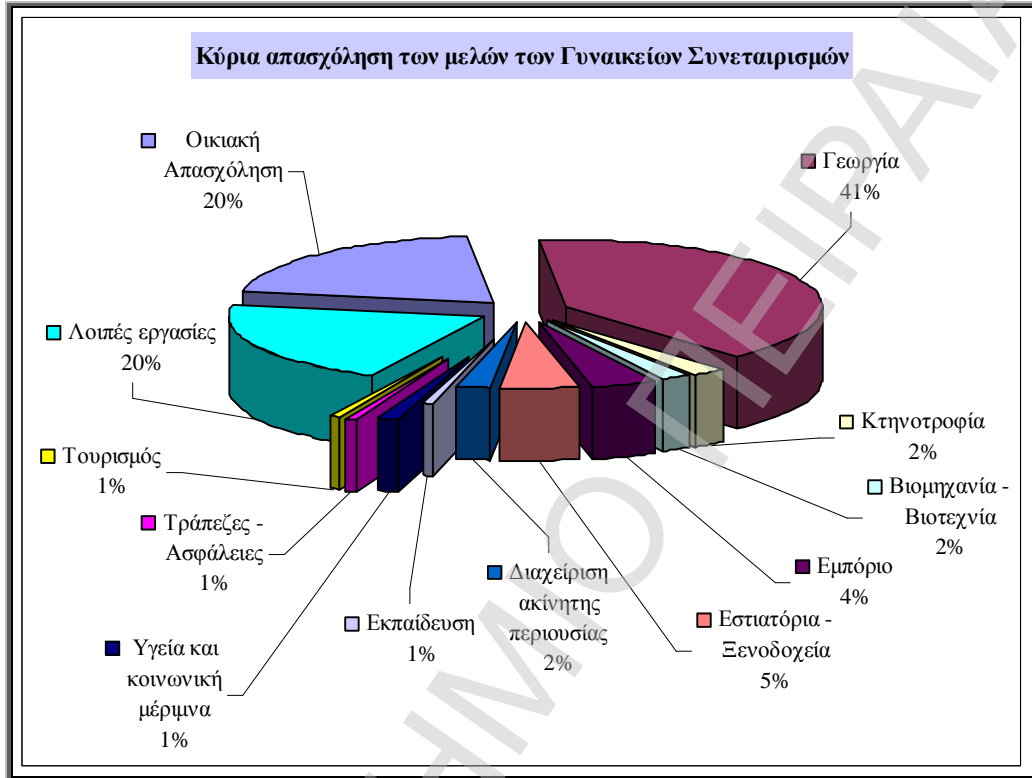

Γράφημα [9]: Μορφωτικό επίπεδο των μελών των Γυναικείων Συνεταιρισμών

Όσον αφορά στα εργασιακά χαρακτηριστικά των γυναικών μελών των συνεταιρισμών, βασιζόμενοι πάντα στα στοιχεία των ερευνών, το μεγαλύτερο ποσοστό των γυναικών μελών των συνεταιρισμών έχει ως κύρια απασχόλησή του την γεωργία και σε κάποιες περιπτώσεις την κτηνοτροφία και δευτερευόντως λοιπές δραστηριότητες όπως είναι η δραστηριοποίηση στους συνεταιρισμούς, και ακολούθως η οικιακή εργασία.

Στο γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι κύριες απασχολήσεις των μελών των γυναικείων συνεταιρισμών:

Γράφημα [10]: Κύρια απασχόληση των μελών των Γυναικείων Συνεταιρισμών

Σε ό,τι αφορά στην ύπαρξη προσωπικού εισοδήματος, η εικόνα που παρουσιάζεται για τις γυναίκες μέλη των συνεταιρισμών είναι ότι η μεγάλη τους πλειοψηφία είτε δεν έχει προσωπικό εισόδημα, ενώ στην περίπτωση εκείνη που έχει, αυτό είναι χαμηλό. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει την ευκαιρία που δίνεται μέσα από τους γυναικείους συνεταιρισμούς στις γυναίκες να δραστηριοποιηθούν σε έναν τομέα σχετικό με την κύρια απασχόλησή τους και να αποκτήσουν προσωπικό εισόδημα, ακόμη και στις περιπτώσεις εκείνες που δεν είναι τόσο σημαντικό. Ακόμη και το ελάχιστο που μπορούν να αποκομίσουν, τις ενισχύει οικονομικά αλλά και εμμέσως κοινωνικά και ψυχολογικά και βελτιώνει την καθημερινή τους διαβίωση.

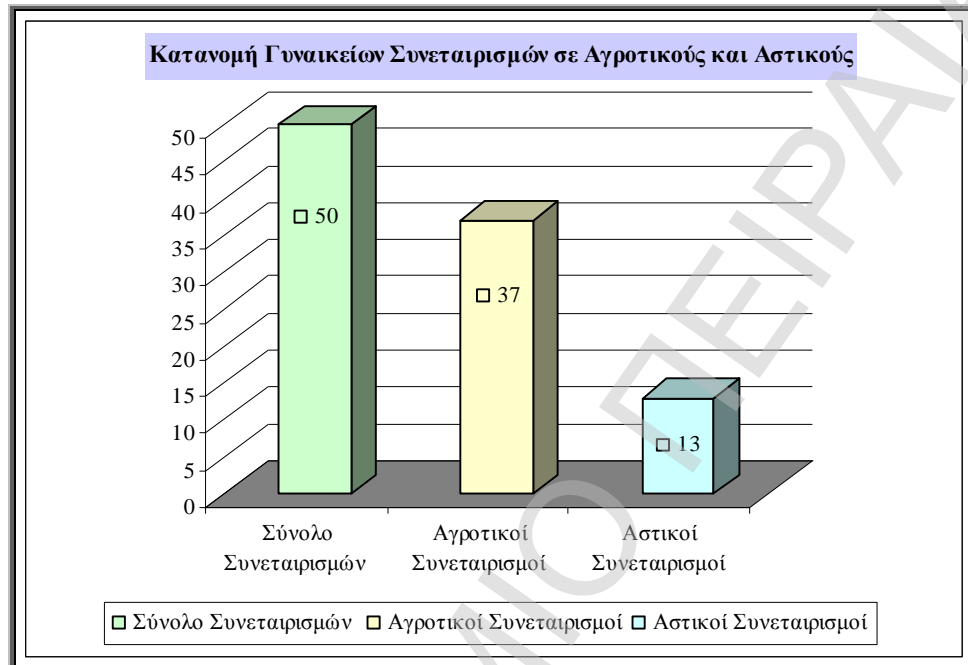
ν. Κατανομή των γυναικείων συνεταιρισμών σε αγροτικούς και αστικούς.

Από τις προαναφερόμενες έρευνες προκύπτει ότι οι γυναίκες, προκειμένου για την σύσταση των συνεταιρισμών, προτιμούν την μορφή των αγροτικών από τους αστικούς συνεταιρισμούς. Αυτό αρχικά οφειλόταν στην καθοδήγηση που είχαν οι γυναίκες κατά την ίδρυση των συνεταιρισμών αυτών.

Σύμφωνα με τα στοιχεία των ερευνών, ποσοστό 74%,37 από το σύνολο των δραστηριοποιούμενων συνεταιρισμών έχουν ιδρυθεί και λειτουργεί με βάση το Νόμο “περί Αγροτικών Συνεταιριστικών Οργανώσεων” (κυρίως το ν. 1541/85) ως “Αγροτικοί Συνεταιρισμοί Ειδικού Σκοπού”. Ο νόμος αυτός δίνει περισσότερες δυνατότητες επιχειρηματικής ανάπτυξης από τον αντίστοιχο των αστικών συνεταιρισμών.

Ποσοστό 26%, δηλαδή οι λοιποί 13 συνεταιρισμοί, είναι αστικοί και λειτουργούν με βάση το νομικό καθεστώς του ν. 1667/86, όπως αυτός τροποποιήθηκε με το άρθρο 27 του ν.2166/93. Ωστόσο, αρκετοί από τους συνεταιρισμούς αυτούς δείχνουν την τάση να προχωρήσουν στην τροποποίηση των καταστατικών τους και την μετατροπή τους σε αγροτικούς. [Δροσοπούλου Σ., (7), ΥΠΕΠΘ, (8), ΥΠΕΔΔΑ, (1)]. Αυτό ενισχύεται από το γεγονός ότι πέρα από τα κίνητρα του νόμου περί συνεταιρισμών, το Υπουργείο Γεωργίας και η ΠΑ.Σ.Ε.Γ.Ε.Σ. καλύπτουν με τις δράσεις τους τους γυναικείους αγροτικούς συνεταιρισμούς, ενώ αντίθετα η Γενική Γραμματεία Ισότητας καλύπτει με τις δράσεις της τους γυναικείους αστικούς συνεταιρισμούς. Και όπως αποδεικνύεται, περισσότερες δυνατότητες ανάπτυξης και αναγνώρισης δίνονται από τους φορείς που στηρίζουν τους αγροτικούς συνεταιρισμούς.

Στο γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζεται η κατανομή των γυναικείων συνεταιρισμών σε αγροτικούς και αστικούς:

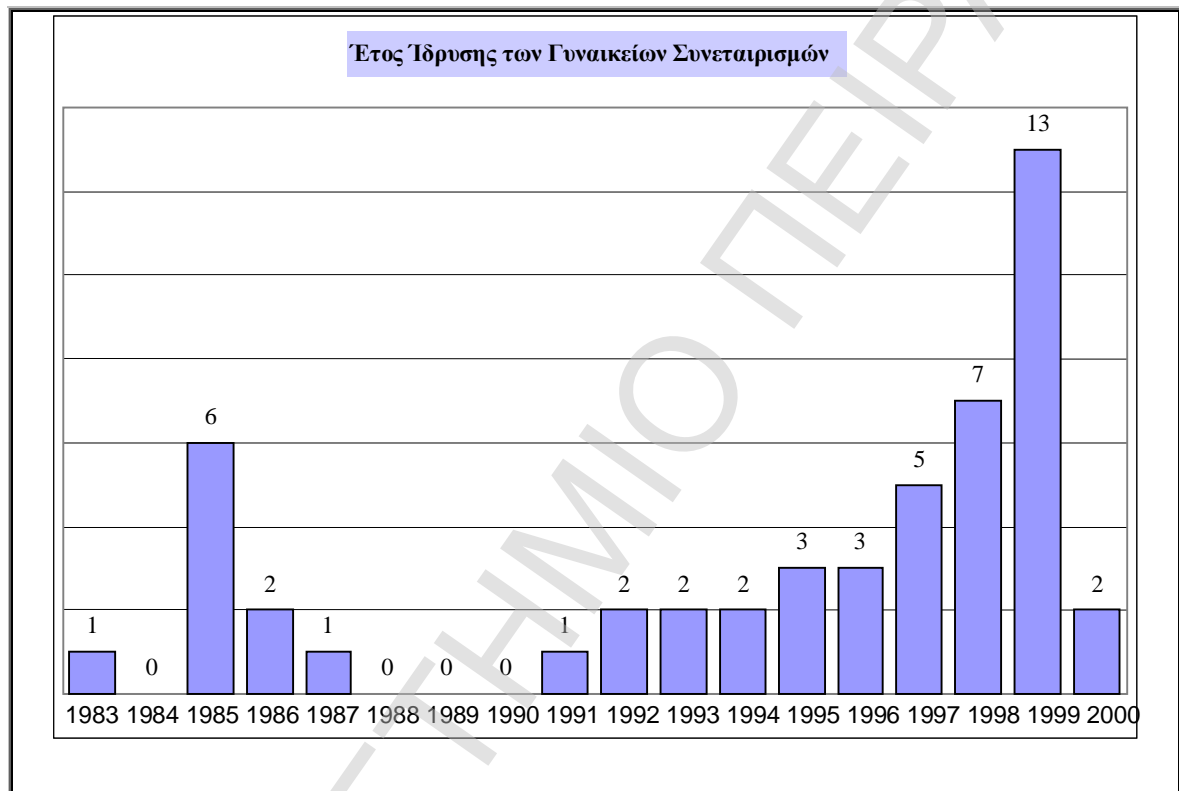
Γράφημα [11]: Κατανομή των Γυναικείων Συνεταιρισμών σε Αγροτικούς και Αστικούς

vi. Δυναμικότητα ίδρυσης των γυναικείων συνεταιρισμών

Οι γυναικείοι αγροτουριστικοί και λοιποί συνεταιρισμοί κατά την διάρκεια της εικοσαετούς και πλέον παρουσίας τους στην ελληνική περιφέρεια παρουσιάζουν εξαιρετική δυναμικότητα στην ίδρυσή τους. Από την ίδρυση δηλαδή του πρώτου γυναικείου αγροτουριστικού συνεταιρισμού στην Πέτρα Λέσβου το 1983, με την πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, ακολουθεί η ίδρυση 6 συνεταιρισμών κατά το 1985, άλλων 2 συνεταιρισμών το 1986 και 1 το 1987. Εν συνεχεία παρουσιάζεται μια περίοδος αδράνειας τεσσάρων περίπου χρόνων και από το 1992 και εξής αρχίζει ουσιαστικά η αυξητική ίδρυση των γυναικείων συνεταιρισμών με κορυφαία την χρονιά του 1999 όπου ιδρύονται 13 συνεταιρισμοί με την υποστήριξη και

άλλων φορέων, όπως η ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ, το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.), αλλά και οι Νομαρχίες ανά την χώρα.

Στο γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζεται η δυναμικότητα στην ίδρυση των γυναικείων αγροτουριστικών και λοιπών συνεταιρισμών στην ελληνική περιφέρεια:

Γράφημα [12]: Δυναμικότητα ίδρυσης των Γυναικείων Συνεταιρισμών

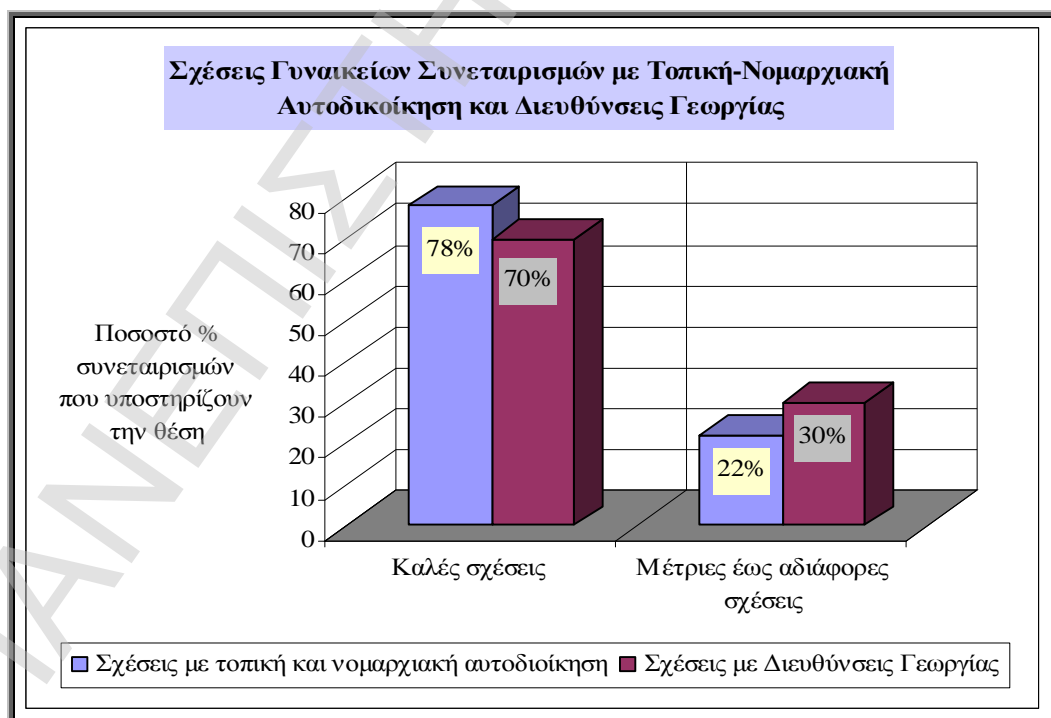
vii. Σχέσεις γυναικείων συνεταιρισμών με κρατικούς και τοπικούς φορείς

Από το γεγονός και μόνο ότι οι πρώτοι γυναικείοι συνεταιρισμοί ιδρύθηκαν με την υποστήριξη και υποβοήθηση της Γενικής Γραμματείας Ισότητας και στην συνέχεια οι υπόλοιποι με την υποστήριξη άλλων κρατικών φορέων αποδεικνύεται η σημασία που δείχνει η πολιτεία στο ρόλο που μπορούν να επιτελέσουν οι συνεταιρισμοί στην τοπική και περαιτέρω εθνική ανάπτυξη της χώρας. Και αυτό αναγνωρίζεται και από τους γυναικείους συνεταιρισμούς οι οποίοι δείχνουν μια θετική εικόνα σχέσεων με κρατικούς και τοπικούς φορείς. Στοιχεία από τις έρευνες δείχνουν ότι η πλειοψηφία των

συνεταιρισμών (ποσοστό 78%) δηλώνει καλές σχέσεις με την τοπική και νομαρχιακή αυτοδιοίκηση, ενώ το υπόλοιπο ποσοστό κατατάσσει τις σχέσεις τους από μέτριες έως αδιάφορες. Οι γυναικείοι συνεταιρισμοί αναγνωρίζουν το γεγονός ότι η τοπική και νομαρχιακή αυτοδιοίκηση τους υποστηρίζει ουσιαστικά και τους κατατάσσει στην κατηγορία εκείνη των επιχειρήσεων και ομάδων δραστηριοποίησης που μπορούν να επιφέρουν την κοινωνική και οικονομική αναβάθμιση κάθε τόπου.

Αναφορικά με τις Διευθύνσεις Γεωργίας, οι οποίες είναι και οι πλέον αρμόδιες για την ενημέρωση και πληροφόρηση των γυναικείων αγροτικών συνεταιρισμών, φαίνεται ότι το ποσοστό που κατατάσσει τις μεταξύ τους σχέσεις θετικές κυμαίνεται στα ίδια περίπου επίπεδα (70%).

Στο γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζονται ποσοστιαία οι σχέσεις των γυναικείων συνεταιρισμών με τους εν λόγω φορείς:

Γράφημα [13]: Σχέσεις Γυναικείων Συνεταιρισμών με κρατικούς και τοπικούς φορείς

viii. Δανειοδότηση και γυναικείοι συνεταιρισμοί

Οι γυναικείοι συνεταιρισμοί φαίνεται ότι δεν έχουν μεγάλη εξοικείωση με την ιδέα της απευθείας δανειοδότησης από τραπεζικούς και πιστωτικούς οργανισμούς, είτε για επενδύσεις, είτε για κεφάλαια κίνησης, και αυτό αποδεικνύεται από τα ποσοστά συμμετοχής τους σε αντίστοιχα προγράμματα δανειοδότησης.

Από τα στοιχεία των ερευνών προκύπτει ότι μόλις το 8% των γυναικείων συνεταιρισμών έχει κάνει χρήση δανείου, ενώ το υπόλοιπο ποσοστό αποφεύγει την κίνηση αυτή. Αυτό οφείλεται και στο μέγεθος των συνεταιρισμών, αλλά και στο γεγονός ότι οι γυναίκες διατηρούν μια συντηρητική νοοτροπία προς το θέμα της δανειοδότησης και δεν επιθυμούν ανοίγματα πέρα από τις δυνατότητές τους. Η σωστή πληροφόρηση όμως και ενημέρωση στο θέμα αυτό θα μπορούσε να συντελέσει στην διαμόρφωση θετικής αντιμετώπισης εκ μέρους των γυναικών. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η κατάρτιση και επιμόρφωσή τους σε θέματα χρηματοοικονομικής και διοικητικής διαχείρισης των συνεταιρισμών, προκειμένου να υπάρχουν οι βάσεις για την υποστήριξη των συμφερόντων των συνεταιρισμών.

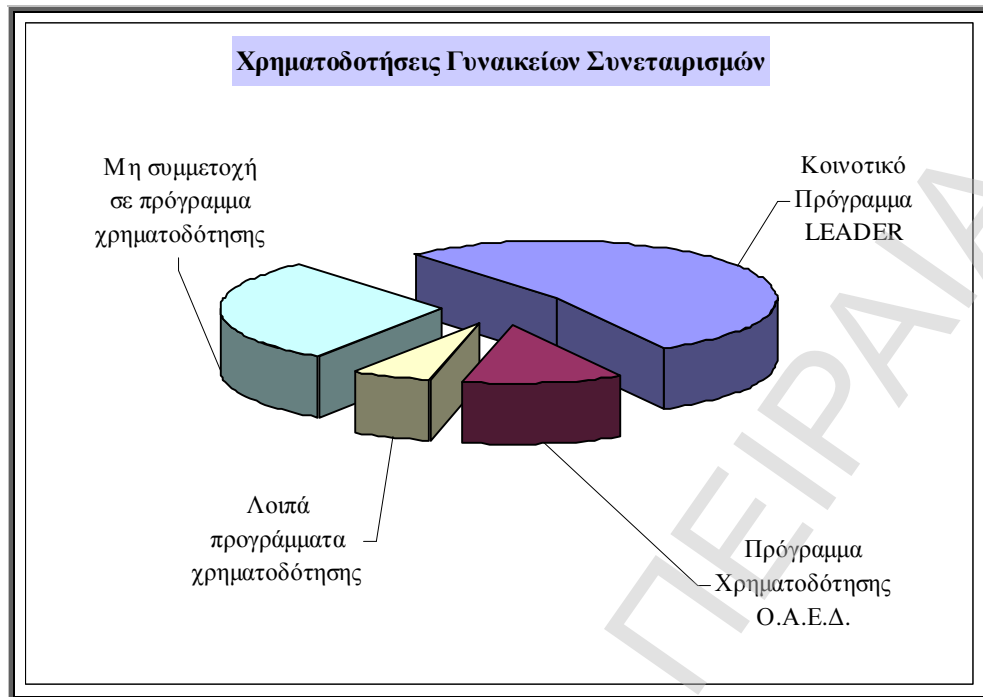
ix. Χρηματοδοτήσεις και γυναικείοι συνεταιρισμοί

Την τελευταία κυρίως πενταετία έχει παρατηρηθεί έντονη κινητικότητα στο θέμα της χρηματοδότησης των γυναικείων συνεταιρισμών από κοινοτικούς και εθνικούς πόρους. Σύμφωνα με στοιχεία της δεύτερης έρευνας, δηλαδή σε 17 από τους 82 δραστηριοποιούμενους κατά το 2003 συνεταιρισμούς στο σύνολο της χώρας, φαίνεται ότι ποσοστό περίπου 15% των γυναικείων συνεταιρισμών έχει ενταχθεί σε εθνικά και κοινοτικά προγράμματα χρηματοδότησης. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι από τους 17 γυναικείους συνεταιρισμούς, οι 12 έχουν συμμετάσχει σε προγράμματα χρηματοδότησης, εκ των οποίων οι 9 σε χρηματοδότηση μέσω του κοινοτικού

προγράμματος LEADER II, οι 2 μέσω του Ο.Α.Ε.Δ. και τοπικά σύμφωνα απασχόλησης και 1 από άλλο φορέα (Δ.Ε.Π.Ο.Σ.).

Το ποσοστό συμμετοχής των συνεταιρισμών σε προγράμματα χρηματοδότησης είναι ιδιαίτερα σημαντικό λαμβάνοντας υπ' όψιν τον αριθμό των γυναικείων συνεταιρισμών που συμμετείχαν στην έρευνα και δεδομένου ότι τα προγράμματα αυτά αποτελούν μια πρωτόγνωρη και αρκετά επαναστατική για την συντηρητική νοοτροπία των γυναικών της υπαίθρου διαδικασία χρηματοδότησης. Με την κατάλληλη καθοδήγηση και υποστήριξη όμως των αρμόδιων φορέων, με πρωταρχική αυτή της Γενικής Γραμματείας Ισότητας (Γ.Γ.Ι.), η οποία διαφάνηκε από την ίδρυση του πρώτου κιάλας αγροτουριστικού συνεταιρισμού στην ελληνική ύπαιθρο και χώρα, και στην πορεία του Υπουργείου Γεωργίας, της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος (Α.Τ.Ε.), της Πανελλήνιας Συνομοσπονδίας Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών (ΠΑ.Σ.Ε.Γ.Ε.Σ.) κ.α., φαίνεται ότι οι γυναικείοι συνεταιρισμοί σταδιακά αρχίζουν να ενημερώνονται και να προβαίνουν σε διαδικασίες χρηματοδότησης μέσα από σειρά είτε εθνικών, είτε κοινοτικών, είτε συνδυασμό εθνικών και κοινοτικών προγραμμάτων, όπως NOW, INTERREG, LEADER I,II,+, κ.α.

Στο γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι πηγές χρηματοδότησης των γυναικείων συνεταιρισμών, σύμφωνα με τα προαναφερόμενα στοιχεία:

Γράφημα [14]: Πηγές χρηματοδότησης Γυναικείων Συνεταιρισμών

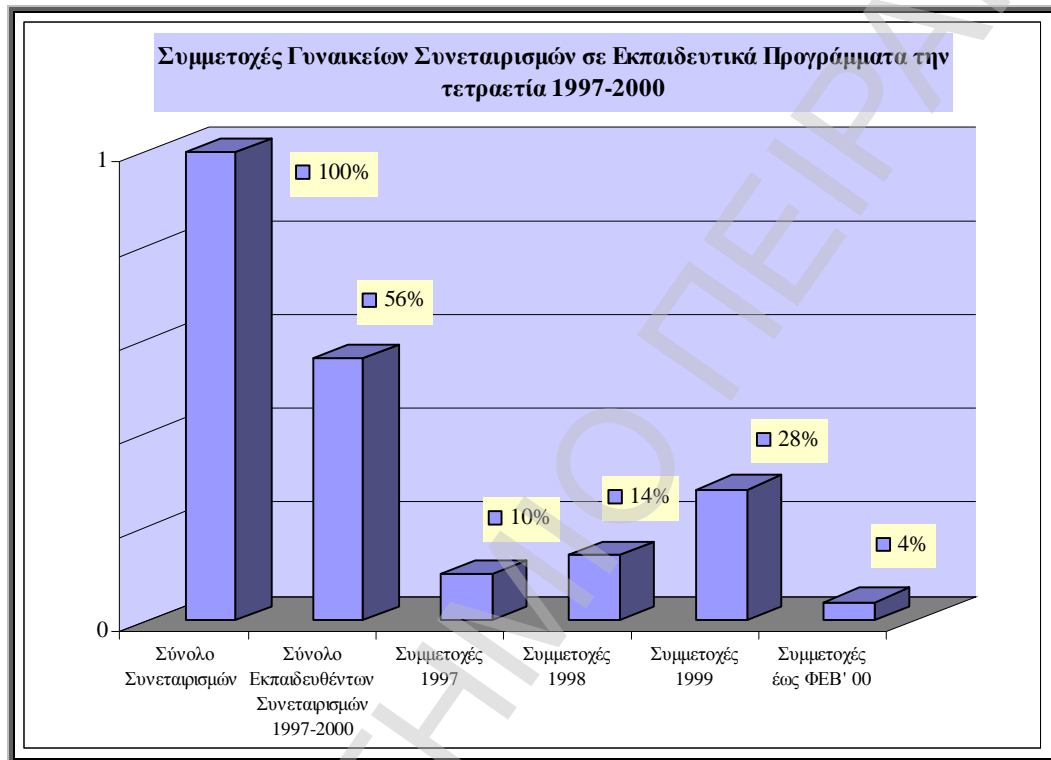
χ. Κατάρτιση και γυναικείοι συνεταιρισμοί

Η εκπαίδευση των γυναικών μελών των συνεταιρισμών φαίνεται ότι αποτελεί έναν από τους τομείς εκείνους στον οποίο δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα τόσο η πολιτεία όσο και οι ίδιοι οι γυναικείοι συνεταιρισμοί. [Νίνα-Παζαρζή Ε., (9)]. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται έντονη κινητικότητα αναφορικά με την εκπαίδευση και την επιμόρφωση των γυναικών και αυτό αποδεικνύεται και με τα προγράμματα κατάρτισης και επιμόρφωσης που δημιουργούνται και τα οποία τις περισσότερες φορές είναι επιδοτούμενα από εθνικούς και κοινοτικούς πόρους, γεγονός το οποίο αποτελεί επιπλέον κίνητρο.

Ενδεικτικά μπορούν να αναφερθούν στοιχεία από την έρευνα (i), στην οποία φαίνεται ότι στο διάστημα της τετραετίας 1997-2000, το ήμισυ και πλέον των καταγεγραμμένων συνεταιρισμών παρακολούθησαν κάποια εκπαίδευση, ποσοστό ιδιαίτερα υψηλό για τα ελληνικά δεδομένα.

Στο γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι συμμετοχές των μελών των Γυναικείων Συνεταιρισμών σε Εκπαιδευτικά Προγράμματα Αγροτουρισμού και λοιπών δραστηριοτήτων κατά την τετραετία 1997-2000:

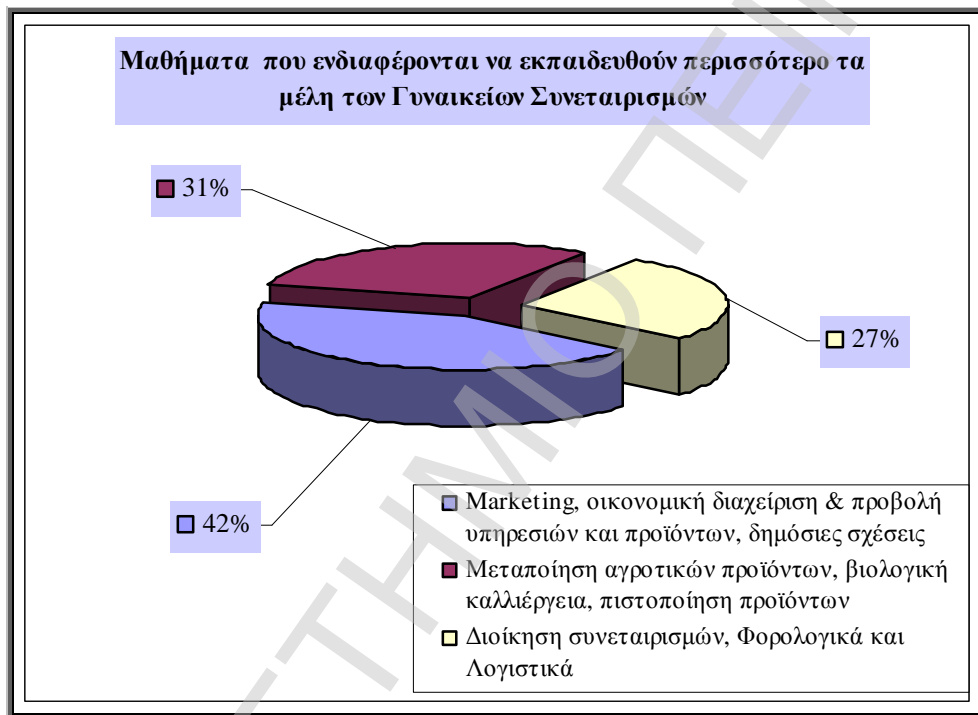

Γράφημα [15]: Συμμετοχές των μελών των Γυναικείων Συνεταιρισμών σε Εκπαιδευτικά Προγράμματα Αγροτουρισμού κλπ. κατά την τετραετία 1997-2000

Ωστόσο, παρά το σημαντικό αυτό ποσοστό συμμετοχής σε προγράμματα εκπαίδευσης, φαίνεται ότι οι γυναίκες μέλη των συνεταιρισμών θεωρούν ότι οι ανάγκες τους για εκπαίδευση και επιμόρφωση στον τομέα που δραστηριοποιούνται χρήζουν μεγαλύτερης εμβάθυνσης και εξειδίκευσης. Έτσι, σύμφωνα με τα στοιχεία, τα θέματα στα οποία δείχνουν προτίμηση οι γυναίκες μέλη των συνεταιρισμών αφορούν στην πλειοψηφία τους μαθήματα marketing, οικονομικής διαχείρισης και προβολής των προϊόντων και υπηρεσιών καθώς και μαθήματα δημοσίων σχέσεων (42%), μαθήματα μεταποίησης

αγροτικών προϊόντων, βιολογικής καλλιέργειας και παραγωγής πιστοποιούμενων προϊόντων (30%) και θέματα διοίκησης συνεταιρισμών και φοροτεχνικά (26%).

Στο γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζονται τα μαθήματα για τα οποία εκδηλώνουν ενδιαφέρον εκπαίδευσης τα μέλη των γυναικείων συνεταιρισμών:

Γράφημα [16]: Μαθήματα για τα οποία ενδιαφέρονται να εκπαιδευθούν περισσότερο τα μέλη των Γυναικείων Συνεταιρισμών

Από το ενδιαφέρον αυτό των γυναικών μελών των συνεταιρισμών διαφαίνεται η ανάγκη που έχουν να στηριχθούν σε γερές βάσεις που θα τους δώσουν την δυνατότητα σωστής και οργανωμένης προώθησης των προϊόντων και των υπηρεσιών τους στην τοπική και ευρύτερη αγορά. Οι γυναίκες μέλη των συνεταιρισμών φαίνεται ότι έχουν επίγνωση των αδυναμιών τους και αναζητούν τρόπους εκσυγχρονισμού προκειμένου για την βελτίωση των ιδίων και κατ' επέκταση της διοίκησης και υποστήριξης των

συμφερόντων των συνεταιρισμών στους οποίους ανήκουν. Για τον λόγο αυτό θεωρείται απαραίτητος ο σχεδιασμός προγραμμάτων κατάρτισης και επιμόρφωσης για την ανάπτυξη δεξιοτήτων προσαρμοσμένων στις ανάγκες και δραστηριότητες των γυναικών των συνεταιρισμών.

Κεφ. 7.1.2 - Κυριότερα προβλήματα των γυναικείων συνεταιρισμών στον αγροτουρισμό

Τα προβλήματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι γυναικείοι συνεταιρισμοί στον αγροτουρισμό και στις συναφείς με αυτόν δραστηριότητες εντάσσονται και συμβαδίζουν με τα προβλήματα των συνεταιριστικών οργανώσεων (μικτών και γυναικείων) σε όλους τους τομείς της οικονομίας και ιδιαίτερα στον αγροτικό τομέα.

Στα σημαντικότερα προβλήματα διακρίνεται η έλλειψη κεφαλαίων, η έλλειψη οργάνωσης σε λειτουργικό και παραγωγικό επίπεδο, η έλλειψη συνεργασίας μεταξύ των μελών, η αδυναμία προβολής και προώθησης των προϊόντων και υπηρεσιών των συνεταιρισμών και η έλλειψη ενδιαφέροντος συμμετοχής των νέων στους συνεταιρισμούς. Ακολούθως γίνεται αναλυτική παρουσίαση αυτών των προβλημάτων.

i. Έλλειψη κεφαλαίων των γυναικείων συνεταιρισμών

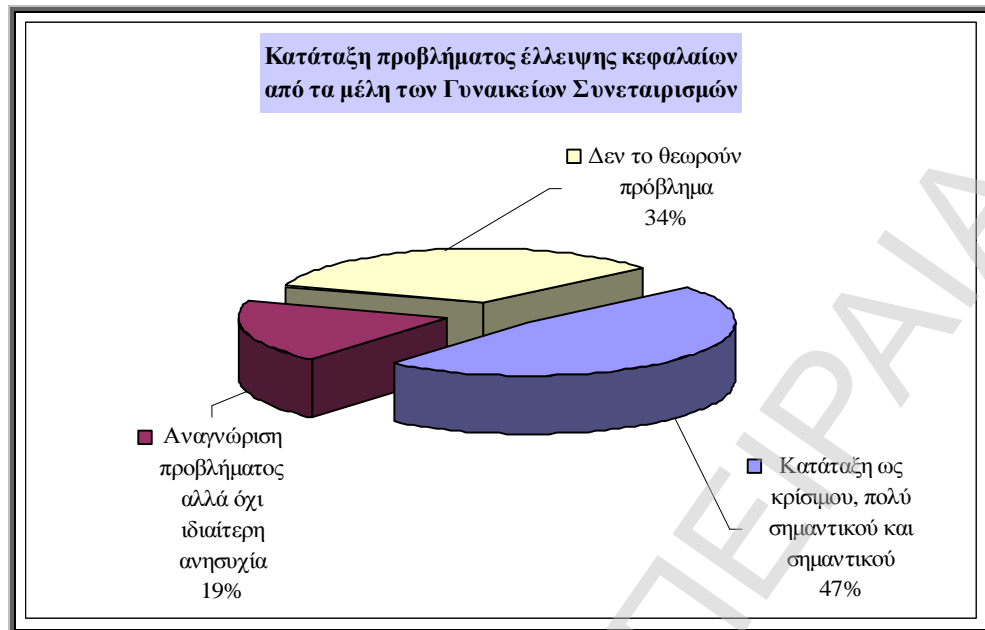
Η έλλειψη κεφαλαίων αποτελεί το σημαντικότερο πρόβλημα των γυναικείων συνεταιρισμών και ανασταλτικό παράγοντα προκειμένου για την ανταγωνιστική ανάπτυξη τους. Σύμφωνα και με στοιχεία από την έρευνα (i), το 66% των συνεταιρισμών αξιολογεί το πρόβλημα αυτό από κρίσιμο έως αρκετά σημαντικό, δεδομένου ότι τα χαμηλά κεφάλαια που διαθέτουν οι συνεταιρισμοί σε συνδυασμό με

την αρνητική στάση της πλειοψηφίας των γυναικών για δανειοδότηση δεν επαρκούν για να χρηματοδοτηθούν από ίδια κεφάλαια οι δραστηριότητες που απαιτούνται προκειμένου για την ανάπτυξη των συνεταιρισμών, όπως επενδύσεις για την βελτίωση των υπηρεσιών και προϊόντων των συνεταιρισμών, προγράμματα διαφήμισης και προώθησης των προϊόντων και υπηρεσιών τους, κ.α.

Η έλλειψη κεφαλαίων αποτελεί ιδιαίτερα ανασταλτικό παράγοντα στην κάλυψη της ίδιας συμμετοχής των γυναικείων συνεταιρισμών στα κοινοτικά προγράμματα στα οποία έχουν ενταχθεί ή επιθυμούν να ενταχθούν στο άμεσο μέλλον προκειμένου να παρακολουθήσουν τις σύγχρονες εξελίξεις στον τομέα που έχουν δραστηριοποιηθεί.

Ακόμη και στις περιπτώσεις εκείνες των συνεταιρισμών οι οποίοι δεν παρουσιάζουν έλλειψη κεφαλαίων δεδομένου ότι είναι σε καλή θέση από άποψη κύκλου εργασιών, αναφέρεται ως οικονομικό πρόβλημα η κακή κατάσταση της τοπικής αγοράς στην οποία δραστηριοποιούνται, με επακόλουθο την ύπαρξη μεγάλων ποσών ως απαιτήσεις και παράλληλα την χαμηλή ρευστότητά τους.

Στο γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζεται η κατάταξη του προβλήματος έλλειψης κεφαλαίων από τα μέλη των Γυναικείων Συνεταιρισμών:

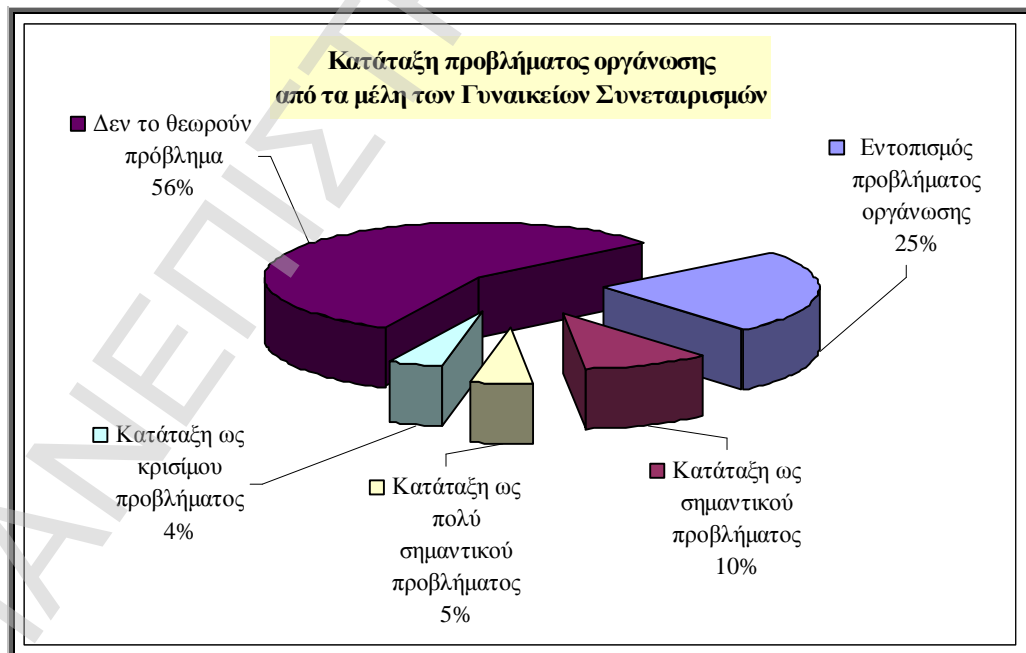
Γράφημα [17]: Κατάταξη του προβλήματος έλλειψης κεφαλαίων από τα μέλη των Γυναικείων Συνεταιρισμών

ii. Έλλειψη οργάνωσης των γυναικείων συνεταιρισμών

Από τα σημαντικότερα προβλήματα που έρχονται αντιμέτωπες οι γυναίκες μέλη των συνεταιρισμών είναι η έλλειψη οργάνωσης αυτών, σε επίπεδο λειτουργικό και παραγωγικό. Σύμφωνα με στοιχεία από την έρευνα (i), περίπου το 40% των γυναικών μελών των συνεταιρισμών θεωρεί το πρόβλημα αυτό ως το σημαντικότερο για την πορεία των συνεταιρισμών. Τα σημαντικότερα προβλήματα οργάνωσης εστιάζονται στην έλλειψη προσωπικού κυρίως σε θέσεις ηγετικές, θέσεις στελεχών ικανών να διοικήσουν και να οργανώσουν τους συνεταιρισμούς, να καταστρώσουν επιχειρηματικά και επιχειρησιακά σχέδια και να αντιμετωπίσουν τις καθημερινές αντιξοότητες και τα προβλήματα των συνεταιρισμών. Πολλές από τις γυναίκες μέλη των συνεταιρισμών που βρίσκονται σε θέσεις διοίκησης αντιλαμβάνονται και αναφέρουν ως τροχοπέδη ανάπτυξης και ανοδικής πορείας των συνεταιρισμών ιδιαίτερα την έλλειψη επιχειρηματικού σχεδίου.

Εκτός από τις θέσεις διοίκησης, σημαντικό πρόβλημα στην υγιή λειτουργία των συνεταιρισμών αποτελεί και η έλλειψη ειδικών σε θέματα που απαιτούν εξειδικευμένες γνώσεις, όπως αυτές των λογιστικών και φορολογικών θεμάτων, αλλά και σε θέσεις που έχουν να κάνουν με την παραγωγική λειτουργία των συνεταιρισμών. Ενδεικτικά αναφέρεται η αδυναμία των συνεταιρισμών να εκσυγχρονίσουν την παραγωγή, να εξειδικεύσουν ή να διαφοροποιήσουν τα προϊόντα και τις υπηρεσίες τους, να συμμετάσχουν στις διαδικασίες πιστοποίησης των προϊόντων και των υπηρεσιών, να παραγάγουν προϊόντα βιολογικής καλλιέργειας, να επιτύχουν χαμηλό κόστος παραγωγής χωρίς να θιγεί η ποιότητα των προσφερομένων προϊόντων και υπηρεσιών, να αποκτήσουν την απαιτούμενη τεχνογνωσία σε ζητήματα προσιτής και ελκυστικής εμπορικής συσκευασίας των προϊόντων, κ.α.

Στο γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζεται η κατάταξη του προβλήματος οργάνωσης από τα μέλη των Γυναικείων Συνεταιρισμών:

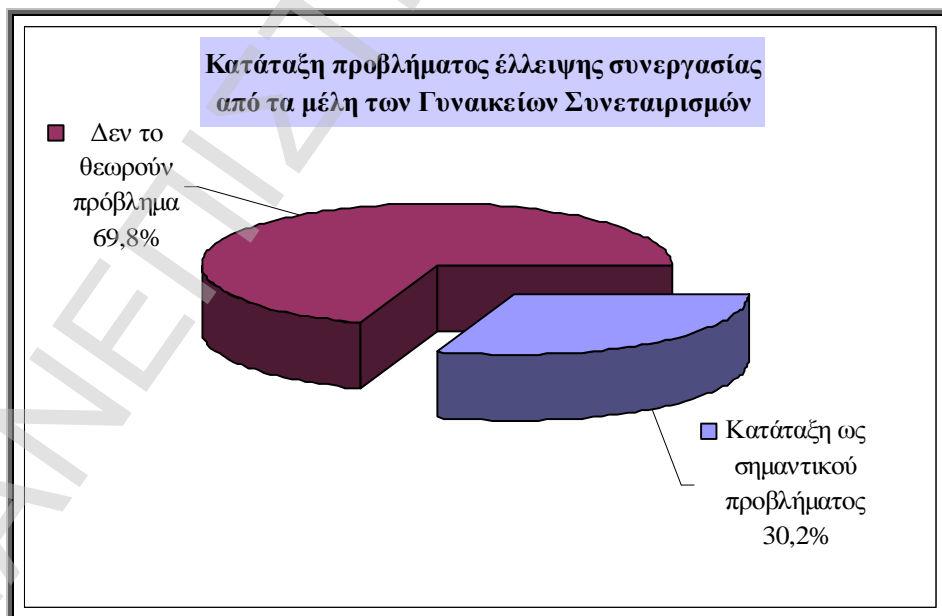

Γράφημα [18]: Κατάταξη του προβλήματος οργάνωσης από τα μέλη των Γυναικείων Συνεταιρισμών

iii. Έλλειψη συνεργασίας των γυναικείων συνεταιρισμών

Η έλλειψη συνεργασίας μεταξύ των γυναικών μελών των συνεταιρισμών αναφέρεται ως λιγότερο σημαντικό πρόβλημα, σε σχέση με τα υπόλοιπα που προαναφέρθηκαν. Στις περιπτώσεις εκείνες όπου αναφέρεται το πρόβλημα της έλλειψης συνεργασίας, εστιάζεται κυρίως στο θέμα του καταμερισμού της εργασίας μεταξύ των γυναικών μελών των συνεταιρισμών, στην τήρηση του ωραρίου για την παροχή υπηρεσιών στους συνεταιρισμούς, στη μη ανανέωση των οργάνων και σε κάποιες περιπτώσεις στον υψηλό μέσο όρο ηλικίας των μελών. Ωστόσο, η μεγάλη πλειοψηφία των συνεταιρισμών δεν αναφέρει έλλειψη συνεργασίας μεταξύ των μελών και αυτό πιθανότατα οφείλεται στο ότι η επιχειρηματική δραστηριότητα των συνεταιρισμών δεν έχει αναπτυχθεί σε βαθμό τέτοιο που να δημιουργεί συνθήκες για προσωπικές αντιθέσεις και προστριβές μεταξύ των μελών.

Στο γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζεται η κατάταξη του προβλήματος έλλειψης συνεργασίας από τα μέλη των γυναικείων συνεταιρισμών:

Γράφημα [19]: Κατάταξη του προβλήματος έλλειψης συνεργασίας από τα μέλη των γυναικείων συνεταιρισμών

iv. Αδυναμία προβολής των γυναικείων συνεταιρισμών

Η μεγάλη πλειοψηφία των συνεταιρισμών θεωρεί ως σημαντικό πρόβλημα την αδυναμία προβολής, διαφήμισης και προώθησης των προϊόντων και υπηρεσιών που προσφέρουν. Το γεγονός αυτό οφείλεται κυρίως, όπως έχει προαναφερθεί, στην χαμηλή κεφαλαιακή τους συγκρότηση, αλλά και στην έλλειψη σχεδίων marketing, η οποία οφείλεται στην γενικότερη έλλειψη οργάνωσης και επιχειρηματικού σχεδίου των συνεταιρισμών και η οποία δεν αφήνει περιθώρια για συστηματική διαφημιστική προβολή εκ μέρους των συνεταιρισμών.

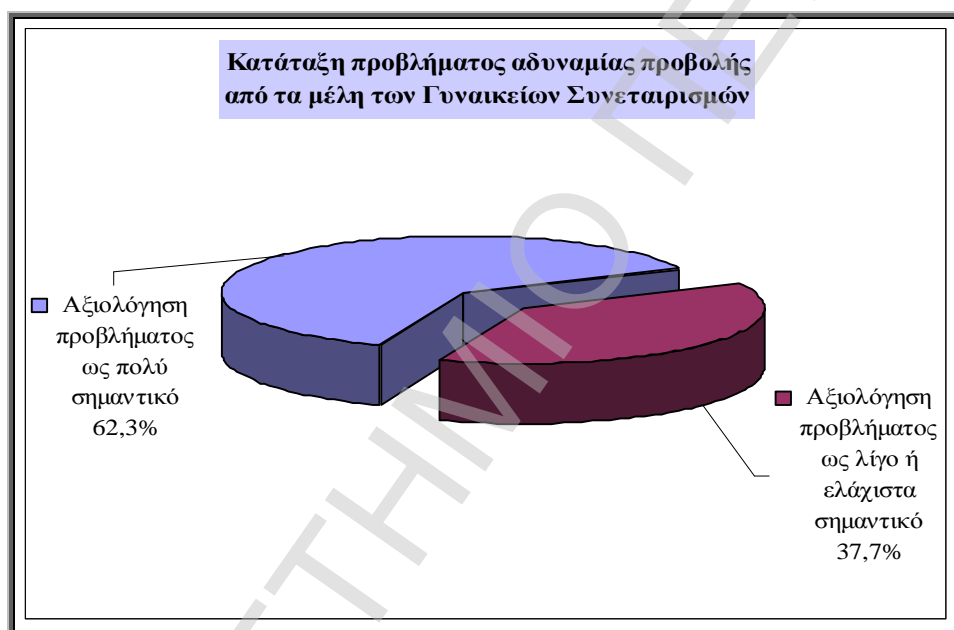
Η αδυναμία αυτή διαφήμισης και προβολής των προϊόντων και υπηρεσιών των συνεταιρισμών αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα όχι μόνο για την ανάπτυξη αλλά και σε κάποιες περιπτώσεις, για την επιβίωσή τους, αφού οι συνθήκες που επικρατούν στην αγορά και οικονομία γενικότερα είναι πολύ ανταγωνιστικές και απαιτούν δραστικές ενέργειες που επιβάλλεται να επιφέρουν άμεσα και ορατά αποτελέσματα. Η αδυναμία αυτή αφορά σε όλα τα είδη και μέσα διαφήμισης και προβολής, όπως συμμετοχή σε εκθέσεις, προβολή στον τύπο, διαφημιστικά spot στην τηλεόραση και στο ραδιόφωνο, δημιουργία και ανανέωση ιστοσελίδας στον διαδίκτυο, κ.α. σε μόνιμο κυρίως και όχι σε ευκαιριακό ή περιστασιακό επίπεδο.

Ωστόσο, ποσοστό περίπου 21% των γυναικείων συνεταιρισμών, προκειμένου για την διαφήμιση και προβολή τους, συμμετέχει ευκαιριακά σε εκθέσεις που αφορούν στον τομέα που δραστηριοποιείται. Η συμμετοχή σε εκθέσεις αναφέρεται ως ο δημοφιλέστερος τρόπος διαφήμισης των συνεταιρισμών, στις οποίες διαθέτουν φυλλάδια που εκδίδουν οι ίδιοι συχνά με την επιχορήγηση ή την χορηγία της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, του Δήμου ή της Νομαρχίας στην οποία δραστηριοποιούνται και του Υπουργείου Γεωργίας. Επίσης, οι περισσότεροι συνεταιρισμοί αρκούνται στην

περιστασιακή προβολή τους σε τοπικά έντυπα και τοπικές εκδόσεις των δήμων ή νομαρχιών στις οποίες δραστηριοποιούνται, ενώ λίγοι έχουν επιχειρήσει προβολή σε εξειδικευμένο τύπο ή στο διαδίκτυο.

Στο γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζεται η κατάταξη του προβλήματος αδυναμίας προβολής από τα μέλη των γυναικείων συνεταιρισμών:

Γράφημα [20]: Κατάταξη του προβλήματος αδυναμίας προβολής από τα μέλη των γυναικείων συνεταιρισμών

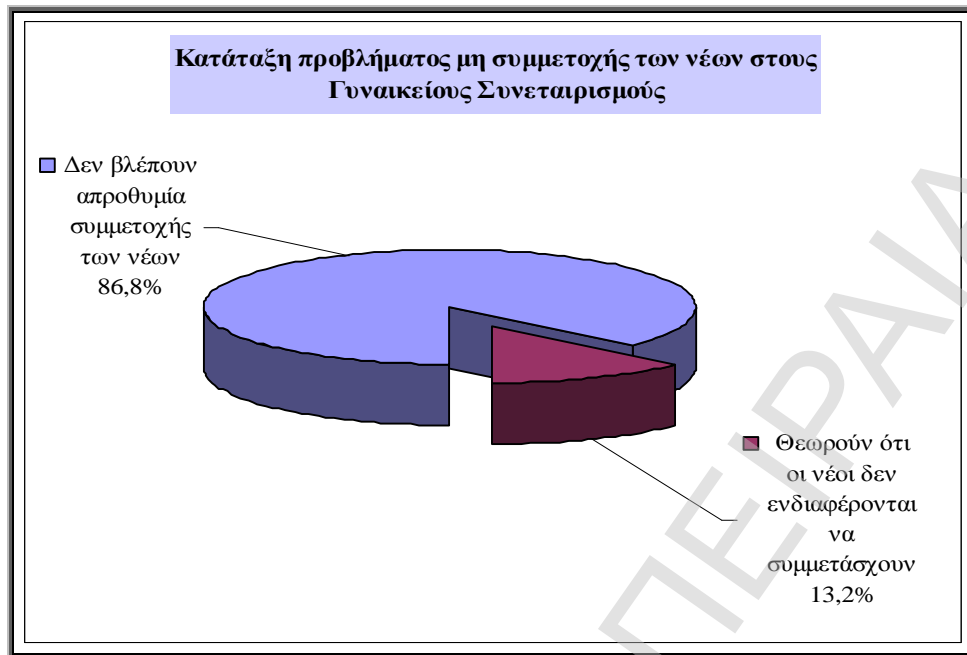
ν. Έλλειψη ενδιαφέροντος συμμετοχής των νέων στους γυναικείους συνεταιρισμούς

“Ο αγροτουρισμός είναι μια επιχείρηση για τις γυναίκες συζύγους των αγροτών, εφόσον όμως οι νέες γενιές γυναικών θα βρίσκουν καλύτερες ευκαιρίες απασχόλησης έξω από το γεωργικό νοικοκυριό είναι αμφίβολο αν θα είναι διατεθειμένες να αναλάβουν αγροτουριστικές δραστηριότητες”. Η θέση αυτή, η οποία ανήκει σε μεγάλο ερευνητή σε

θέματα γυναικείας απασχόλησης στον αγροτουρισμό, υποδεικνύει το εύθραυστο των δράσεων αυτών και συγκεντρώνει όλη την αντίληψη που επικρατούσε για χρόνια και η οποία ήθελε τις νέες της υπαίθρου να μην εκφράζουν ενδιαφέρον για την συμμετοχή τους στις δραστηριότητες των συνεταιρισμών και να θέτουν ως επιδίωξή τους την επαγγελματική τους αναζήτηση στις μεγάλες αστικές πόλεις της χώρας. [Γιδαράκου Ι., (10)].

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ανατροπή της αντίληψης αυτής και αυτό αποδεικνύεται από το χαμηλό ποσοστό των συνεταιρισμών, το οποίο υποστηρίζει ότι συναντά απροθυμία εκ μέρους των νέων της υπαίθρου να δραστηριοποιηθούν στους γυναικείους αγροτουριστικούς και λοιπούς συνεταιρισμούς. Το ποσοστό αυτό αναμένεται να μειωθεί ακόμη περισσότερο δεδομένου ότι οι γυναικείοι αγροτουριστικοί και λοιποί συνεταιρισμοί αναπτύσσονται με ρυθμούς σημαντικούς και αντιμετωπίζονται έμπρακτα τόσο από την πολιτεία όσο και από την κοινωνία στην οποία δραστηριοποιούνται με όλο και μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Ωστόσο, προς το παρόν παρουσιάζεται ως πρόβλημα που συναντάται στους γυναικείους συνεταιρισμούς.

Στο γράφημα που ακολουθεί παρουσιάζεται η κατάταξη του προβλήματος μη ενδιαφέροντος συμμετοχής των νέων στους γυναικείους συνεταιρισμούς:

Γράφημα [21]: Κατάταξη του προβλήματος μη ενδιαφέροντος συμμετοχής των νέων στους γυναικείους συνεταιρισμούς

Κεφ. 7.1.3 - Διαφαινόμενες προοπτικές των γυναικείων συνεταιρισμών στον αγροτουρισμό

Από την πρώτη κιόλας εκδήλωση δραστηριοποίησής τους, οι γυναικείοι αγροτουριστικοί, αγροβιοτεχνικοί και αγροοικονομικοί συνεταιρισμοί έδειξαν την δυναμική τους και τον σημαντικό ρόλο που επιτελούν στην τοπική και ευρύτερη κοινωνία που δραστηριοποιούνται. Πέρα από τα προβλήματα που προαναφέρθηκαν και τα οποία καλούνται να αντιμετωπίσουν στην καθημερινή τους δραστηριοποίηση και παρά το γεγονός ότι δραστηριοποιούνται ως σύνολο μόλις δύο δεκαετίες στον αγροτουρισμό, ωστόσο στο μικρό αυτό διάστημα η πορεία τους είναι ιδιαίτερα εξελικτική και αποτελούν ήδη μοντέλα επιχειρηματικής δράσης στον αγροτουρισμό και σημαντικούς φορείς τοπικής ανάπτυξης. Οι διαφαινόμενες προοπτικές της πορείας τους

είναι ελπιδοφόρες αρκεί όμως να υποστηριχθούν από ένα πλαίσιο προϋποθέσεων που θα επιτρέψει την περαιτέρω ενδυνάμωση και ανάπτυξή τους.

i. Σύνταξη πλαισίου λειτουργίας των συνεταιρισμών ως συνόλου

Το πλαίσιο λειτουργίας κάθε συνεταιρισμού ορίζεται όπως έχει ήδη αναφερθεί στο καταστατικό ιδρύσεώς του. [Νίνα-Παζαρζή Ε., (11)]. Προκειμένου όμως οι συνεταιρισμοί να αποκτήσουν ένα κοινό πλαίσιο λειτουργίας τους με απώτερο σκοπό την ουσιαστική και επιτυχή δραστηριοποίησή τους στον αγροτουρισμό που οδηγεί στην ευρύτερη ανάπτυξη της κοινωνίας που ανήκουν, είναι απαραίτητη η δημιουργία ενός σκληρού πυρήνα λειτουργίας τους που θα περιλαμβάνει τουλάχιστον τις εξής προϋποθέσεις:

- Την ενίσχυση του αγροτικού εισοδήματος
- Τη δημιουργία θέσεων εργασίας προοριζόμενες για γυναίκες
- Την αξιοποίηση γενικότερα του ενδογενούς ανθρώπινου δυναμικού
- Την κινητοποίηση των τοπικών πόρων
- Την ποιοτική παραγωγή και προσφορά υπηρεσιών και προϊόντων
- Τον σεβασμό στο φυσικό και οικιστικό περιβάλλον
- Την ανάδειξη των πολιτισμικών στοιχείων των περιοχών δράσης

Το πλαίσιο αυτό λειτουργίας θα δώσει μια σταθερή αξία και βάση σε κάθε συνεταιρισμό και θα απομονώσει τις περιπτώσεις εκείνες που τείνουν να αλλοιώνουν την εικόνα των γυναικείων συνεταιρισμών στον αγροτουρισμό και που εντέλει δεν έχουν επιτυχή πορεία και μέλλον.

ii. Αναβάθμιση παραγωγής και διαφύλαξη ποιότητας.

Η ειδοποιός διαφορά των προϊόντων και υπηρεσιών που προσφέρουν οι γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί από τους υπόλοιπους “ανταγωνιστές” στον χώρο του αγροτουρισμού αφορά στην ποιότητά τους. Η ποιότητα των προσφερομένων υπηρεσιών και προϊόντων αφορά σε όλα τα επίπεδα των αγροτουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών, τόσο σε επίπεδο παραγωγής, όπως η χρήση αγνών πρώτων υλών, οι ιδιοτυπίες, οι παραδοσιακές συνταγές, όσο και σε επίπεδο προσφοράς, όπως η φροντίδα, η ζεστασιά και φιλικότητα των προσφερομένων υπηρεσιών και προϊόντων, η ανάδειξη της κουλτούρας και της παράδοσης, ο σεβασμός του φυσικού περιβάλλοντος, κ.α. Τα αγροτουριστικά προϊόντα και υπηρεσίες στο σύνολό τους θεωρούνται υψηλής ποιοτικής στάθμης, και το υψηλό αυτό επίπεδο δικαιολογεί και την αυξημένη σε σχέση με τα βιομηχανοποιημένα προϊόντα και υπηρεσίες τιμή διάθεσής τους.

Η ποιότητα αυτή σε συνδυασμό με την αυθεντικότητα, την εμπειρία, την δεξιότητα και την γνώση αποτελούν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των γυναικείων συνεταιρισμών και ουσιαστικά την βάση για κάθε βήμα ανάπτυξης και εξέλιξής τους.

Οι γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί έχουν ως στόχο τους τουρίστες εκείνους που, όπως έχει προαναφερθεί, είναι ιδιαίτερος απαιτητικοί, επιζητούν το “διαφορετικό”, το “εγγυημένο”, το “αυθεντικό” και προκειμένου να το απολαύσουν είναι πρόθυμοι να καταβάλουν και το αντίστοιχο αντίτιμο. Για τον λόγο αυτό, η ποιότητα των προσφερομένων υπηρεσιών και προϊόντων θα πρέπει να αποτελεί στρατηγικό στόχο κάθε δραστηριοποιούμενου γυναικείου συνεταιρισμού και να θεωρείται ως εκ των ουκ άνευ για την υγιή και εξελικτική πορεία τους στον χώρο του αγροτουρισμού.

Προκειμένου όμως να διασφαλίζεται και να βελτιώνεται η παρεχόμενη ποιότητα απαιτείται ο εκσυγχρονισμός και ο αυστηρός έλεγχος κατά την διαδικασία παραγωγής, οι αυστηρές προδιαγραφές και η υποστήριξη της διαδικασίας πιστοποίησης των παραγόμενων και προσφερόμενων προϊόντων και υπηρεσιών.

iii. Θεσμοθέτηση πιστοποίησης υπηρεσιών και προϊόντων στον αγροτουρισμό

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει θεσπίσει κανονισμούς που επιβάλλουν την πιστοποίηση των τοπικών και παραδοσιακών προϊόντων και υπηρεσιών (Κανονισμός 2081/92/ΕΟΚ). Η πιστοποίηση αυτή έχει ως αποτέλεσμα την διασφάλιση των προνομίων των παραγωγών στα παραγόμενα και προσφερόμενα προϊόντα και υπηρεσίες, τον καθορισμό προϋποθέσεων που αφορούν στην ποιότητά των παραγόμενων προϊόντων, τον καθορισμό κανόνων προστασίας των ονομασιών προέλευσης και των γεωγραφικών ενδείξεων των προϊόντων, όπως Προϊόντα Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης (Π.Ο.Π.) και Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης (Π.Γ.Ε.) και τον καθορισμό κανόνων σύμφωνα με τους οποίους κάποιο γεωργικό προϊόν λαμβάνει την κοινοτική βεβαίωση ιδιοτυπίας ως Ειδικό Παραδοσιακό Προϊόν Εγγυημένο (Ε.Π.Π.Ε.). [Αγροτουριστική Α.Ε., Ασκέλη Σ., (12)].

Σε εθνικό επίπεδο, αρμόδιοι φορείς για την πιστοποίηση των ανωτέρω προϊόντων και υπηρεσιών αρχικά ήταν οι Διευθύνσεις Αγροτικής Ανάπτυξης των Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων, ενώ σήμερα η αρμοδιότητα αυτή έχει ανατεθεί με τον ιδρυτικό του νόμο (ν.2637/98) στον Οργανισμό Πιστοποίησης και Επίβλεψης Γεωργικών Προϊόντων (Ο.Π.Ε.ΓΕ.Π.). Ο Οργανισμός είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου υπό την εποπτεία του Υπουργείου Γεωργίας και έχει ως σκοπό την προαγωγή και διασφάλιση της ποιότητας των προϊόντων, την προστασία όρων που αφορούν στην προέλευσή τους

και την προώθηση φιλοπεριβαλλοντικών συστημάτων ολοκληρωμένης διαχείρισης αγροτικών εκμεταλλεύσεων. [Ο.Π.Ε.Γ.Ε.Π, (16)].

Ωστόσο, η οργάνωση και ο συντονισμός των αρμόδιων φορέων στον θέμα της πιστοποίησης των προϊόντων και υπηρεσιών ως θεσμός βρίσκεται ακόμη σε αρχικά στάδια. Αυτό αποδεικνύεται και στην περίπτωση των αγροτουριστικών επιχειρήσεων και συνεταιρισμών όπου π.χ., ο αρμόδιος οργανισμός πιστοποίησης δεν έχει ακόμη εκδώσει τις προϋποθέσεις συμμετοχής των προς πιστοποίηση προϊόντων τους ως Ειδικά Παραδοσιακά Προϊόντα Εγγυημένα (Ε.Π.Π.Ε.), με αποτέλεσμα οι γυναικείοι αγροτουριστικοί και λοιποί συνεταιρισμοί, οι οποίοι είναι οι κατ' εξοχήν φορείς παραγωγής και προσφοράς των προϊόντων αυτών, να στερούνται της δυνατότητας αυτής. Αυτό έχει άμεσο αντίκτυπο στην θέση των προσφερόμενων προϊόντων και υπηρεσιών στην αγροτουριστική αγορά, τα καθιστά ευάλωτα σε αντιγραφές, απομιμήσεις και παραποιήσεις.

Ο συντονισμός των αρμόδιων φορέων και παράλληλα η σωστή ενημέρωση και πληροφόρηση των εμπλεκόμενων στον αγροτουρισμό στο θέμα της πιστοποίησης των προϊόντων και υπηρεσιών θεωρούνται στοιχεία απαραίτητα προκειμένου οι σημερινοί αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί και επιχειρήσεις να μπορέσουν να θέσουν τις βάσεις εκείνες που θα τους επιτρέψουν τον υγιή και εποικοδομητικό ανταγωνισμό σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.

iv. Καταγραφή, αξιολόγηση και εξυγίανση των γυναικείων συνεταιρισμών

Η συστηματική καταγραφή γυναικείων αγροτουριστικών και λοιπών συνεταιρισμών από τους αρμόδιους φορείς θα αποτελέσει σημαντικό οδηγό πλεύσης για την περαιτέρω αξιολόγηση και εξυγίανσή τους. Με τον τρόπο αυτό θα διαφανεί η δυναμικότητα και οι

προοπτικές των δραστηριοποιούμενων στον χώρο του αγροτουρισμού συνεταιρισμών, θα αξιολογηθούν οι συνεταιρισμοί που έχουν την δυνατότητα περαιτέρω ενίσχυσης σε τομείς όπως ο εκσυγχρονισμός της οργάνωσης και της παραγωγής, η αναβάθμιση των υποδομών, η κατάρτιση των στελεχών και των μελών, κ.α., ώστε να είναι ικανοί να αποδώσουν με σύγχρονους όρους και εκείνοι οι οποίοι θα πρέπει να ακολουθήσουν ειδικά προγράμματα εξυγίανσης, αναβάθμισης ή ακόμη και συνένωσης με άλλους συνεταιρισμούς προκειμένου να δημιουργηθούν συνεταιρισμοί με πιο εύρωστη, δυναμική και εντέλει επιτυχή δραστηριοποίηση.

v. Καθορισμός νομοθετικού πλαισίου για δραστηριότητες αγροτουρισμού

Το νομοθετικό πλαίσιο που καλύπτει τις δραστηριότητες του αγροτουρισμού δεν είναι απόλυτα σαφές και ακριβές. Παρατηρείται μια ασυμφωνία απόψεων μεταξύ των αρμόδιων φορέων σχετικά με το τι είναι ο αγροτουρισμός, ποιες οι δραστηριότητες που εμπεριέχει, κ.α. Αυτό αποδεικνύεται ιδιαίτερα στην περίπτωση των δύο μεγάλων φορέων του αγροτουρισμού που είναι οι καθ' ύλην αρμόδιοι για την ανάπτυξη και υποστήριξη του αγροτουρισμού στην ελληνική ύπαιθρο και χώρα, του Ε.Ο.Τ. (Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού) και του Υπουργείου Γεωργίας. Ο Ε.Ο.Τ. έως πρόσφατα αντιμετώπιζε τον αγροτουρισμό απλά ως “κρεβάτι και πρωινό σε ξενώνες και παραδοσιακά σπίτια”. Το Υπουργείο Γεωργίας από την πλευρά του θεωρεί ως αγροτουρισμό “τις ήπιες τουριστικές παρεμβάσεις μικρής κλίμακας, οικογενειακής ή συνεταιριστικής μορφής, που αναπτύσσονται σε αγροτικό χώρο από ανθρώπους που ασχολούνται με τη γεωργία”.

Η ασάφεια αυτή επηρεάζει όλους τους εμπλεκόμενους στον αγροτουρισμό, και μεταξύ αυτών όπως είναι προφανές τους γυναικείους συνεταιρισμούς, οι οποίοι μέσα από την δυναμική τους δραστηριοποίηση, αποτελούν σημαντική μορφή ανάδειξης και εξέλιξης

του. Ο ν.2810/2000 περί Συνεταιρισμών έκανε ένα βήμα ξεκαθαρίζοντας ότι ως “Αγροτική Συνεταιριστική Οργάνωση θεωρούνται οι συνεταιρισμοί οποιουδήποτε κλάδου ή δραστηριότητας της αγροτικής οικονομίας”, αναφέροντας ονομαστικά “τους αγροτουριστικούς, τους αγροβιοτεχνικούς και τους οικοτεχνικούς”. Ο συγκεκριμένος νόμος αποτελεί σημαντικό βήμα προσδιορισμού των συνεταιρισμών στον αγροτουρισμό, ωστόσο όμως, εφόσον ο αγροτουρισμός έχει τάση περαιτέρω ανάπτυξης και εξέλιξης ο γενικότερος καθορισμός του νομοθετικού πλαισίου των εμπλεκόμενων και των δραστηριοτήτων στον αγροτουρισμό θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάδειξή του σε σημαντική μορφή ανάπτυξης σε επίπεδο τοπικών κοινωνιών αλλά και χώρας. [ΥΠΕΠΘ, (8)].

vi. Ανάπτυξη οργανωμένου συστήματος πληροφόρησης και ενημέρωσης

Τα τελευταία χρόνια οι αρμόδιοι φορείς αλλά και οι εμπλεκόμενοι στον αγροτουρισμό έχουν εστιάσει το ενδιαφέρον τους και δίνουν όλο και μεγαλύτερη βαρύτητα στο θέμα της πληροφόρησης και ενημέρωσης σε θέματα αγροτουρισμού. Ωστόσο, η εξειδίκευση της ενημέρωσης σε θέματα που αφορούν αποκλειστικά στους γυναικείους αγροτουριστικούς συνεταιρισμούς είναι ακόμη σε αρχικό στάδιο, παρά τις σημαντικές προσπάθειες που έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια από κρατικούς και ιδιωτικούς φορείς και οι οποίες αφορούν κυρίως στο Διαδίκτυο και τις Δευτερογενείς Πηγές Πληροφόρησης. Ακολούθως παρουσιάζεται οι δύο αυτές πηγές πληροφόρησης και ενημέρωσης:

® Διαδίκτυο

Το Διαδίκτυο αποτελεί έναν παγκόσμιο και ισχυρό ιστό ενημέρωσης, πληροφόρησης και επικοινωνίας. Οι εμπλεκόμενοι φορείς στον αγροτουρισμό συνειδητοποιώντας τις

δυνατότητες που τους παρέχει ο ιστός αυτός, έχουν κάνει σημαντικές προσπάθειες προβολής και ενημέρωσης σε θέματα αγροτουρισμού, γενικότερα, και σε μικρότερο βαθμό με εξειδίκευση στο θέμα των γυναικείων συνεταιρισμών που δραστηριοποιούνται στην ελληνική ύπαιθρο και χώρα.

Από πλευράς πολιτείας και κρατικών φορέων, οι σημαντικότερες ιστοσελίδες που έχουν δημιουργηθεί και παρέχουν πληροφόρηση και ενημέρωση σχετικά με τους γυναικείους συνεταιρισμούς είναι οι ακόλουθες:

§ Η ιστοσελίδα του Υπουργείου Γεωργίας, www.minagric.gr, όπου φιλοξενείται ξεχωριστή ενότητα αφιερωμένη στην ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ. και στην Ένωση Γυναικείων Αγροτουριστικών, Βιοτεχνικών και Οικοτεχνικών Συνεταιρισμών της Ελλάδας, στην οποία φιλοξενούνται και συνεχώς προστίθενται όσοι από τους γυναικείους αγροτουριστικούς, αγροβιοτεχνικούς και αγροοικοτεχνικούς συνεταιρισμούς εκδηλώνουν ενδιαφέρον. Επίσης, παρέχονται πληροφορίες σχετικά με τα προγράμματα επιδοτήσεων, για τους στόχους, τα πλεονεκτήματα και τα οφέλη, καθώς και γενικές πληροφορίες για επενδύσεις αγροτουρισμού.

§ Το δίκτυο Ar1sti, το οποίο δημιουργήθηκε στα πλαίσια της κοινοτικής πρωτοβουλίας NOW και χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση, το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων και την Γενική Γραμματεία Ισότητας. Το δίκτυο αυτό αποτελεί χώρο φιλοξενίας επίσης για τους γυναικείους αγροτουριστικούς, αγροβιοτεχνικούς και αγροοικοτεχνικούς συνεταιρισμούς.

Από πλευράς ιδιωτικών φορέων, διακρίνονται:

§ Οι ιστοσελίδες από ιδιωτικές πρωτοβουλίες των ιδίων των γυναικείων συνεταιρισμών. Συγκριτικά με τον συνολικό αριθμό των δραστηριοποιούμενων

γυναικείων συνεταιρισμών στην ελληνική ύπαιθρο και χώρα, οι περιπτώσεις αυτές είναι περιορισμένες, αλλά έχει αρχίσει σταδιακά να εκδηλώνεται όλο και μεγαλύτερο ενδιαφέρον από μέρους τους για την δημιουργία ιστοσελίδων.

§ Η πύλη www.in.gr διαθέτει ειδική ενότητα για τον αγροτουρισμό και παραπέμπει στον δικτυακό τόπο www.agrotour.gr της εταιρείας “Αγροτουριστική Α.Ε.”, όπου γίνεται μεγάλη αναφορά στο έργο και τις δραστηριότητές της καθώς και στους γυναικείους αγροτουριστικούς, βιοτεχνικούς και οικοτεχνικούς συνεταιρισμούς.

§ Οι ιστοσελίδες των μηχανών αναζήτησης και έρευνας όπως το www.lycos.com, www.yahoo.com, www.google.gr, www.pathfinder.gr, κ.α., οι οποίες παραπέμπουν σε άλλες ιστοσελίδες με κάθε σχετική πληροφόρηση και ενημέρωση.

Οι παραπάνω ιστοσελίδες αποτελούν σημαντικές άμεσες πηγές πληροφόρησης αναφορικά για τους γυναικείους αγροτουριστικούς και λοιπούς συνεταιρισμούς. Σημειώνεται ότι υπάρχουν πολλές άλλες ιστοσελίδες που κάνουν απλή αναφορά αλλά δεν εξειδικεύονται ούτε άλλωστε είναι αρμόδιες ή επίσημα εξουσιοδοτημένες για την ενημέρωση και πληροφόρηση στο θέμα των γυναικείων συνεταιρισμών στον αγροτουρισμό και των συναφών με αυτόν δραστηριοτήτων.

Ωστόσο, η παρουσία και η εξελικτική πορεία των γυναικείων συνεταιρισμών στον αγροτουρισμό επιβάλλει την δημιουργία ενός οργανωμένου συστήματος πληροφόρησης με στόχο την όσο το δυνατό λεπτομερέστερη αποτύπωση της δραστηριοποίησης τους στον αγροτουρισμό και την δημιουργία μιας βάσης πληροφοριών στις οποίες μπορούν να στηριχτούν αποφάσεις για την περαιτέρω δραστηριοποίηση και ανάπτυξή τους.

Η δημιουργία ενός οργανωμένου και συντονισμένου δικτύου που να εστιάζεται και να εξειδικεύεται στην παρουσία και προσφορά των γυναικείων συνεταιρισμών ως συνόλου αλλά και ως μεμονωμένων οργανώσεων στον αγροτουρισμό θα έδινε την δυνατότητα πλήρους εκμετάλλευσης των δυνατοτήτων ενημέρωσης, διαφήμισης και προώθησης των προϊόντων και υπηρεσιών των γυναικείων συνεταιρισμών και θα αποτελούσε σημείο αναφοράς από πλευράς ζήτησης, τους ενδιαφερόμενους καταναλωτές, τους αγροτουρίστες, αλλά και προσφοράς, τους γυναικείους αγροτουριστικούς, αγροβιοτεχνικούς και αγροοικοτεχνικούς συνεταιρισμούς της ελληνικής υπαίθρου και χώρας και όλους όσους εμπλέκονται στον τομέα αυτόν και σε συναφείς με αυτόν κλάδους της οικονομίας.

® Δευτερογενείς πηγές πληροφόρησης

Σημαντική πηγή πληροφόρησης στην οποία μπορούν να στηριχθούν οι γυναικείοι συνεταιρισμοί προκειμένου για την μελλοντική τους δραστηριοποίηση αποτελούν και οι δευτερογενείς πηγές πληροφόρησης, τα στοιχεία δηλαδή που έχουν συλλεγεί από τους αρμόδιους φορείς και έχουν υποστεί μια επεξεργασία προκειμένου να αποτυπώσουν την παρούσα κατάσταση που επικρατεί σε κάθε θέμα.

Τέτοιου είδους πηγές πληροφόρησης που να παρουσιάζουν την δραστηριοποίηση στον αγροτουρισμό αποτελούν η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, τα αρμόδια Υπουργεία Αγροτικής και Τουριστικής Ανάπτυξης, το Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών, τα Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι., τα Ινστιτούτα καθώς και άλλοι κρατικοί και ιδιωτικοί οργανισμοί όπως εταιρείες συμβούλων, εταιρείες ερευνών κ.α., οι οποίοι επεξεργάζονται στατιστικά στοιχεία και προβαίνουν στην σύνθεση και δημοσίευσή τους ενσωματωμένα ή μη σε μελέτες.

Η δυνατότητα αυτή δίνεται σε αρκετές περιπτώσεις και μέσα από το διαδίκτυο, με την δυνατότητα αναζήτησης σε ηλεκτρονικές βιβλιοθήκες και αρχεία. Σε κάθε περίπτωση όμως, απαιτείται η προηγούμενη καθοδήγηση και προτροπή των γυναικείων συνεταιρισμών στην αναζήτηση των στοιχείων και μελετών αυτών, καθοδήγηση η οποία βασίζεται στην οργάνωση των αρμόδιων φορέων στο θέμα της κατάρτισης και εκπαίδευσης στον αγροτουρισμό. Η εντατικοποίηση και ο συντονισμός των δράσεων των κρατικών φορέων σχετικά με την πληροφόρηση των γυναικείων συνεταιρισμών θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα χρησιμοποίησης των στοιχείων αυτών προς όφελός των ιδίων των συνεταιρισμών αλλά και του αγροτουρισμού γενικότερα ως μορφή τουριστικής και αγροτικής ανάπτυξης της ελληνικής υπαίθρου και χώρας.

vii. Δημιουργία δικτύου γυναικείων συνεταιρισμών

Η δημιουργία ενός δικτύου σε επίπεδο χώρας το οποίο θα απαρτίζεται από μια συνολική ή επιμέρους ομάδες γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών θεωρείται σημαντικό βήμα για την εξέλιξή τους, δεδομένου ότι θα συγκεντρώνει όλους τους δραστηριοποιούμενους συνεταιρισμούς και θα κινείται με γνώμονα το όφελος τους, ως συνόλου, στον αγροτουρισμό. Το πεδίο δραστηριοτήτων του δικτύου αυτού θα μπορούσε να καλύπτει τα ακόλουθα:

- § Να εποπτεύει και να συντονίζει τις δράσεις και τις ενέργειες των συνεταιρισμών μελών του με απώτερο σκοπό πάντα το κοινό όφελος του κλάδου και της τοπικής κοινωνίας που δραστηριοποιούνται.
- § Να θεσπίζει ένα πλαίσιο ποιοτικής και παράλληλα σύγχρονης λειτουργίας των συνεταιρισμών μελών του.

- § Να διευκολύνει την αντιμετώπιση προβλημάτων οργανωτικής κυρίως υφής αλλά και γενικότερα αδυναμιών που παρουσιάζονται στους συνεταιρισμούς μέλη του.
- § Να διευκολύνει την πληροφόρηση και την κυκλοφορία της πληροφορίας προκειμένου οι συνεταιρισμοί να είναι πάντα ενήμεροι και να εκμεταλλεύονται εγκαίρως τις ευκαιρίες που τους παρουσιάζονται.
- § Να δραστηριοποιείται εμπορικά με την λειτουργία γραφείων, πρατηρίων, και καταστημάτων σε μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, τα οποία θα εκπροσωπούν τους κατά τόπους γυναικείους συνεταιρισμούς και θα έχουν την δυνατότητα προβολής και διαφήμισης των αγροτουριστικών και λοιπών προϊόντων και υπηρεσιών που προσφέρονται από τους γυναικείους συνεταιρισμούς. Επίσης, θα δίνεται η δυνατότητα να σχεδιάζουν, να οργανώνουν και να υλοποιούν σε συνεργασία με τους ενδιαφερόμενους τουρίστες και επισκέπτες πακέτα αγροτουριστικής δραστηριότητας σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ήπιας τουριστικής δραστηριότητας των περιοχών.
- § Να αποτελεί τον ενδιάμεσο κρίκο πληροφόρησης και ενημέρωσης των ενδιαφερομένων επισκεπτών και τουριστών με τους γυναικείους συνεταιρισμούς.
- § Να αποτελεί σημείο αναφοράς και επαφής των εμπλεκόμενων φορέων στον αγροτουρισμό.
- § Να συντονίζει προγράμματα κατάρτισης, επιμόρφωσης και εκπαίδευσης στον αγροτουρισμό και να υλοποιήσει ή να συμβάλει οικονομικά στην υλοποίηση αυτών.
- § Να αποτελεί φορέα διαμεσολάβησης και πίεσης προς τα κέντρα αποφάσεων αλλά και τους αρμόδιους φορείς για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού, όπως τον αρμόδιο

φορέα πιστοποίησης προϊόντων και υπηρεσιών προκειμένου να κατοχυρώνεται έγκαιρα η ποιότητά των παραγόμενων και προσφερόμενων υπηρεσιών και προϊόντων των συνεταιρισμών.

§ Να συνεργάζεται με άλλους τοπικούς παράγοντες, όπως επιχειρήσεις οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, αναπτυξιακές εταιρίες, δημοτικές επιχειρήσεις, καταναλωτικούς συνεταιρισμούς, κοινωφελείς οργανισμούς, οι οποίοι έχουν εμπλακεί στην παραγωγή και προώθηση των αγροτουριστικών προϊόντων και οι οποίοι μπορούν να υποστηρίξουν και να προωθήσουν την δραστηριοποίηση των συνεταιρισμών.

§ Να συμμετέχει στην λειτουργία πολιτιστικών και τουριστικών διαδρομών και στην διαχείριση κοινών υποδομών προώθησης των τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών σε εμπορικά δίκτυα, με δυνατότητα αυτοχρηματοδότησης ή και αξιοποίησης πόρων από προγράμματα της κοινότητας όπως αυτό του Γ' ΚΠΣ.

Απαραίτητη προϋπόθεση βέβαια για την ίδρυσή και λειτουργία του δικτύου αυτού είναι η συναίνεση των συνεταιρισμών που δραστηριοποιούνται σε όλη την ελληνική ύπαιθρο και χώρα. Σημειώνεται ότι, σύμφωνα με στοιχεία από έρευνες οι ίδιες οι γυναίκες μέλη αναγνωρίζουν την έλλειψη ενός συντονιστικού οργάνου, το οποίο θα έχει την δυνατότητα να κινείται πέρα από τα στενά πλαίσια του κάθε δραστηριοποιούμενου γυναικείου συνεταιρισμού με σκοπό το βέλτιστο όφελος των ίδιων των συνεταιρισμών αλλά και των τοπικών κοινωνιών που δραστηριοποιούνται. [Δίκτυο Πληροφόρησης Θεσσαλίας, (5)].

Το πλαίσιο αυτό προϋποθέσεων θα δώσει την δυνατότητα στους γυναικείους αγροτουριστικούς συνεταιρισμούς περαιτέρω εξέλιξής τους και θα αναδείξει

ουσιαστικά την σημαντική προσφορά τους στην αγροτική και τουριστική ανάπτυξη της περιοχής στην οποία δραστηριοποιούνται αλλά και της χώρας. Οι παραπάνω προϋποθέσεις ουσιαστικά δείχνουν την ανάγκη συστηματικότερης οργάνωσης και εντονότερου συντονισμού όλων των εμπλεκομένων στον αγροτουρισμό.

Αξίζει να σημειωθεί ότι δεν λείπουν και εκείνες οι περιπτώσεις οργάνωσης και συντονισμού από τους αρμόδιους φορείς και υποστήριξης μέσω της συμμετοχής από τους γυναικείους συνεταιρισμούς, όπως η περίπτωση της συμμετοχής γυναικείων συνεταιρισμών στο πρόγραμμα της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας “EQUAL” μέσα από την Αναπτυξιακή Σύμπραξη “HPA”, το οποίο αποτέλεσε πρότυπο συνεργασίας και μάλιστα διακρατικής μεταξύ των εμπλεκομένων στον αγροτουρισμό και στις συναφείς με αυτόν δραστηριοποιήσεις και το οποίο βέβαια είχε ευεργετικά αποτελέσματα για τους ίδιους τους γυναικείους συνεταιρισμούς. [Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, (13), Ευρωπαϊκή Ένωση, (14)].

Η περίπτωση αυτή της επιτυχούς διακρατικής συνεργασίας θα αναλυθεί στον επίλογο της παρούσης μελέτης, όπου θα διαφανεί ο σημαντικός ρόλος που μπορούν να επιτελέσουν για την περαιτέρω ανάπτυξη πλαισίου συνεργασίας και συντονισμού όλων των εμπλεκομένων στον αγροτουρισμό, σε εθνικό και κοινοτικό επίπεδο.

Κεφ. 7.2 - Παρουσίαση δύο περιπτώσεων Γυναικείων Συνεταιρισμών στον αγροτουρισμό

Μετά την ολοκλήρωση της παρουσίασης των γυναικείων αγροτουριστικών και λοιπών συνεταιρισμών που δραστηριοποιούνται στην ελληνική περιφέρεια, βασιζόμενοι πάντα στα στοιχεία από τις έρευνες που προαναφέρθηκαν, ακολουθεί η παρουσίαση δύο περιπτώσεων γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών, του Γυναικείου Αγροτουριστικού Συνεταιρισμού Αγίου Γερμανού Πρεσπών και του Αγροτουριστικού - Βιοτεχνικού Συνεταιρισμού Γυναικών Πορροίων Σερρών. Κριτήριο επιλογής των δύο αυτών περιπτώσεων από το σύνολο των δραστηριοποιούμενων γυναικείων συνεταιρισμών αποτέλεσε το γεγονός ότι η αρχική ιδέα για την ίδρυσή τους και παρότρυνση ουσιαστικά προέκυψε στα πλαίσια επιμορφωτικών σεμιναρίων στον αγροτουρισμό, την αγροβιοτεχνία και αγροοικοτεχνία, που διοργανώθηκαν και υλοποιήθηκαν από δύο σημαντικούς στον τομέα αυτό φορείς, την Γενική Γραμματεία Ισότητας και τον Τομέα Αγροτικής Οικονομίας του Τμήματος Γεωπονίας του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Επιπλέον κριτήριο αποτέλεσε το έτος ίδρύσεώς τους, ο μεν πρώτος συνεταιρισμός αποτελεί έναν από τους αρχικούς συνεταιρισμούς που δραστηριοποιήθηκαν στην ελληνική ύπαιθρο και χώρα, ενώ ο δεύτερος ιδρύθηκε σχεδόν δεκαπέντε χρόνια μετά, και επιπλέον, η επιτυχημένη πορεία που αναδεικνύουν στον αγροτουρισμό από την πρώτη κιόλας στιγμή δραστηριοποίησής τους στον τομέα αυτό έως και σήμερα.

Περίπτωση 1^η

Γυναικείος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Αγίου Γερμανού Πρεσπών

Ο γυναικείος αγροτουριστικός συνεταιρισμός Αγίου Γερμανού Πρεσπών αποτελεί έναν από τους πρώτους γυναικείους συνεταιρισμούς που ιδρύθηκαν και εξακολουθούν να λειτουργούν με επιτυχία στην ελληνική ύπαιθρο και χώρα.

Ο αγροτουριστικός αυτός γυναικείος συνεταιρισμός βρίσκεται σε ένα ορεινό χωριό του νομού Φλωρίνης, τον Άγιο Γερμανό, πολύ κοντά στην Μικρή και Μεγάλη Πρέσπα. Το ιδιαίτερου φυσικού κάλλους τοπίο που τον περιβάλλει σε συνδυασμό με την δυναμική κατά την ίδρυση και λειτουργία του τον ανέδειξαν σε έναν από τους σημαντικότερους αγροτουριστικούς πόλους έλξης στην ελληνική περιφέρεια.

Η αρχική ιδέα και έμπνευση ιδρύσεώς του συνεταιρισμού προέκυψε το 1984 στα πλαίσια ενός επιμορφωτικού σεμιναρίου που παρακολουθούσαν οι γυναίκες της περιοχής εκείνης και αφορούσε στον αγροτουρισμό. Η πρωτοβουλία του εν λόγω σεμιναρίου ανήκε στην Γενική Γραμματεία Ισότητας και της τοπικής Νομαρχίας.

Η πρωτοβουλία ίδρυσης του συνεταιρισμού πλαισιώθηκε και υποστηρίχθηκε από μια ομάδα επτά γυναικών της περιοχής. Αξίζει να σημειωθεί ότι η πρωτοβουλία αυτή και υποστήριξη της ιδέας ίδρυσης του συνεταιρισμού βρήκε σθεναρή αντίδραση από την τοπική κοινωνία, δεδομένου ότι οι κοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν τότε έδειχναν μια συντηρητική αντιμετώπιση σε κάθε μορφή δραστηριοποίησης πέρα από τον πρωτογενή τομέα απασχόλησης που ήταν η γεωργία και σε μικρότερο βαθμό η αλιεία και η κτηνοτροφία. Επιπρόσθετα, οι γυναίκες απασχολούνταν στις αγροτικές οικογενειακές εκμεταλλεύσεις όπου αποτελούσαν το βασικό εργατικό δυναμικό, χωρίς όμως να έχουν την αντίστοιχη κοινωνική αναγνώριση του ρόλου που επιτελούσαν. Ο

ρόλος τους περιοριζόταν στον ρόλο των συμβηθούντων μελών της αγροτικής οικογένειας, στην άτυπη και αφανή εργασία. [Ιακωβίδου, Ο., (15)].

Οι ίδιες οι κοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν στην περιοχή τότε δημιούργησαν την ανάγκη στις γυναίκες και τις ώθησαν στην ίδρυση του γυναικείου αγροτουριστικού συνεταιρισμού, από τον οποίο προσδοκούσαν περισσότερο την δυνατότητα απόκτησης ενός πρόσθετου οικογενειακού εισοδήματος παρά την κοινωνική τους καταξίωση και οικονομική τους αυτονομία, τους κύριους δηλαδή στόχους που είχε θέσει η Γενική Γραμματεία Ισότητας.

Η έντονη επιθυμία των γυναικών τους έδωσε την δύναμη και την αντοχή να ξεπεράσουν τον κοινωνικό συντηρητισμό που επικρατούσε και να πραγματοποιήσουν την μεγάλη αυτή και τολμηρή για τα δεδομένα της εποχής και περιοχής σχέδια. Έτσι, τον Μάρτιο του 1985 έγινε το καταστατικό του γυναικείου συνεταιρισμού το οποίο προέβλεπε την εκμετάλλευση τριών ξενώνων, οι οποίοι ανήκαν και παραχωρήθηκαν από την Νομαρχία Φλώρινας και οι οποίοι εντάχθηκαν σε πρόγραμμα αναπαλαίωσης υπό την χρηματοδότηση κατά 70% των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων (Μ.Ο.Π.) και κατά 30% του ελληνικού δημοσίου.

Οι ξενώνες άρχισαν να λειτουργούν το 1987, με την ολοκλήρωση της αναπαλαίωσής τους και είχαν δυναμικότητα 25 κλινών. [Ιακωβίδου, Ο., (15)].

Το αντικείμενο δραστηριοποίησης του γυναικείου συνεταιρισμού, η εκμετάλλευση αγροτουριστικών καταλυμάτων, των ξενώνων, προήλθε από το γεγονός ότι στην περιοχή είχαν αρχίσει τα πρώτα βήματα εκδήλωσης τουριστικού ενδιαφέροντος εκ μέρους τουριστών, κυρίως φυσιολατρών, κ.α., ωστόσο, ανασταλτικός παράγοντας για

την περαιτέρω ανάπτυξη του αποτελούσε η έλλειψη παροχής καταλύματος για τις διανυκτερεύσεις τους.

Παράλληλα με την λειτουργία και εκμετάλλευση των ξενώνων, οι γυναίκες δραστηριοποιήθηκαν στην παρασκευή, τυποποίηση και διάθεση των τοπικών ιδιοπαραγόμενων προϊόντων, όπως τοπικές πιπεριές, τις “πιπεριές Φλωρίνης”, μαρμελάδες, κ.α. Το 1995 δημιουργήθηκε ο τέταρτος ξενώνας, ο εξοπλισμός του οποίου έγινε με δαπάνες των ίδιων των γυναικών μελών του συνεταιρισμού, και με τον οποίο η συνολική δυναμικότητα του συνεταιρισμού ανέρχεται στις 45 κλίνες. Εν τω μεταξύ, λειτούργησε, στην αρχή δοκιμαστικά και στην πορεία σε μόνιμη βάση, εστιατόριο όπου προσφέρονταν τοπικά εδέσματα, φτιαγμένα πάντα με παραδοσιακούς τρόπους από τις ίδιες τις γυναίκες μέλη του συνεταιρισμού.

Το όλο εγχείρημα του συνεταιρισμού στηρίχθηκε στην συνεκμετάλλευση των ξενώνων και του εστιατορίου με την προσωπική εργασία και αφοσίωση όλων των γυναικών μελών του συνεταιρισμού. Αποτέλεσμα της συλλογικής αυτής προσπάθειας ήταν η δημιουργία ενός ολοκληρωμένου αγροτουριστικού προϊόντος το οποίο καλύπτει την διαμονή, την εστίαση και την πώληση των τοπικών αγροτικών προϊόντων και το οποίο αποτελεί άξιο παράδειγμα της προσφοράς των γυναικών της υπαίθρου στην τοπική κοινωνία, αλλά και σημείο αναφοράς για την περαιτέρω οικονομική και τουριστική ανάπτυξη της περιοχής. Παρά τις αντιξοότητες και τα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι γυναίκες του συνεταιρισμού, η μέχρι σήμερα λειτουργία του θέτει τον Άγιο Γερμανό υψηλά στον δείκτη προτίμησης από τους τουρίστες και αυτό οφείλεται στην ποιότητα αλλά και στην προσαρμογή των προσφερομένων υπηρεσιών στις οικολογικές και περιβαλλοντικές ιδιαιτερότητες της περιοχής.

Για τις ίδιες τις γυναίκες του συνεταιρισμού, τα οφέλη από την δραστηριοποίησή τους στην συλλογική αυτή μορφή απασχόλησης στον αγροτουρισμό είναι οικονομικής και κοινωνικής φύσεως, αφού έχουν πετύχει την αύξηση των εισοδημάτων τους και παράλληλα την δυναμική είσοδό τους στην κοινωνική ζωή της περιοχής, αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες και σημαντικές ευθύνες πέρα από τα στενά πλαίσια της αγροτικής οικογένειας.

Περίπτωση 2^η

Αγροτουριστικός-Βιοτεχνικός Συνεταιρισμός Γυναικών Πορροίων Σερρών

Ο Αγροτουριστικός-Βιοτεχνικός Συνεταιρισμός Γυναικών Πορροίων Σερρών ιδρύθηκε τον Μάρτιο του 1999, δεκαπέντε χρόνια από την ίδρυση του πρώτου γυναικείου αγροτουριστικού συνεταιρισμού στα Αμπελάκια της Θεσσαλίας το 1984.

Ο συνεταιρισμός βρίσκεται σε ένα ημιορεινό χωριό των Σερρών, τα Άνω Πόρροια, στις πλαγιές του όρους Μπέλες, σε απόσταση 10 χλμ. από την Λίμνη Κερκίνη, η οποία αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους υδροβιότοπους της Ελλάδας. Το τοπίο που περιβάλλει το χωριό είναι ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και σε συνδυασμό με την διατήρηση αξιόλογων στοιχείων αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, το κάνουν ξεχωριστό πόλο έλξης για τους τουρίστες κατά την διάρκεια σχεδόν όλου του χρόνου.

Οι δραστηριότητες των κατοίκων επικεντρώνονται στον πρωτογενή τομέα και ιδιαίτερα στην καλλιέργεια καπνού και στα σιτηρά, καθώς και στην εκτροφή βοοειδών. Οι γυναίκες αποτελούν το ήμισυ του πληθυσμού ενώ από το σύνολο των κατοίκων που δηλώνουν ως κύρια απασχόλησή τους την γεωργία, ποσοστό 40% περίπου

εκπροσωπούν οι γυναίκες, ως συμβοηθούντα όμως μέλη της οικογενειακής γεωργικής εκμετάλλευσης. [Ιακωβίδου, Ο., (15)].

Η ιδέα για την ίδρυση του αγροτουριστικού συνεταιρισμού δημιουργήθηκε στα πλαίσια επίσης ενός επιμορφωτικού σεμιναρίου με θέμα τον αγροτουρισμό που διοργανώθηκε και το 1996 από τον Τομέα Αγροτικής Οικονομίας του Τμήματος Γεωπονίας του Α.Π.Θ. και το ΕΛΚΕΠΑ, το οποίο αποτελούσε μέρος ενός προγράμματος καταπολέμησης του αποκλεισμού των γυναικών της υπαίθρου από την κοινωνική και εργασιακή δραστηριοποίηση.

Το επιμορφωτικό αυτό σεμινάριο έδωσε την δυνατότητα στις γυναίκες της περιοχής να ενημερωθούν γύρω από την μορφή αυτή τουρισμού της αγροτικής υπαίθρου, του αγροτουρισμού, και συνειδητοποιώντας την δυνατότητα που τους παρείχε το φυσικό τοπίο του χωριού τους, σε συνδυασμό με την ανάγκη τους για απόκτηση συμπληρωματικού, προς το οικογενειακό τους, εισόδημα, θέλησαν να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις εκείνες για την ανάπτυξη της νέας αυτής δραστηριότητας, η οποία άλλωστε δεν ήταν εντελώς άγνωστη από πλευράς περιεχομένου με την απασχόλησή τους στον αγροτικό χώρο.

Η ιδέα πραγματοποιήθηκε αργότερα και ουσιαστικό κίνητρο αποτέλεσε η έγκριση ενός προγράμματος στο πλαίσιο της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας Απασχόλησης “NOW”, που είχε ως στόχο “την βελτίωση και αύξηση των προσόντων των γυναικών των απομακρυσμένων αγροτικών περιοχών για την αύξηση της απασχόλησης και την ανάληψη τοπικών πρωτοβουλιών σε μη παραδοσιακούς τομείς απασχόλησης”, όπως ο αγροτουρισμός. Το σεμινάριο αυτό υλοποιήθηκε επίσης από τον Τομέα Αγροτικής Οικονομίας του Τμήματος Γεωπονίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Α.Π.Θ.). Κατά την διάρκεια ακόμη του σεμιναρίου, οι 20 γυναίκες που

το παρακολουθούσαν αποφάσισαν να προχωρήσουν στην υλοποίηση της ιδέας ίδρυσης ενός αγροτουριστικού συνεταιρισμού που ολοκληρώθηκε τον Μάρτιο του 1999.

Σκοπός του συνεταιρισμού ορίστηκε η συμπλήρωση του οικογενειακού εισοδήματος και εντέλει του τοπικού αγροτικού οικογενειακού εισοδήματος με την διάθεση των τοπικών αγροτικών προϊόντων, η διατήρηση, η προβολή, και αξιοποίηση των παραδοσιακών συνηθειών, ηθών και εθίμων του τόπου και η δημιουργία κινήτρων για την απόκτηση κοινωνικής αναγνώρισης και δραστηριοποίησης εκτός των στενών πλαισίων της αγροτικής οικογένειας και εκμετάλλευσης.

Κύριο αντικείμενο του συνεταιρισμού ορίστηκε η παραγωγή, η επεξεργασία και η πώληση τοπικών παραδοσιακών προϊόντων, όπως μαρμελάδες, γλυκά του κουταλιού, σπιτικά λικέρ, καθώς και η παροχή καταλύματος στους τουρίστες με την κατασκευή παραδοσιακού ξενώνα. Για την επίτευξη των στόχων τους, οι γυναίκες του συνεταιρισμού προέβησαν στην ενοικίαση ακινήτου μέσα στο χωριό, ενός καταστήματος, το οποίο ανακαινίστηκε πλήρως προκειμένου να ανταποκρίνεται στις προϋποθέσεις του αγροτουριστικού προϊόντος, να αποτελεί δηλαδή ένα ζεστό και φιλόξενο χώρο. Ο χώρος αυτός χωρίστηκε σε δύο τμήματα, στο ένα εκ των οποίων δημιουργήθηκε το εργαστήριο για την παρασκευή των γλυκών, μαρμελάδων κλπ. και στο δεύτερο, το αναψυκτήριο και εκθετήριο των τοπικών ιδιοπαραγόμενων προϊόντων των γυναικών μελών του συνεταιρισμού.

Σήμερα πια οι γυναίκες του συνεταιρισμού, έχοντας αποκομίσει τα θετικά αποτελέσματα της δραστηριοποίησής τους στην αγροβιοτεχνία και θέλοντας να επεκτείνουν τις δραστηριότητες αυτές προκειμένου να προσφέρουν στους τουρίστες ένα ολοκληρωμένο αγροτουριστικό προϊόν, διαφοροποιώντας ποιοτικά την ήδη υπάρχουσα περιορισμένη προσφορά σε καταλύματα, θέτουν στα άμεσα σχέδιά τους την

κατασκευή ενός ξενώνα δυναμικότητας 30 κλινών περίπου. Ήδη έχουν απευθυνθεί προς αναζήτηση πηγών χρηματοδότησης προκειμένου να προβούν στην ενοικίαση ενός οικοπέδου για το χρονικό διάστημα των 50 χρόνων από μέλος του συνεταιρισμού όπου θα στεγαστεί το εγχείρημά τους.

Η επιτυχής δραστηριοποίηση του γυναικείου συνεταιρισμού και σε αυτή την μορφή παροχής αγροτουριστικών υπηρεσιών θεωρείται δεδομένη και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι μεσολαβεί η διάθεση των γυναικών για δημιουργία, επικοινωνία και αναγνώριση, για προσφορά φιλικής ατμόσφαιρας και ζεστής φιλοξενίας. [Πακωβίδου, Ο., (15)].

Από τις δύο αυτές περιπτώσεις ίδρυσης και λειτουργίας των συνεταιρισμών αποδεικνύεται πόσο σημαντική είναι η ύπαρξη κινήτρων, παρότρυνσης αλλά και ουσιαστικής ενημέρωσης και πληροφόρησης προκειμένου για την δραστηριοποίηση των γυναικών της υπαίθρου σε δραστηριότητες πέρα, αλλά στενά συνδεδεμένα, με την κύρια ασχολία τους στην αγροτική εκμετάλλευση. Τα κίνητρα αυτά δόθηκαν στα πλαίσια επιμορφωτικών σεμιναρίων που αποτελούσαν μέρος των εθνικών και κοινοτικών προγραμμάτων στήριξης της γυναικείας απασχόλησης στις μειονεκτικές κυρίως και ορεινές περιοχές της χώρας και τα οποία συμβάλουν άμεσα στην προώθηση και ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην ελληνική περιφέρεια.

Πηγές

Βιβλιογραφία

- [1] Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης (ΥΠΕΔΔΑ) σε συνεργασία με Γενική Γραμματεία Ισότητας και ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., “Έρευνα-Αποτύπωση της Εικόνας των Γυναικείων Συνεταιρισμών”, Αθήνα, Οκτώβριος 2000
- [2] Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Καθ. Δ. Αποστολόπουλος, “Περιπτώσεις Γυναικείας Συνεταιριστικής Επιχειρηματικότητας στον Εναλλακτικό και Ήπιο Τουρισμό Υπαίθρου”, Πρακτικά 1^{ης} Διημερίδας Επιχειρηματικότητας, Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, 17-18 Μαρτίου 2005
- [3] ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., Ενημερωτικό Φυλλάδιο, Αθήνα, 2005
- [4] Nina-Pazarzi E., “Female entrepreneurship in Greece”, Research Report for the European Project of the German Ministry of Economic Affairs: Female entrepreneurship in five countries, 2003
- [5] Δίκτυο Πληροφόρησης & Υποστήριξης του Πληθυσμού της Θεσσαλικής Υπαίθρου, “Διαγνωστική Έκθεση Πολιτισμού Θεσσαλικής Υπαίθρου”, Θεσσαλία 2003, Έρευνα δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα του Δικτύου
- [6] Νίνα-Παζαρτζή Ε. & Γιαννακούρου Μ., “Γυναικεία Επιχειρηματική Δράση στην Ελλάδα”, Επιστημονική Επετηρίδα Πανεπιστημίου Πειραιώς, Τιμητικός Τόμος Καθ. Α. Λάζαρη, 2003
- [7] Δροσοπούλου Σ., “Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί, Ελλάδα-ΕΟΚ: Νομικό και Κοινωνικό Πλαίσιο”, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1989
- [8] Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), “Αγροτουριστικές Επιχειρήσεις”, Τομέας Γεωπονίας, Τροφίμων και Περιβάλλοντος, Ειδικότητα Επιχειρήσεων Αγροτουρισμού και Αγροβιοτεχνίας, Τεχνικά Επαγγελματικά

Εκπαιδευτήρια, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Γ' Έκδοση, Αθήνα, 2003

[9] Νίνα-Παζαρζή Ε., “Έκθεση για τα Προγράμματα επιμόρφωσης γυναικών μελών Γυναικείων Συνεταιρισμών”, 1991

[10] Γιδαράκου Ι., “Ένδογενής Ανάπτυξη της υπαίθρου και γυναικεία απασχόληση”, Ύπαιθρος Χώρα, η Ελληνική Αγροτική Κοινωνία στο τέλος του Εικοστού Αιώνα, Επιμέλεια Κασίμης Χ., Λουλούδης Λ., Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Εκδόσεις ΠΛΕΘΡΟΝ, 1999

[11] Νίνα-Παζαρζή Ε., “Σημειώσεις Εργασιακών Σχέσεων”, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, 2003

[12] Αγροτουριστική Α.Ε., Ασκέλη Σ., “Επιχειρήστε...αγροτουριστικά. Πώς να οργανώσετε τη δική σας αγροτουριστική επιχείρηση”, Εναλλακτική τουριστική ανάπτυξη, Εκδόσεις ΚΕΡΚΥΡΑ, Αθήνα, Ιούλιος 2005

[13] Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, “Πρόγραμμα Κοινοτικής Πρωτοβουλίας για την Καταπολέμηση των διακρίσεων και ανισοτήτων σε σχέση με την αγορά εργασίας (EQUAL) στην Ελλάδα”, Αθήνα, 2001

[14] Ευρωπαϊκή Ένωση, “Εθνικό Θεματικό Δίκτυο για τη Συμφιλίωση Οικογενειακής και Επαγγελματικής Ζωής”, Κοινοτική Πρωτοβουλία “EQUAL”, Newsletter No1, Αθήνα, Ιούλιος 2004

[15] Ιακωβίδου Ο., “Αγροτουρισμός. Το μικρό, όμορφο και θηλυκό πρόσωπο στον τουρισμό”, Τουριστική Ανάπτυξη Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις, Επιμέλεια Πάρις Τσάρτας, Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ, 2000

Διαδίκτυο

[16] Ιστοσελίδα Οργανισμού Πιστοποίησης και Επίβλεψης Γεωργικών Προϊόντων (Ο.Π.Ε.Γ.Ε.Π.), <http://www.agrocert.gr>

Επίλογος

(Αντί Επιλόγου)

Συμμετοχή γυναικείων συνεταιρισμών στο Πρόγραμμα της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας “EQUAL” - Υποπρόγραμμα Προσαρμοστικότητα - Αναπτυξιακή Σύμπραξη “HRA”

Η Ευρωπαϊκή Ένωση προωθεί μια σειρά Κοινοτικών Προγραμμάτων βάσει των προτεραιοτήτων που έχει θέσει για τα κράτη μέλη που την απαρτίζουν. Μεταξύ των προτεραιοτήτων αυτών συναντάται η προώθηση των απασχόλησης που επιτυγχάνεται με την δημιουργία των συνθηκών εκείνων που προσφέρουν τη δυνατότητα ανάπτυξης της επαγγελματικής ενασχόλησης, την ενθάρρυνση και προώθηση της προσαρμοστικότητας των εργαζομένων και των επιχειρήσεων και κυρίως την εξασφάλιση ίσων ευκαιριών στην αγορά εργασίας. Επιπλέον, κύρια προτεραιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα κράτη μέλη της αποτελεί η καταπολέμηση των κοινωνικών διακρίσεων.

Η Κοινοτική Πρωτοβουλία “EQUAL” έρχεται να συνδυάσει τις δύο αυτές προτεραιότητες και να προωθήσει την απασχόληση των κοινωνικά αποκλεισμένων και ευπαθών ομάδων στις οποίες συμπεριλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, οι νέοι, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, οι απασχολούμενοι με ελλιπή εκπαίδευση και οι γυναίκες. Η Κοινοτική Πρωτοβουλία έχει ως στόχο την καταπολέμηση της τάσης περιορισμού των ευκαιριών απασχόλησης των κοινωνικά ευπαθών αυτών ομάδων που δημιουργείται από

τις οικονομίες, την αγορά εργασίας και γενικότερα τις ανταγωνιστικές συνθήκες που επικρατούν στην σημερινή εποχή.

Ειδικότερα για την περίπτωση των γυναικών της ελληνικής υπαίθρου και χώρας, όπως έχει ήδη αναφερθεί στην μελέτη αυτή, η Ευρωπαϊκή Ένωση αναγνωρίζει το γεγονός ότι η δυνατότητα επιχειρηματικής αξιοποίησης ασχολιών άτυπης μέχρι πρόσφατα οικονομίας μπορεί να επιφέρει θετικότερα αποτελέσματα τόσο για τις ίδιες όσο και για την τοπική κοινωνία στην οποία ανήκουν.

Η επαγγελματοποίηση άτυπων μορφών απασχόλησης των γυναικών της υπαίθρου, όπως η ενασχόληση με τον αγροτουρισμό, την αγροβιοτεχνία και αγροοικοτεχνία, την αναβίωση παραδοσιακών αγροτικών τεχνικών κ.α., οι οποίες δίνουν την δυνατότητα συνδυασμού της επαγγελματικής με την οικογενειακή ζωή και δεν απαιτούν αλλαγή στην νοοτροπία των κοινωνιών και των ίδιων των γυναικών της υπαίθρου, μπορεί να επιφέρει πρωτίστως πρόσθετο εισόδημα στις ίδιες και στις οικογένειές τους, οικονομική και κατ' επέκταση κοινωνική αναγνώριση και καταξίωση, ενώ παράλληλα μπορεί να συντελέσει στην ανάπτυξη της υπαίθρου με την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και ιστορίας και την αξιοποίηση του φυσικού πλούτου της τοπικής κοινωνίας στην οποία ζουν και δραστηριοποιούνται. Η επαγγελματοποίηση άτυπων μορφών απασχόλησης μπορεί να αξιοποιήσει μεγάλο μέρος των γυναικών της υπαίθρου που απασχολούνται ως συμβοηθούντα μέλη της οικογένειας, με αποτέλεσμα εντέλει την αύξηση των θέσεων εργασίας και την αναβάθμιση των εργαζομένων κάθε τοπικής κοινωνίας.

Στρατηγική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ανάπτυξη αυτή της αγροτικής υπαίθρου και την ενίσχυση της απασχόλησης των γυναικών αποτελεί η πολυδραστηριότητα και η επιχειρηματικότητα, όροι που χρησιμοποιούνται και

προωθούνται από την Κοινή Αγροτική Πολιτική (Κ.Α.Π.) των κρατών μελών της. Πρωταρχικό μέσο για την επίτευξη του στόχου αποτελεί η βαρύτητα που δίνεται και ουσιαστική επένδυση στην εκπαίδευση των γυναικών της υπαίθρου για την ανταπόκρισή τους στις σύγχρονες και ανταγωνιστικές απαιτήσεις των σημερινών κοινωνιών, προκειμένου να λειτουργήσουν επιχειρηματικά, ως ιδιώτες ή μέσα από συνεργασίες και συνεταιρισμούς.

Ειδικότερα για τους συνεταιρισμούς και τις συνεταιριστικές επιχειρήσεις, οι οποίες αποτελούν όπως φάνηκε από την μελέτη σημαντικές μορφές δραστηριοποίησης των γυναικών της ελληνικής υπαίθρου και χώρας και σημαντικούς φορείς ανάπτυξης της υπαίθρου, η Ευρωπαϊκή Ένωση βασιζόμενη σε στοιχεία από τα οποία προκύπτει ότι στο σύνολό τους υστερούν σε παραγωγικότητα των ανεπτυγμένων δυτικοευρωπαϊκών συνεταιριστικών επιχειρήσεων, προωθεί στρατηγικές που επικεντρώνονται και δίνουν έμφαση στην ποιότητα, την παραγωγικότητα της εργασίας και την ανάπτυξη της τοπικής αγοράς και κοινωνίας, προκειμένου για την αντιμετώπιση των προβλημάτων τους σε επίπεδο ανταγωνισμού.

Στο πλαίσιο της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας “EQUAL” λειτουργούν τέσσερα Εθνικά Θεματικά Δίκτυα τα οποία αποτελούν βοηθητικό μηχανισμό για την διάδοση των καλών πρακτικών, τη Θεματική Δικτύωση και την επίτευξη αντίκτυπου στις εθνικές και ευρωπαϊκές πολιτικές (“mainstreaming”), μεταξύ των οποίων συναντάται το “Εθνικό Θεματικό Δίκτυο για την συμφιλίωση της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής”. Σκοπός του Δικτύου είναι ο εντοπισμός και η κάλυψη των κενών πολιτικής, η δημιουργία θεσμικών παρεμβάσεων για την εναρμόνιση εργασίας και οικογένειας, και η ευαισθητοποίηση του επιχειρηματικού κόσμου στα θέματα συμφιλίωσης οικογένειας

και εργασίας. Στο Εθνικό Θεματικό Δίκτυο συμμετέχουν οχτώ Αναπτυξιακές Συμπράξεις, μεταξύ των οποίων η Αναπτυξιακή Σύμπραξη “ΗΡΑ”.

Το έργο της Αναπτυξιακής Σύμπραξης “ΗΡΑ” τιτλοφορείται “Κοινωνία της πληροφορίας και προσαρμοστικότητα των μικρομεσαίων γυναικείων συνεταιριστικών επιχειρήσεων”.

Εταίροι του έργου είναι κρατικοί και διακρατικοί. Από πλευράς κρατικών εταίρων εμφανίζεται ο Τομέας Αγροτικής Οικονομίας του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ο οποίος τελεί και Συντονιστής του έργου της Αναπτυξιακής Σύμπραξης “ΗΡΑ”, ενώ μέλη αποτελούν το Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου Αθηνών, η Διεύθυνση Αγροτικής Οικιακής Οικονομίας του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, η Ένωση Αγροτουριστικών, Βιοτεχνικών και Οικοτεχνικών Συνεταιρισμών Ελλάδος, ο Συνεταιρισμός ΕΚΑΒΗ Φερρών Έβρου, ο Συνεταιρισμός ΣΕΛΑΔΑ Αγίας Παρασκευής Λέσβου, ο Συνεταιρισμός ΕΡΓΑΝΗ Γερακίου Λακωνίας, ο Συνεταιρισμός ΚΥΠΑΡΙΣΣΟΣ Αράχωβας Βοιωτίας, ο Δήμος ΓΕΡΟΘΡΩΝ Λακωνίας, ο Δήμος ΚΡΟΚΕΩΝ Λακωνίας και ακολουθούν η εταιρεία “ΑΚΗΣ ΣΙΜΑΤΟΣ & ΣΙΑ ΟΕ”, FROG TV”, το ΚΕΚ “CONSUL”, και η εταιρεία “ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – Διαφημιστική Α.Ε.”. Οι Διακρατικοί εταίροι του έργου είναι: Eco-Jobs / Rural Women από την Γερμανία και Greek Portuguese Agro-Rural Development από την Πορτογαλία.

i. Αντικειμενικός σκοπός και επιμέρους στόχοι της Α.Σ. “ΗΡΑ”

Αντικειμενικός σκοπός της Αναπτυξιακής Σύμπραξης (Α.Σ.) “ΗΡΑ” είναι η προσαρμογή των γυναικείων συνεταιριστικών επιχειρήσεων σε νέες μεθόδους προώθησης των προϊόντων και υπηρεσιών τους μέσω της εκπαίδευσης και κατάρτισης

των γυναικών μελών τους στη χρήση νέων τεχνολογιών και την δημιουργία δικτύων και υποστηρικτικών μηχανισμών απασχόλησης σε Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.).

Οι επιμέρους στόχοι της Αναπτυξιακής Σύμπραξης “ΗΡΑ” αναφέρονται ακολούθως:

Αρχικός στόχος είναι η δημιουργία των προϋποθέσεων εκείνων οι οποίες προσφέρουν στις γυναίκες της ελληνικής υπαίθρου και χώρας, και ιδιαίτερα των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών, την δυνατότητα δραστηριοποίησής τους σε επιχειρηματική βάση, συνδυάζοντας την οικογενειακή και επαγγελματική ζωή. Επόμενος στόχος είναι η απαιτούμενη εξοικείωση των γυναικών μελών των συνεταιριστικών επιχειρήσεων με σύγχρονους τρόπους οργάνωσης και αξιοποίησης της κοινωνίας της πληροφορίας και ακολούθως η προσαρμογή των συνεταιριστικών επιχειρήσεων στις ανταγωνιστικές συνθήκες που επικρατούν στην αγορά με την εφαρμογή σύγχρονων μεθόδων προώθησης και εμπορίας των προϊόντων και υπηρεσιών τους και με την εισαγωγή και χρήση νέων τεχνολογιών.

Επόμενος επιμέρους στόχος είναι η δημιουργία δικτύων και σχέσεων συνεργασίας προκειμένου να επιτευχθεί η μεταφορά της τεχνογνωσίας και πληροφόρησης μεταξύ των εταίρων και συγκεκριμένα των τεσσάρων γυναικείων συνεταιριστικών επιχειρήσεων, των αντίστοιχων συνεταιρισμών Eco-Jobs/ Rural Women της Γερμανίας και Greek-Portuguese Agro-Rural Development της Πορτογαλίας και της Ένωσης Αγροτουριστικών, Βιοτεχνικών και Οικοτεχνικών Συνεταιρισμών Ελλάδος. Παράλληλα, παρουσιάζεται η δημιουργία ενός πιλοτικού υποστηρικτικού μηχανισμού για την απασχόληση στις αγροτικές και μειονεκτικές περιοχές από τους Δήμους που συμμετέχουν, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (Α.Π.Θ.) και το Υπουργείο Γεωργίας.

Επόμενος στόχος του έργου είναι η δημιουργία και υλοποίηση σειράς εκπαιδευτικών προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης και τηλεκατάρτισης, προσαρμοσμένων στις ανάγκες των γυναικών μελών των συνεταιριστικών επιχειρήσεων, ούτως ώστε να αποκτήσουν τα προσόντα εκείνα που επιβάλλουν οι σύγχρονες απαιτητικές συνθήκες οικονομίας, και τα οποία αφορούν σε θέματα επιχειρηματικότητας, προσαρμοστικότητας, χρήσης της σύγχρονης τεχνολογίας και γενικότερα αειφόρου ανάπτυξης.

Τελευταίος στόχος είναι η διάδοση των αποτελεσμάτων του έργου με την βοήθεια της Ένωσης Αγροτουριστικών, Βιοτεχνικών και Οικοτεχνικών Συνεταιρισμών Ελλάδος, του Υπουργείου Γεωργίας, των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.), των Πανεπιστημίων και των διακρατικών εταιρών.

ii. Δράσεις και αποτελέσματα του έργου της Αναπτυξιακής Σύμπραξης “ΗΡΑ”

Οι δράσεις του έργου περιλαμβάνουν αρχικά την υλοποίηση μελετών σκοπιμότητας για την διερεύνηση των δυνατοτήτων προσαρμογής των γυναικείων συνεταιριστικών επιχειρήσεων που συμμετέχουν στην Αναπτυξιακή Σύμπραξη “ΗΡΑ” σε ευέλικτες μορφές παραγωγής και προώθησης των προϊόντων και υπηρεσιών τους με στόχο τον συνδυασμό της επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής, της βιωσιμότητας των γυναικείων συνεταιρισμών και του προσδιορισμού των επαγγελματικών προσόντων και εκπαιδευτικών αναγκών τους καθώς και των προοπτικών δημιουργίας ευέλικτων αγορών στον αγροτικό χώρο με την χρήση νέας τεχνολογίας.

Από τα αποτελέσματα των ερευνών προέκυψε ότι αρκετοί συνεταιρισμοί είναι βιώσιμες επιχειρήσεις και ορισμένοι έχουν την δυνατότητα να γίνουν, εφόσον επιτύχουν ορθολογική οργάνωση παραγωγής και τα προϊόντα ή οι υπηρεσίες αγροτουρισμού που

προσφέρουν, με το κατάλληλο marketing, εξασφαλίσουν αγορές πέρα από τα στενά όρια της περιφέρειάς τους. Με βάση τα συμπεράσματα των μελετών δημιουργήθηκε εκπαιδευτικό πακέτο για την κατάρτιση των γυναικών – μελών των συνεταιρισμών πάνω σε θέματα Οργάνωσης Παραγωγής, Προώθησης προϊόντων, Αειφόρου Ανάπτυξης και Χρήσης Η/Υ και Διαδικτύου. Οι καταρτίσεις πραγματοποιήθηκαν στην Λακωνία, στις Φέρρες, και στην Μυτιλήνη.

Η επόμενη δράση ήταν σε συνεργασία με τον διακρατικό εταίρο της Πορτογαλίας και αφορούσε στην μετατροπή του Συλλόγου Γυναικών Κροκεών, σε συνεταιριστική επιχείρηση. Από την μελέτη σκοπιμότητας που υλοποιήθηκε με συμμετοχή των γυναικών μελών των συνεταιρισμών και των τοπικών παραγόντων προτάθηκε ότι βασικό χαρακτηριστικό της νέας συνεταιριστικής επιχείρησης θα πρέπει να είναι η πολυδραστηριότητα, μέσα από την αξιοποίηση ηθών και εθίμων και την παραγωγή παραδοσιακών προϊόντων. Η νέα συνεταιριστική επιχείρηση είχε ως δραστηριοποίηση την κατασκευή στολών καρναβαλιού, επειδή οι εκδηλώσεις καρναβαλιού των Κροκεών αποτελεί ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της περιοχής, την κατασκευή χειροτεχνημάτων και στην εξειδικευμένη παραγωγή σαπουνιών από 100% ελαιόλαδο.

Σημαντική δράση επίσης του έργου αποτέλεσε η πιλοτική δικτύωση 17 συνολικά ελληνικών γυναικείων συνεταιρισμών και με αντίστοιχους γερμανικούς και πορτογαλικούς με την δημιουργία τριών ιστοσελίδων στο διαδίκτυο:

Η πρώτη ιστοσελίδα είναι η ελληνική και απευθύνεται στον έλληνα ενδιαφερόμενο καταναλωτή με πληροφορίες για τα αξιοθέατα της περιοχής δραστηριοποίησης των συνεταιρισμών, τα μουσεία, τις πολιτιστικές εκδηλώσεις, τις δραστηριότητές των συνεταιρισμών και τα προϊόντα και υπηρεσίες που προσφέρουν. Στην ίδια ιστοσελίδα υπάρχει σύστημα ενδοεπικοινωνίας των συνεταιρισμών και δυνατότητα forum.

Η δεύτερη ιστοσελίδα αφορά στην διακρατική συνεργασία Ελλάδας-Γερμανίας και περιλαμβάνει πληροφορίες και φωτογραφικό υλικό των παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών των δύο εταιρών της Αναπτυξιακής Σύμπραξης (www.ecojobs.gr).

Η τρίτη ιστοσελίδα αφορά στην διακρατική συνεργασία Ελλάδας-Πορτογαλίας και γίνεται παρουσίαση των ελληνικών και πορτογαλικών επιχειρήσεων με λεπτομερείς καταλόγους των προϊόντων και υπηρεσιών τους. Η ιστοσελίδα δίνει την δυνατότητα προβολής σε 3 γλώσσες, ελληνική, πορτογαλική και αγγλική.

Σημαντική επίσης δράση αποτέλεσε η πραγματοποίηση εκθέσεων με την συμμετοχή όλων των εταιρών στην Μυτιλήνη, στις Φέρρες Έβρου, στην Αράχωβα και στην Λακωνία για την προβολή των παραγόμενων και προσφερόμενων προϊόντων και υπηρεσιών των γυναικείων συνεταιρισμών. Στην προώθηση τους συνέβαλε σημαντικά ο οδηγός πληροφοριών (guide-book) στα ελληνικά, αγγλικά και γερμανικά, που δημιουργήθηκε από την διακρατική συνεργασία με την Γερμανία και διανεμήθη σε τουριστικά γραφεία και ξενοδοχεία.

Άλλη μία δράση αφορούσε σε πρόγραμμα τηλεκατάρτισης με 40 επεισόδια που αφορούσαν σε θέματα επιχειρηματικότητας και προσαρμοστικότητας στις νέες συνθήκες αγοράς, απασχόλησης και απόκτησης προσόντων, συνδυασμού εργασίας-οικογενειακής ζωής και αειφόρου ανάπτυξης και τα οποία αναμεταδίδονταν από τοπικούς τηλεοπτικούς σταθμούς στις Φέρρες, στην Μυτιλήνη, στην Αράχωβα, στις Κροκεές και στο Γεράκι Λακωνίας. Τα επεισόδια απευθύνονταν όχι μόνο στις γυναίκες μέλη των συνεταιρισμών που μετείχαν στην Αναπτυξιακή Σύμπραξη “ΗΡΑ”, αλλά και σε όλους τους γυναικείους συνεταιρισμούς και σε γυναίκες που θα ήθελαν να δημιουργήσουν συνεταιριστική επιχείρηση στον αγροτικό χώρο.

Για την ανάπτυξη οικολογικής συνείδησης και ενημέρωσης σε θέματα αειφόρου ανάπτυξης και άμεσου marketing από ειδικούς πραγματοποιήθηκε εργαστήριο (workshop) στην Γερμανία, στο οποίο συμμετείχαν γυναίκες μέλη συνεταιριστικών επιχειρήσεων, η Διεύθυνση Αγροτικής Οικονομίας του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, το Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο Αθηνών και το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Μία άλλη διακρατική δράση ήταν αυτή με την Πορτογαλία είναι και αφορούσε στην δημιουργία πιλοτικών Υποστηρικτικών Μηχανισμών Απασχόλησης στους Δήμους Γεροθρών και Κροκεών της Λακωνίας, που εστιαζόταν στον τομέα της ενημέρωσης για νέες ευκαιρίες στον αγροτικό χώρο σε τοπικό επίπεδο.

Το έργο ολοκληρώθηκε με την διάδοση των αποτελεσμάτων και των καλών πρακτικών του έργου σε ημερίδες και διημερίδες, με καμπάνιες ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των αρμόδιων φορέων κατάρτισης στον αγροτικό χώρο και προώθησης των ευκαιριών απασχόλησης, με εισηγήσεις και δημοσιεύσεις άρθρων, και την δημιουργία κοινής ιστοσελίδας με τα αποτελέσματα της συνεργασίας με την Γερμανία και Πορτογαλία.

iii. Αποτέλεσμα του έργου

Η Αναπτυξιακή Σύμπραξη “ΗΡΑ” αποτελεί επιτυχημένο παράδειγμα και πρότυπο μιας ολοκληρωμένης και συντονισμένης προσέγγισης προκειμένου να επιτευχθεί μείωση των προβλημάτων κοινωνικό-οικονομικής ενσωμάτωσης και επαγγελματικής ένταξης των γυναικών της ελληνικής υπαίθρου. Επιπλέον είναι σημαντικό μέσο καταπολέμησης των νέων προκλήσεων και ίσως νέων διακρίσεων και ανισοτήτων που επιφέρουν οι ρυθμοί και οι τάσεις της σύγχρονης κοινωνίας με την εισαγωγή νέων τεχνολογιών στην αγορά εργασίας.

Η κεντρική ιδέα για την υποβολή της αρχικής πρότασης στην Κοινοτική Πρωτοβουλία EQUAL ανήκε στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (Α.Π.Θ.) που αποτέλεσε τον συντονιστή του έργου, αλλά στην σύνταξη της πρότασης και την εξεύρεση των εταίρων συνέβαλαν το Υπουργείο Γεωργίας με την Διεύθυνση Αγροτικής Οικιακής Οικονομίας, το Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο Αθηνών με το Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας.

Το όλο εγχείρημα αποτέλεσε υποπρόγραμμα της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας “EQUAL”, η οποία χρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο με €2.847 εκ. για την περίοδο 2000-2006 και το ποσό που αντιστοιχεί για το ελληνικό πρόγραμμα, σύμφωνα με την υπ’ αριθμ. CCI: 2000 GR OS O PC 001 Απόφαση της Επιτροπής, ανέρχεται στο ύψος των €104,1 εκ.

Το παράδειγμα της συμμετοχής των γυναικείων αυτών συνεταιρισμών στο κοινοτικό αυτό πρόγραμμα μπορεί να αποτελέσει βάση για την περαιτέρω οργάνωση και ανάπτυξη παρόμοιων προγραμμάτων με σκοπό την εκπαίδευση και κατάρτιση των γυναικών μελών των συνεταιρισμών σε πληθώρα άλλων θεμάτων προκειμένου να συμβάλουν στην αναπτυξιακή και εξελικτική πορεία τους στον αγροτουρισμό και στις συναφείς με αυτόν δραστηριοποιήσεις. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι ο συντονισμός όλων των αρμόδιων φορέων που εμπλέκονται στον τομέα αυτό και η αντίστοιχη συνεργασία των γυναικείων συνεταιρισμών και όλων των μελών που τους απαρτίζουν.

Πηγές

Βιβλιογραφία

[1] Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, “Πρόγραμμα Κοινοτικής Πρωτοβουλίας για την Καταπολέμηση των διακρίσεων και ανισοτήτων σε σχέση με την αγορά εργασίας (EQUAL) στην Ελλάδα”, Αθήνα, 2001

[2] Ευρωπαϊκή Ένωση, “Εθνικό Θεματικό Δίκτυο για τη Συμφιλίωση Οικογενειακής και Επαγγελματικής Ζωής”, Κοινοτική Πρωτοβουλία “EQUAL”, Newsletter No1, Αθήνα, Ιούλιος 2004

Διαδίκτυο

[3] Ιστοσελίδα Υπουργείου Εργασίας, <http://www.ypergka.gr/ekt/equal/index.htm>

[4] Ιστοσελίδα Κοινοτικής Πρωτοβουλίας “EQUAL”, <http://www.equal-greece.gr/view/index.htm>

[5] Ιστοσελίδα Ευρωπαϊκής Ένωσης, <http://equal.cec.eu.int/equal>

[6] Ιστοσελίδα Ευρωπαϊκής Ένωσης, <http://europa.eu.int/comm/agriculture/equal>

ΠΗΓΕΣ

Βιβλιογραφία

- [1] Αγοραστάκης Γ., “Προϊόντα και Υπηρεσίες στις αγροτικές περιοχές της Κρήτης” – Δράσεις του Γ’ ΚΠΣ – Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χανίων, AGIS, 2001
- [2] Ασκέλη Στ., Αγροτουριστική Α.Ε., “Επιχειρήστε...αγροτουριστικά. Πώς να οργανώσετε τη δική σας αγροτουριστική επιχείρηση”, Εναλλακτική τουριστική ανάπτυξη, Εκδόσεις ΚΕΡΚΥΡΑ, Αθήνα, Ιούλιος 2005
- [3] Ανθοπούλου Θ., Ιακωβίδου Ο., Κουτσούρης Α., Σπιλάνης Ι., “Χωρικές και αναπτυξιακές διαστάσεις του αγροτουρισμού στην Ελλάδα”, Εισήγηση στο Ε’ Πανελλήνιο Συνέδριο Αγροτικής Οικονομίας, Αθήνα, 11-13 Δεκεμβρίου 1998
- [4] Γαμβρούλης Δ., “Αγροτουρισμός και Γυναικείοι Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί”, Πρακτικά Πανευρωπαϊκού Σεμιναρίου με θέμα: “Ο Αγροτουρισμός και η Συμβολή του στη Διατήρηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς των Χωρών της Ευρώπης”, Επιμέλεια Αποστολόπουλος Κ., Πλωμάρι Λέσβου, 1-7 Ιουνίου 1997
- [5] Γενική Γραμματεία Ισότητας, “Νέες πολιτικές ανάπτυξης και προώθησης των Γυναικείων Συνεταιρισμών”, Πρακτικά Πανελλαδικής Συνάντησης Γυναικείων Συνεταιρισμών, Αθήνα, Α.Τ.Ε.
- [6] Γεωτεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδας, “Ορεινές και μειονεκτικές περιοχές της Ελλάδας – Αγροτουρισμός”
- [7] Γιδαράκου Ι., “Αγροτικοί Συνεταιρισμοί: παράγοντες τοπικής ανάπτυξης του ελληνικού αγροτικού χώρου”, στο “Ανταγωνιστικότητα και ολοκληρωμένη ανάπτυξη

του αγροτικού τομέα: οι νέες προκλήσεις για την Ελλάδα”, Ζιώγανας Χρ., Πρακτικά 4^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας, Θεσσαλονίκη, 1998

[8] Γιδαράκου Ι., “Ένδογενής Ανάπτυξη της υπαίθρου και γυναικεία απασχόληση”, Υπαίθρος Χώρα, η Ελληνική Αγροτική Κοινωνία στο τέλος του Εικοστού Αιώνα, Επιμέλεια Κασίμης Χ., Λουλούδης Λ., Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Εκδόσεις ΠΛΕΘΡΟΝ, 1999

[9] Γυναικείο Πρακτορείο Τύπου “Info Femmina” (επιμέλεια), “Νέες Πολιτικές Ανάπτυξης και Προώθησης των Γυναικείων Συνεταιρισμών”, Πανελλήνια Συνάντηση Γυναικείων Συνεταιρισμών, Πρακτικά Συνεδρίου 18-19 Φεβρουαρίου, 2000

[10] Δίκτυο Πληροφόρησης & Υποστήριξης του Πληθυσμού της Θεσσαλικής Υπαίθρου, “Διαγνωστική Έκθεση Πολιτισμού Θεσσαλικής Υπαίθρου”, Θεσσαλία 2003, Έρευνα δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα του Δικτύου

[11] Δροσοπούλου Σ., “Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί, Ελλάδα - ΕΟΚ: Νομικό και Κοινωνικό Πλαίσιο”, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1989

[12] Εθνική Επιτροπή Μεσογειακού Συνεδρίου, “Τουρισμός Πέρα από τις Ακτές: Νέες Τάσεις στον Τουρισμό και Κοινωνική Οργάνωση του Χώρου”, V Μεσογειακό Συνέδριο, 1^η Ανακοίνωση Συνεδρίου, 22-24 Σεπτεμβρίου 2005, Θεσσαλονίκη

[13] Εταιρεία Ανάπτυξης Πηλίου, “Βασικά Κοινά Χαρακτηριστικά Αγροτουριστικών Συνεταιρισμών”, Δημοσίευμα στην ιστοσελίδα της Εταιρείας Ανάπτυξης Πηλίου Α.Ε.

[14] Ευρωπαϊκή Ένωση, “Εθνικό Θεματικό Δίκτυο για τη Συμφιλίωση Οικογενειακής και Επαγγελματικής Ζωής”, Κοινοτική Πρωτοβουλία “EQUAL”, Newsletter No1, Αθήνα, Ιούλιος 2004

[15] Ιακωβίδου Ο., “Αγροτουρισμός. Το μικρό, όμορφο και θηλυκό πρόσωπο στον τουρισμό”, Τουριστική Ανάπτυξη Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις, Επιμέλεια Πάρις Τσάρτας, Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ, 2000

[16] Ιακωβίδου Ο., “Ο ρόλος των γυναικείων συνεταιρισμών στην προώθηση του Αγροτουρισμού στην Ελλάδα”, Συνεταιριστική Πορεία, 1992

- [17] Ιακωβίδου Ό., “Τα Βιολογικά Προϊόντα ως συνισταμένη του Αγροτουριστικού Προϊόντος”, Τμήμα Γεωπονίας, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση-Ευαισθητοποίηση, Σεμινάριο Ενίσχυσης Μαθήματος “Αρχές Βιολογικής Γεωργίας” του Τμήματος Γεωπονίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης & Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης II
- [18] Καλοκάρδου Ρ., Κραντονέλλης Κ, “Εναλλακτικές μορφές τουρισμού και κρίσιμες χωρητικότητες σε τουριστικές περιοχές της Δυτικής Ελλάδας”, Heleco '05, Αθήνα, 3-6 Φεβρουαρίου 2005
- [19] ΚΕΚΜΟΚΟΠ, “Γυναίκες σε Ηγετικές Θέσεις στις Επιχειρήσεις και τη Γεωργίας”, Κέντρο Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2005
- [20] Μανώλογλου Ε., “Εγχειρίδιο Αγροτουρισμού, Μέρος Α”, Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.), Αθήνα, 1993
- [21] Νάζου Δ., “Γυναίκες και εργασία στην Ελλάδα: Παρουσίαση και σχολιασμός της βιβλιογραφίας με έμφαση στις κοινωνικές επιστήμες”, δημοσίευμα στην ιστοσελίδα του Πανεπιστημίου Αθηνών.
- [22] Νίνα-Παζαρζή Ε. & Γιαννακούρου Μ., “Γυναικεία Επιχειρηματική Δράση στην Ελλάδα”, Επιστημονική Επετηρίδα Πανεπιστημίου Πειραιώς, Τιμητικός Τόμος Καθ. Α. Λάζαρη, 2003
- [23] Νίνα-Παζαρζή Ε., “Εκθεση για τα Προγράμματα επιμόρφωσης γυναικών μελών Γυναικείων Συνεταιρισμών”, 1991
- [24] Νίνα-Παζαρζή Ε., “Maison d'Europe” με θέμα “Ευρωπαϊκά Προγράμματα Επαγγελματικής Κατάρτισης”, Διεθνές Συνέδριο της Διεθνούς Ομοσπονδίας, 1993
- [25] Νίνα-Παζαρζή Ε., “Ευρωπαϊκά Προγράμματα και Κοινοτικές Πρωτοβουλίες”, Αδημοσίευτη Μελέτη, 1989
- [26] Νίνα-Παζαρζή Ε., “Η Γυναικεία Απασχόληση στην Ελλάδα: Διεπιστημονική Προσέγγιση”, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, 1990

- [27] Νίνα-Παζαρζή Ε., “Η Γυναικεία Συμμετοχή στην Απασχόληση στην Ελλάδα”, Ημερίδα του Ελληνικού Οικονομικού Ινστιτούτου, 1994
- [28] Νίνα-Παζαρζή Ε., “Σημειώσεις Εργασιακών Σχέσεων”, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, 2003
- [29] Nina-Pazarzi E., “Economic Development and Women’s Employment in Greece” in Participation, Organisational Effectiveness and Quality of Work Life in the Year 2000, edited by L.Nicolaou Smocoviti and Georgy Szell, Frankfurt am Main: Peter Lang, 1994
- [30] Nina-Pazarzi E., “Female entrepreneurship in Greece”, Research Report for the European Project of the German Ministry of Economic Affairs: Female entrepreneurship in five countries, 2003
- [31] Nina-Pazarzi E., “Report for Women’s Training Programs in Greece”, Seminar of the European Network IRIS, 1990
- [32] Nina-Pazarzi E., “Women’s Cooperatives as a Form of Democratic Organization and Decision Making: The Case of Kassos”, 13ο Παγκόσμιο Συνέδριο της International Sociological Association, 1994
- [33] Παζαρζής Μ., “Γεωργικές Ανώνυμες Εταιρίες”, Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1977
- [34] Παπαγαρουφάλη, Ε. “Η Ελληνίδα Αγρότισσα και Γυναικείοι Συνεταιρισμοί”, Αθήνα, Κέντρο Ερευνών για τις Γυναίκες της Μεσογείου, 1985-1986
- [35] Παπαδόπουλος Γ., Κασίμης Χ., “Μελέτη Ισότητας Ευκαιριών Ανδρών-Γυναικών και Αγροτική Ανάπτυξη”, ΕΚΚΕ / Ινστιτούτο Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας, Αθήνα, 2000
- [36] ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., “Γυναικείοι Συνεταιρισμοί Ελλάδας, Αστικοί και Αγροτικοί”, Οδηγός, Αθήνα, 2000
- [37] ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., Ένωση Γυναικείων Αγροτουριστικών, Βιοτεχνικών και Οικοτεχνικών Συνεταιρισμών, Ενημερωτικό Φυλλάδιο, Αθήνα, 2005

[38] Σφακιανάκης Μ.Κ., “Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού”, Εκδόσεις ΕΛΛΗΝ, Περιστέρι, 2000

[39] Τσάρτας Π., Θανοπούλου Μ., “Γυναικείοι Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί στην Ελλάδα. Μελέτη αποτίμησης της λειτουργίας τους”, Κέντρο Ερευνών για τις Γυναίκες της Μεσογείου (ΚΕΓΜΕ), Αθήνα, 1994

[40] Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), “Αγροτουρισμός και Ανάπτυξη”, Τομέας Γεωπονίας, Τροφίμων και Περιβάλλοντος, Ειδικότητα Περιβάλλοντος και Αγροτουρισμού, Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Α’ Έκδοση, Αθήνα, 2003

[41] Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), “Αγροτουριστικές Επιχειρήσεις”, Τομέας Γεωπονίας, Τροφίμων και Περιβάλλοντος, Ειδικότητα Επιχειρήσεων Αγροτουρισμού και Αγροβιοτεχνίας, Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Γ’ Έκδοση, Αθήνα, 2003

[42] Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), “Εμπορία (Marketing) Προϊόντων Αγροτουρισμού & Αγροβιοτεχνίας”, Τομέας Γεωπονίας, Τροφίμων και Περιβάλλοντος, Ειδικότητα Επιχειρήσεων Αγροτουρισμού και Αγροβιοτεχνίας, Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Γ’ Έκδοση, Αθήνα, 2003

[43] Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), “Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού Υπαίθρου”, Τομέας Γεωπονίας, Τροφίμων και Περιβάλλοντος, Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων

[44] Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, “Πρόγραμμα Κοινοτικής Πρωτοβουλίας για την Καταπολέμηση των διακρίσεων και ανισοτήτων σε σχέση με την αγορά εργασίας (EQUAL) στην Ελλάδα”, Αθήνα, 2001

[45] Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης (ΥΠΕΔΔΑ) σε συνεργασία με Γενική Γραμματεία Ισότητας και ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ, “Έρευνα-Αποτύπωση της Εικόνας των Γυναικείων Συνεταιρισμών”, Αθήνα, Οκτώβριος 2000

[46] Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Καθ. Δ. Αποστολόπουλος, “Περιπτώσεις Γυναικείας Συνεταιριστικής Επιχειρηματικότητας στον Εναλλακτικό και Ήπιο Τουρισμό Υπαίθρου”, Πρακτικά 1^{ης} Δημερίδας Επιχειρηματικότητας, Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, , 17-18 Μαρτίου 2005

Αρθρογραφία

[47] Εφημερίδα “ΒΗΜΑ της Κυριακής”, “Εκπαίδευση στον Αγροτουρισμό”, Ένθετο, Τεύχος 3, Απρίλιος 2004

[48] Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος (Ο.Κ.Ε.), “Κατάρτιση στον Αγροτικό Τομέα στην Ελλάδα”, Εισήγηση - 44^η Γνώμη της Ο.Κ.Ε. που παρουσιάστηκε στην Σύνοδο Κορυφής της Νάπολης, 2000

Διαδίκτυο

[49] Ιστοσελίδα Αγροτουριστικής Α.Ε., <http://www.agrotour.gr>

[50] Ιστοσελίδα Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης <http://users.auth.gr>

[51] Ιστοσελίδα ΕΟΜΜΕΧ, <http://www.eommex.gr>

[52] Ιστοσελίδα Ευρωπαϊκής Ένωσης, <http://equal.cec.eu.int/equal>

[53] Ιστοσελίδα Ευρωπαϊκής Ένωσης, <http://europa.eu.int/comm/agriculture/equal>

[54] Ιστοσελίδα Κοινοτικής Πρωτοβουλίας “EQUAL”, <http://www.equal-greece.gr/view/index.htm>

[55] Ιστοσελίδα Οργανισμού “ΔΗΜΗΤΡΑ”, <http://www.ogeeka-dimitra.org.gr>

- [56] Ιστοσελίδα Οργανισμού Πιστοποίησης και Επίβλεψης Γεωργικών Προϊόντων (Ο.Π.Ε.Γ.Ε.Π.), <http://www.agrocert.gr>
- [57] Ιστοσελίδα Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, www.pi-schools.gr
- [58] Ιστοσελίδα Πανεπιστημίου Αιγαίου, www.aegean.gr/gender
- [59] Ιστοσελίδα ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., <http://www.paseges.gr/female.htm>
- [60] Ιστοσελίδα Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης, <http://www.minagric.gr>
- [61] Ιστοσελίδα Υπουργείου Ανάπτυξης, <http://www.ypan.gr>
- [62] Ιστοσελίδα Υπουργείου Γεωργίας, <http://www.minagric.gr>
- [63] Ιστοσελίδα Υπουργείου Εργασίας, <http://www.ypergka.gr/ekt/equal/index.htm>

Πίνακες

- [1], [2], [3], [4],[5] Ένθετο “ΒΗΜΑ της Κυριακής”, “Εκπαίδευση στον Αγροτουρισμό”, Τεύχος 3, Απρίλιος 2004

Γραφήματα

- [1], [2], [3], [4] ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., “Γυναικείοι Συνεταιρισμοί Ελλάδας, Αστικοί και Αγροτικοί”, Οδηγός, Αθήνα, 2000

- [5] έως και [13] Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης (ΥΠΕΔΔΑ) σε συνεργασία με Γενική Γραμματεία Ισότητας και ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., “Έρευνα-Αποτύπωση της Εικόνας των Γυναικείων Συνεταιρισμών”, Αθήνα, Οκτώβριος 2000

[14] Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Καθ. Δ. Αποστολόπουλος, “Περιπτώσεις Γυναίκειας Συνεταιριστικής Επιχειρηματικότητας στον Εναλλακτικό και Ήπιο Τουρισμό Υπαίθρου”, Πρακτικά 1^{ης} Διημερίδας Επιχειρηματικότητας, Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, , 17-18 Μαρτίου 2005

[15] έως και [21] Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης (ΥΠΕΔΔΑ) σε συνεργασία με Γενική Γραμματεία Ισότητας και ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ, “Έρευνα-Αποτύπωση της Εικόνας των Γυναικείων Συνεταιρισμών”, Αθήνα, Οκτώβριος 2000

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑ

Παράρτημα Ι

Πίνακας: “Γυναικείοι Αγροτουριστικοί, Αγροβιοτεχνικοί και Αγροοικοτεχνικοί Συνεταιρισμοί Ελλάδος”

Πηγή: ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., Ένωση Γυναικείων Αγροτουριστικών, Βιοτεχνικών και Οικοτεχνικών Συνεταιρισμός Ελλάδος, Νοέμβριος 2005

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑ

Παράρτημα II

Πίνακας: “Κοινωνικά χαρακτηριστικά Γυναικείων Αγροτουριστικών και Αγροβιοτεχνικών Συνεταιρισμών”

Πηγή: Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Καθ. Δ. Αποστολόπουλος, “Περιπτώσεις Γυναικείας Συνεταιριστικής Επιχειρηματικότητας στον Εναλλακτικό και Ήπιο Τουρισμό Υπαίθρου”, Πρακτικά 1ης Δημερίδας Επιχειρηματικότητας, Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, 17-18 Μαρτίου 2005

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑ